

SZENTEK ORSZÁGA

REGINA
SANCTORVM

✻ S. ✻
PETRVS

✻ S. ✻
BENEDICTVS

DR. KARÁCSONYI JÁNOS
SZENT GELLÉRT
CSANÁDI PÜSPÖK ÉS
VÉRTANU
ÉLETE

CORONA
SANCTORVM

✻ S. ✻
PAVLVS

✻ S. ✻
STEPHANVS

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT KIADÁSA

josz

SZENT GELLÉRT CSANÁDI PÜSPÖK ÉS VÉRTANÚ ÉLETE

A M. TUD. EGYETEM HITTANI KARA ÁLTAL
IPOLYI-DIJJAL JUTALMAZOTT PÁLYAMŰ

IRTA

Dr. KARÁCSONYI JÁNOS

SZENT-ISTVÁN-TÁRSULAT
AZ APOSTOLI SZENTSZÉK KÖNYVKIADÓJA
BUDAPEST, 1925.

Nihil obstat.

Dr. Michaël Marczell
censor dioecesanus.

Nr. 2739.

Imprimatur.

Strigonii, die 6. Septembris 1924.

Julius Machovich
vic. generalis.

**Kiadja a Szent-István-Társulat.
Stephaneum nyomda és könyvkiadó r. t. Budapest.
Nyomdaigazgató: Kohl Ferenc.**

ELŐSZÓ.

HAZÁNKNAK két legnevezetesebb eseménye, a honalapítás és a keresztény hitre való áttérés, jelentőségükhöz mérve s a részletekre nézve nagyon ismeretlenek. Ennek oka nem más, mint az ezekre vonatkozó történeti adatok hiánya. A honalapítást elbeszélő hősdalok elvesztek, mert «verba volant», a szavak elrepülnek. A keresztény hitre való áttérésben pedig éppen azok voltak legjobban elfoglalva, akik egyedül lettek volna képesek nemzetünk megtérésének s e megtérés minden részletének följegyzésére: papjaink és szerzeteseink. Mikor már arra jutottak, hogy történetírássra is maradt idejük, az idő elhaladt, elvitte magával azokat is, akik részletesebb tudósítást adhattak volna a szemök előtt történt dolgokról. A XII. és XIII. századnak tudásvágyát nemzetünk ezen két, korszakalkotó eseményéről Szent István életírói, Hartvik, Anonymus és a krónikások már csak elmosódott, legendaszerű hagyományokkal tudták kielégíteni.

Ilyen körülmények között még szerencse hazánk történetére nézve, hogy két csanádi kanonok, Szent Gellért iránt érzett tiszteletüktől sarkaltatva, mindjárt a XI. században följegyzé, amit róla tudott. Nem egész tökéletes a tőlük szerkesztett életírat, az első kivált nagyon rövid, de azért éppen elég arra, hogy belőle megismerjük, minő férfiak voltak azok, akik nemzetünket, ezt a nyakas, büszke népet, Európa legjobb harcosait, Krisztus szelíd járma alá hajtották!

Szent Gellért életében mint egy tükörben szemlélhetjük többi hittérítőinket. Ebből ismerhetjük meg azon jámbor férfiakat, akiknek önmegtagadó élete, bámulatos tevékenysége a józan, gondolkozó magyar népet Krisztus követőjévé tette. Ebből ismerhetjük a tudománynak igaz bajnokait, akik lovaglás közben is olvasnak,¹ akik a másolás nehézségeivel s a pergamen hiányával küzködnek s mégis térdenállva kérnek kölcsön könyveket.² A polgárosodás és a művészetek harcosait ismerjük fel Szent Gellértben és társaiban ; mert míg egy részük az Isten igéjét hirdette, más részük templomokat, monostorokat s ezekben műhelyeket épített ; különféle iparnemeket űzött, a harmadik rész pedig a földet művelte.³

Ez általános szempontokon kívül azonban Szent Gellért élete sokkal közelebbről is érdekli nemzetünket. Szent Imre herceg nevelője, Szent István király tanácsosa, az egyház szabadságának rendíthetetlen védelmezője, korának egyik legtekintélyesebb, befolyásosabb férfia volt ő. Ha egyéb nem, nagyszerű halála egymagában is nagy és sokáig tartó hatást gyakorolt nemzetünkre. Így tehát egyúttal hazánk történetét fejtegetjük, mikor az ő élete sorsát tárgyaljuk. S mily jó az isteni Gondviselés ! Hogy őt még jobban megismerhessük, egészen szemeink elé állíthassuk, gondoskodott arról, hogy az enyészettől megmeneküljön egyik irodalmi műve. Ebből, a magyar irodalom legrégibb termékéből, közelebbről tanulmányozhatjuk az ő jellemét, írásmódját, ismeretkörét.

Máskülönben is csak őseink nyomdokait követjük, midőn Szent Gellért emlékét föllevenítjük. Elődeink évszázadokon keresztül ünnepként ülték meg azt a napot,

¹ *Thangmar* XI. századbeli író írja ezt Szent Bernvard hildesheimi püspökről ; *Migne* : *Patrologiae cursus completus*. Paris, *Series secunda*. 140. kötet 394. l., 141. köt. 1286. l.

² U. o. 139. köt. 367. l.

³ U. o. 139. köt. 1091. l. és 141. köt. 836. l. : «*Coeperunt ex sua (S. Guilielmi abbatis s. Benigni Divionensis) hoc est Italia multi ad cum convenire, aliqui litteris bene eruditi : alii diversorum magisterio edocti, alii agriculturae scientia praediti*».

amelyen ő a keresztény hitért vérént ontotta. Szent László idejétől fogva bőjtöt is tartottak e napon, hogy a pogányság vad kegyetlenségét kiengeszteljék. Monostorokat és templomokat emeltek tiszteletére; alig volt nagyobb templom, ahol külön oltár nem állott volna az ő emlékének szentelve. Ájtatos buzgósággal zárandokoltak Csánádra és Budára apostoli működésének és vértanuhalálának eme színhelyeire. Szent bizalommal hívták őt segítségül a vészes pestis-betegség ellen s Szent Gellért közbenjárása használt ott is, ahol az emberi tudomány, orvosság már kudarcot vallott.

Harmincnyolc évvel ezelőtt a jó Isten úgy akarta hogy kezembe vegyem Szent Gellért életrajzát és elolvasam sokaktól annyira unalmasnak, élvezhetetlennek tartott művét.¹ Azóta természetesen mindig figyelemmel kísértem mindent, ami Szent Gellértra vonatkozott, jártam kétszer is Muranoban Szent Gellért ereklyéit tisztelni és örvendek, hogy most visszatérve régi szeretetem tárgyához, a Szent-István-Társulat segítségével egy kissé kijavítva, az új kutatások szerint átalakítva újra a magyar nemzet fiai elé terjeszthetem Szent Gellért életét és példáját.

Nagyvárad, 1924. Szent Atanáz napján.

A szerző.

¹ *Balthyány Ignác*: Sancti Gerardi episcopi Chanadiensis scripto et actu hucusque inedito. Abo-Carolinæ. 1790.

ELSŐ FEJEZET.

Szent Gellért életének fordulópontjáig.

AZAI krónikánk elbeszélése szerint az Adriai-tenger királynéjának, Velence városának keletkezésére a hazánkban lakó és némelyek meglehetősen alapos véleménye szerint Szeged táján tanyázó¹ Atilla hun király és seregei adták meg az első lökést. Azt beszélik ugyanis, hogy Aquileja 453-iki fölégetésekor előlük menekültek a városnak és vidékének lakói a tenger posványos szigeteire.²

A népek sorsát vezérlő, bölcs Isten egyik nagyszerű intézkedését pillantjuk meg abban, hogy alig félezredév múlva, mintegy viszonzásul épen az így alakult városból, vezérlett hazánkba és pedig körülbelül azon vidékre, hol hajdan Atilla fapalotája állott, egy férfiút, aki itt nem falrepszó lángokkal, hanem a keresztény hit világosságának terjesztésével, nem a népek szétűzésével, hanem egybegyűjtésével, nem rombolással, hanem a polgárosodás, művelődés, tudomány és művészet ápolásával örököltette meg nevét.

E férfi neve : Szent Gellért.

Tekintsünk szét egy kissé az ő szülővárosában. Velenecének akkori viszonyait, állapotát meglehetősen eleven szín-

¹ *Salamon F.* «Hol volt Atilla főhadiszállása?» Századok 1881. évf. 1—38. II.

² A bécsi képes krónika. Mátyás Fl. kiadása ; *Historiae Hungaricae Fontes Domestici.* II. k. 115—116. I.

ben tünteti elénk János velencei diakonus az egykorúak közvetlenségével írt velencei krónikájában.

Amióta a Gradótól Chiozzáig terjedő 6 szigetvárosnak közös vezére, dogeja, Rialto-szigetén vett magának állandó székhelyet (813 óta), Rialto városa oly gyorsan emelkedett, hogy nem telt belé másfél század s a fővezér-séggel együtt a közös nevet is magához ragadta s nevét Velencére változtatva, a történetben számottevő hatalomkép lép föl.

Még nem volt egészen független. A görög császársággal föntartotta a régi kapcsolatot; de most már nem annyira alattvalója, mint inkább szövetségese volt. A görög hadsereg kiegészítésére hadihajókat küldött; tisztelettel fogadta, ha valamely görög főtsztl meglátogatta a várost; főbb embereit a görög császár patriciusi, spatariusi méltóságokkal tüntette ki, de különben ügyeibe nem avatkozott. A tengerpartokon uralkodó német császárokkal is barátságban élt, évenként 500 font aranyat és egy palástot küldött nekik, de császári tisztviselőt vagy bírót nem ismert maga fölött.

Igy tehát a két császárság közt ügyes s későbbi diplomáciáját mintegy előremutató politikával önállóságot biztosított magának. Kormányzata egészen demokráciai alapokra volt fektetve, megvolt a doge szabad választása, a tisztviselők ellenőrzése, de megvolt az ezzel járó pártoskodás is. Szomorú példái ennek Candiani III. Péter doge-nak és fiának megöletése 975-ben, a Coloprini és Mauroceni család közt kiütött vérengző viszálykodás. Az előbbi esetben maga a város is nagy kárt szenvedett, mert az összeesküvők, hogy a dogét palotájából kivonulni kényszerítsék, a körülötte levő házakat fölgujtották s nemcsak a palota, hanem egyszersmind három egyház és több mint 300 telek leégett.

A város fekvése, terméketlen mocsarai természet-szerűleg kereskedésre utalták a lakosokat. Akkoriban már Sziciliáig és Konstantinápolyig jártak kereskedőgályáik. Az pedig, hogy a vakmerő és vitéz arabok az Adriai-ten-

gerre is behatoltak s egész a Pó torkolatáig és Gradóig fölkalandoztak, kényszerítette a velenceieket nagyobb hadihajók készítésére. Ebben csakhamar utólérték mestereiket, a görögöket, s nemcsak megvédték házitűzhelyeiket és kereskedőgályáikat, hanem Dalmácia partjain hódítóképen is fölléphettek.

Legszebb s nagy jövőre mutató tulajdonsága volt az akkori velenceieknek az a mély vallásosság, amely nemcsak a köznépet, hanem az előkelő osztályokat is át meghatotta.

Szorgalmuk és gyümölcsöző kereskedésük által szerzett első kincseiket Isten dicsőségének előmozdítására fordították. Ezidőtájtban építették s a 975-iki tűzvész után még szebben megújították a Szent Márk-templomot, melynek nagyszerű ívei és kupolái máig hirdetik, mire képes kelet és nyugat művészete, ha egymással kezét fog. Ekkor alapították Szent Hilárius és Szent Zachariás monostorait.

Szent Hilárius monostorában benedekrendű szerzetesek dicsőítették az Urat, Szent Zachariás monostorában apácák szorgoskodtak Isten szolgálatában. A benedekrendűek egyszerű fekete ruhája sokszor a legelőkelőbb velencei keblét takarta, mert számosan akadtak köztük, kik megvetve a világ hiúságait, magukat egészen Isten szolgálatára szentelték. Például 976-ban Urseolo I. Péter doge vejével, Mauroceni Jánossal és Gradonico Jánossal együtt szerzetessé lett. 977-ben Candiani Vitalis doge követi példáját. Szent Zachariás monostorának apácái között pedig ott találjuk 881 körül Ursus doge leányát, Johannát, aki fejedelemasszony volt; 1000 körül pedig Urseolo II. Péter doge három leányát.¹ S mint mindjárt látni fogjuk Szent Hilárius monostora mellé nemsokára még egy másik benedekrendű monostor emelkedik Szent György vértanu tiszteletére.

¹ Az egész, rövid vázlatra vonatkozólag l. Migne: *Cursus Patrologiae completus*. Páris, Series secunda 139. kötet 878—937. II.

Ilyen volt a képe Velence városának akkor, mikor Szent Gellért született.

Életírója nem rendelkezett írott kútforrásokkal s így nem adhatta tudtunkra azt az évet, amelyben Szentünk napvilágot látott. Csakúgy hosszas hozzávetések útján lehet meghatározni annyit, hogy Szentünk születése éve a Kr. u. 977—982. évek közé esik.

Nem született 977-nél előbb, mert csak 982-ben alapították azt a monostort, amelybe őt ötéves korában beadták. Valószínűtlen, hogy 982 után született volna, mert akkor 30 éves kora előtt lett volna apáttá.¹

Kik voltak szülei? Életírója itt is épen csak kevéssel mond többet, mint születése évről. Hiszen ő legalább 80 évvel később Szent Gellért születése után fogott hozzá műve készítéséhez, nem volt Szentünk kortársa s amily részletesen beszél életének utolsó éveiről, épen oly keveset tud gyermekségéről s nevezetesen családi körülményeiről. Annyit főlemlít, hogy atyját Gellértnek hívták, anyjának nevét nem mondja. A velenceieknél már akkor szélteben szokásban volt a vezetéknev² és Szent Gellért atyjának is bizonyára volt vezetékneve, de azt most már nagyon bajos biztosan meghatározni. S azért e helyen inkább tartózkodunk minden találgatástól, hozzávetéstől.³ Az, hogy keresztnéve a germán származású s leginkább a franciáknál dívatos s később a magyarok ajkán Gelyért s utóbb Gellértra változott Gerhard volt, arra mutat, hogy talán nem tősgyökeres velencei, hanem lombard eredetű férfi volt.

Szentünk jámbor életíróját a neveknél jobban érdekelte az ő szüleinek keresztényi, erkölcsi élete. Előttünk

¹ Lásd erre vonatkozólag II. észrevételünket : Szent Gellért életének időrendi kérdéseiről, a mű végén.

² János velencei szerpap krónikája : Migne : Patr. Ser. II. 139. köt. 939. l.

³ Amit Szent Gellért nevééről, annak változatairól, állítólagos vezetéknevééről tudhatunk, azt alább a mű végén I. észrevételünkben Szent Gellért nevééről, részletesen előadjuk.

sem lehet közönyös, amit ő erről mond. Hisz tudjuk, hogy az emberré lett Ige, kegyes Üdvözítőnk, mikor e földre jött, magának a legtökéletesebb, legszentebb Szűzet választotta ki anyjául, nevelőatyjául pedig Dávid egyik legkitünőbb ivadékát, Szent Józsefet. S ő, akinek, hogy a tökéletes szentség legfelső fokát elérje, talán mint embernek sem lett volna szüksége ily jámbor, ily szent-életű szülőkre, még inkább szokott gondoskodni arról, hogy az őt követőknek, a szentségre törekvőknek oldala mellől rendesen ne hiányozzanak azok a vallásos, ájtatos szülők, akik legalább az első, legnehezebb lépéseket az üdvösség útján velők megtéttetik. Ha végig futjuk a szentek életiratait, csaknem mindenütt előtűnnek a jámbor atyák s anyák, akik sokszor csak azért nyerne magzatot az Istentől, hogy azt az égnek neveljék, akiknek könnyei sokszor a kicsapongó ifjút Szent Ágostonná, a farkast báránnyá, Corsini Szent Andrássá változtatják.

Az isteni Gondviselés eme, mondhatjuk, rendes útját Szent Gellért életében is észlelhetjük. Ájtatos, jó keresztény szülei voltak.

Atyja Velence város patriciusai közé tartozott. Ezt nemcsak Szent Gellért életírója mondja, hanem igazolja az is, hogy később családja Centranigo Péter velencei ellendogéval (1026—1031.) rokonságban áll.¹ Az előkelő állás azonban, mint kimutattuk, akkor még nem jelentette valósi tekintetben azt a hideg közönyösséget és névleges kereszténységet, ami mai nap — sajnos — az előkelő állással oly sokszor együtt jár. Gellért patriciusnak keble át volt hatva Üdvözítője iránt való szeretettől, s az iránta való hálától dobogott szíve. A többi keresztény erények közt különösen gyakorolta a vendégszeretetet. Fényes asztalánál mindenkor szívesen látta nemcsak a gazdagokat, hanem az Úrnak szolgáit, barátait és szomszédait is. Nejeinek, mint említők, még keresztnevét sem ismerjük,

¹ *Wion Arnold* okiraton alapuló tudósítása szerint Batthyány Ignác i. m. 304. l.

csak erényeinek híre jutott el hozzánk. Az Úr félelme s a jó erkölcsök fénye ékesítette ezt, s hogy a jámborság benne meg ne fogyatkozzék, ott volt ezek mellett a jóra való buzgóság, mely kivált a bőkezű alamizsnálkodásban és az Úr háza díszének emelésében nyilvánult. Gondja volt rá, pl. hogy a templomokba vagy maga személyesen, vagy más előkelő hölgyek által naponként gyertyákat s más világító szereket szolgáltasson.

E jámbor házaspárnak azonban sok ideig nem volt gyermeke. Ám az oly erőshitű emberek nem szoktak kétségbe esni, ha óhajításuk egy ideig teljesületlen marad. Ismerték és forgatni is tudták azt a fegyvert, amely áthat az egeken s kérésük meghallgatását kieszközli. Forró imádságban esedeztek Istenhez és a Boldogságos Szűzanyához, hogy áldja meg gyermekekkel házasságukat. Háromévi buzgó esedezés által kiostromolták az égtől elsőszülött fiúgyermeküket. S mivel az épen Szent György vértanu napján született, ezt választották ki jámbor keresztény szokás szerint a gyermek pártfogójának s a keresztségben az György nevet nyert.¹

Mi természetesebb, minthogy e gyermek szüleinek legkedvesebbje, csaknem bálványa lett, s az is maradt, mindamellett, hogy később még egy másik, Rinet nevű fiúgyermekük is született. A szülei tulságos szeretet talán leterelte volna György fiukat arról a pályáról, mely később neki földi és örök dicsőséget szerzett, ha az isteni Gondviselés előre nem intézkedik, hogy a gyermek mielőbb és épen a szülők akaratából oda jusson, ahol jövődő életpályájára legjobban elkészülhetett. A gyermek egészségét ötéves korában erős láz támadja meg. Az életéért aggódó szülők elhatározzák végre, hogy Istennek ajánlják fel szívük drága kincsét. Hajóra teszik tehát s átviszik a csak nemrég épült Szent György-monostorba. Szent Márk-templomának égbé emelkedő kupolái és fényes íveivel szemben

¹ *Szent Gellért* nagy legendája. I. fejezet. Batthyánynál i. m. 301—302. II.

levő kisebbszerű szigeten építettek jó keresztény lelkek Szent Benedek fiai számára egy monostort s annak templomát Szent György tiszteletére avatták, ahonnan aztán az egész sziget: «Isola di san Giorgio maggiore» nevet nyert.

Nevezetes és a velenceiek előtt tiszteletben álló férfiú volt e monostor apátja.

975-ben Guarin cusani apát¹ Rómából visszajövet, hogy Szent Márk ereklyéit tisztelhesse, betért Velencébe. Itt tartózkodása alatt észrevette, hogy Urseolo I. Péter dogénak nagy hajlandósága van a világról való lemondásra és a tökéletesebb életre. Nem nagy erőfeszítésbe került tehát őt rávenni arra, hogy mindent elhagyván, monostorba vonuljon. A doge mégis egy kis határidőt kért. Ezt azután egyrészt arra fordította, hogy vagyoni és hivatalos ügyeit elrendezze, másrészt pedig a lélek üdve iránt való buzgalomtól indítatva, arra használta, hogy másokat is arra buzdítson, amit ő volt teendő. Talált is még két előkelő velenceit: a vejét, Mauroceni Jánost és még Gradonico Jánost, akik ugyanazon lépésre szánták el magukat. Az előre megbeszélt terv szerint Guarin apát 976 augusztus végén Velencébe jött. Szeptember első éjszakáján a három velencei az apáttal együtt titkon, hogy vissza ne tartsák őket, kiszökött Velencéből és Lombardián keresztül Cusanba ment és szerzetessé lőn.² Mauroceni János rövid időn oly nagy haladást tett a lelki élet terén, hogy hat év múlva már visszatérhetett Velencébe s ott a 982-ben alapított Szent György-apátság első apátja lőn.³

Az ő személye volt gyaníthatólag az első indítóok arra, hogy a kis, beteg Györgyöt szülei ide, az új s nem a régi Szent Hilárius-monostorba hozták. Hisz épen nem lehetetlen, hogy Mauroceni János közel rokona volt a kis György szüleinek. A másik indítóok volt az, hogy a gyer-

¹ A cusani Szent Mihály apátság Franciaország déli részén, a perpignani egyházmegyében feküdt.

² *Migne*: Patrologia. Ser. II. 139. köt. 918—919. II.

³ *Wion Arnold*: S. Gerardi Sagredo patricij Veneti, Episcopi Canadiensis vita. Annotationes 2. sz.

mek égi pártfogója ugyanaz vala, akinek tiszteletére a monostor épült : Szent György.

Azért hozták pedig ide a szülők beteg gyermeküket, hogy, mint említők, Istennek és a monostornak följánlják. Annyira elterjedt szokás volt ama korban a gyermekek följánlása egyik vagy másik monostornak (Migne 141., 1165.), hogy Szent Benedek szabályai külön cikkelyben intézkednek e dologról és meghatározzák az ilyen alkalmakkal használandó szertartásokat. E szertartások szerint ment végbe a kis György felajánlása is. A szülők írásbeli folyamodványt készítettek s azután az egyház oltárához mentek s a folyamodványt és a gyermek kezét körültkerték az oltár terítőjével.¹ Ezzel nyilvánították ki azt, hogy, mint egykor édesanyja Sámuel főpapot, úgy ők is e gyermeküket Isten szolgálatára akarják szentelni.

A följánlás után az apát, Mauroceni János és szerzetesei az élő hit bizodalmával esedeztek a gyermek egészségeért. Bizonyára folyamodtak az Úr Jézus vértanújához, Szent Györgyhez is, aki ez esetben kétszeres pártfogó volt. Nincs is okunk kételkedni abban, hogy ő eszközölte ki az egek Uránál a könyörgés meghallgattatását. A láz elhagyja a kis Györgyöt. A szülők megvigasztalódva térnek haza ; kis fiúkat pedig a szerzetesek felöltöztetik a benedekrendűek fekete ruhájába s beviszik a monostor csendes falai közé.²

Százan és százan elmondották már előttünk s azért nagyon ismert dolgot ismétlünk, midőn fölemlítjük, hogy abban a korban, melyben Szent Gellért élt, a monostorok voltak a tudomány fészkei. Hozzáteesszük még ehhez azt is, amit nagyon sokan elfelejtenek fölhozni, hogy azon korban a monostorok voltak azon helyek, ahol még ápolták az igazi lelki életet s nagyobb tökéletesség után való vágyat csepegtettek a romlatlan szívű ifjúság fogékony lelkébe. A kis György tehát nagyon jó helyre jutott.

¹ *Holstein* : Codex regularum. 1. köt. LIX. fejezet. 132. l.

² Nagy legenda, 1. fejezet. *Balthyány*-nál i. m. 303.

A monostorok falai közül kerültek ki a X. és XI. század legkitünőbb, legtudósabb és szentéletű férfiai, mint Gerbert, a későbbi II. Szilveszter pápa, Szent Vilmos, a dijoni Szent-Benignus apát, Szent Abbo, fleury-i apát; akik épen úgy, mint Szentünk, mindjárt kis gyermekkorukban a monostorok nevelőintézeteibe és iskoláiba adattak.¹

Mielőtt Szentünk élete sorsát tovább szőnők, állapodjunk meg egy kißsé a monostori csendéletnél s nézzük, mikép vetette meg itt Szent Gellért későbbi, széleskörű tudományosságának és szent életének alapjait?

Szent Gellért korában kétféle iskolák voltak. Az első mai elemi iskoláink és középiskoláink alsóbb osztályainak felel meg. Ezt nevezték triviumnak és pedig azért, mert az akkor taníttatni szokott hét tudományág (az úgynevezett hét szabad művészet: septem artes liberales) közül hármat itt tanítottak; nevezetesen a nyelvtant, szónoklattant és bölcséletet (grammatica, rhetorica et dialectica). A második iskola a mai középiskola felső osztályainak felel meg. Ezt pedig quadriviumnak nevezték, mert itt négy tudományágot vagyis tantárgyat adtak elő, ú. m. a számtudományt, zenét, földmérést és csillagászatot (arithmetica, musica, geometria et astronomia.) Elég lesz egyelőre csak a trivium tantárgyaitól szólnunk. Fennmaradt művében maga Szent Gellért is három olyan tantárgyat sorol fel, amelyeket a tudatlanoknak mindenképp elött kell elsajátítaniok. Azt állítja ugyanis, hogy Isten a tanulatlanoknak (litterarum ignaris) tanulás végett a nyelvtan (grammatica) helyett az eget, szónoklattan (rhetorica) helyett a földet, a bölcsélet (dialectica) helyett a napot és holdat adta, hogy a teremtmény ezekből ismerje meg Teremtőjét.² Ezáltal eléggé jelzi, hogy a trivium tantárgyainak ő is e hármat tartja.

A nyelvtant (grammatica) egyedül a latin nyelv

¹ Migne : Patrologia. Ser. II. 139. köt., 389. l. U. o. 141. köt., 853. l. — Werner : Gerbert von Aurillac, 37. l.

² Batthyány i. m. 156. l.

elsajátítása végett, de nagyobb terjedelemben tanították, mint a név mutatja. E tantárgy nemcsak a szorosabb értelemben vett nyelvtant, hanem a latin mondattant és a költészetet is magában foglalta. S miután a tanulók a nyelvet elsajátították, mindjárt a zsoltárokra és egyházi himnuszokra tanították őket, hogy az istenitisztele, kiváltképen a zsolozsma (breviarium) végzésében résztvehessenek. A zsidó nevek magyarázata és a Szentírás allegorikus nyelvezetének értelmezése fejezte be a tantárgy tanítását. Iskolakönyvül rendszeren Priscián, Donát és Viktorin műveit használták. A latin nyelv elsajátítására a franciaországi, angolországi és nyugat-németországi monostorokban nagy gondot fordítottak. A római klaszikusok műveit olvastatták, azok nyelvezetét utánozni törekedtek. Szent Abbo pl. vagy Gozechin mainzi iskolamester (1059 körül) egész sima, tiszta latinsággal írták műveiket s a legkülönfélébb római költők verseivel ékítik mondanivalójukat.¹

A szónoklattanban (rhetorica) szintén többet adtak elő, mint amennyit a név mutat. A szónoki beszéd készítmódján kívül, itt tanították az egyházi és világi jog és történet egy-egy részletét, amennyiben azt a fejtegetett vagy a készítenő műbeszéd tárgya megkívánta. Cicero, Quintilián és Viktorin műveit használták iskolakönyvekkül.

A bölcséletben (dialectica) megfordítva kevesebbre szorítkoztak, mint a név után indulva hinnők. Csak a tapasztalati lélektan egy részét, a képzetekről és fogalmakról² s azután a gondolkodástant vagyis a logikát adták elő. Nagyon kedvelt és nagyon elterjedt könyv volt e tárgy tanításánál Porphyrius Isagogé-ja vagyis: «Bevezetés Aristoteles kategóriáiba» című munkája. Fennmaradt művében sokszor emlegeti ezt Szent Gellért³ is. Ehhez járultak még

¹ *Migne*: Patrologia. Ser. II. 139. köt., 442., 525. kk. II.; 141. köt., 985. kk. II.; 142. köt., 889., 895—896. II.

² *Balthyány* i. m. 65. l.

³ *Balthyány* 65., 66. II.

Aristoteles : Kategoriák (Szent Gellért szerint : Praedica-
menta) és Cicero : De locis topicis című műve.¹

Szent Gellért is, illetőleg még György, nemsokára
azután, hogy súlyos betegségéből fölgyógyult, ilyen isko-
lába kezdett járni. Korán a monostorba jutva, korán kezdte
iskoláit is, de a természettől oly szép észtehetséggel volt
megáldva, hogy nemcsak kiállotta a versenyt korosabb
iskolatársaival, hanem felül is multa azokat. Tanítómestere
örömmel és bámulattal szemlélte tanítványa gyors elő-
haladását. A szónoklattant és bölceletet oly alaposan és
örömmel tanulta, hogy azokra s az e tárgyakban jeleskedő
írókra (pl. a szónoki beszéd alkatrészeire, Quintiliánra,
Gorgiásra, Hermagorásra) élete utolsó szakában is vissza-
emlékezik.² A nyelvtanban azonban bajosan kapott olyan
oktatást, mint aminőt ezidőtájt a nyugateurópai monos-
torokban nyertek a tanítványok. A számtalan véres há-
borútól zaklatott, önmagában is megoszlott Olaszország
monostorai sokkal szomorúbb állapotban voltak, hogysem
a klasszikus irodalmat megszerezhatték és annyira művel-
hették volna, hogy arra már az iskolai tanításban is figye-
lemmel lettek volna. Megelégedtek az akkori, közönséges
latinság tanításával. János velencei diakonus és Damiani
Szent Péter művei egyszerű mindennapi latin nyelven
vannak írva, ami jele annak, hogy a klasszikus nyelvre
náluk még semmi gondot sem fordítottak. Ez volt aztán
egyik és pedig a kezdő oka annak, hogy Szent Gellért latin
beszéde oly nehézkes, oly rossz és másokétól annyira
elütő.

Öt évig tanulta Szentünk a trivium tantárgyait s
aztán tanítója kibocsátotta keze alól. Ez időtől fogva
ideje egyrészét arra fordította, hogy az istenitisztelet és
különösen a zsolozsma végzésében részt vegyen. Minthogy

¹ Az egész triviumra nézve v. ö. *Welzer*, *Wette* : *Kirchen-
lexikon. Quadrivium.* — *Werner* : *Gerbert von Aurillac.* 29—36.,
41. ll. — *Migne* : *Patrologia.* Ser. II, 143. köt., 469. l.

² *Balthyány* i. m. 79., 139. ll.

a monastorokat ájtatos alapítóiik legfőképp azon célból alkották, hogy ott Isten a nap minden órájában dicsőítessék, a középkori szerzetesnek legelső és lelkiismeretesen végzendő kötelessége volt a zsolozsma elimádkozása. Ez pedig nem kis időbe került. A benedekrendűeknek akkor szigorúan megtartott szabályai szerint az éjjeli zsolozsma (a szabályok szerint : vigiliae ; most matutinum) a 3-ik és 84-ik zsoltárral és a Szent Ambrus-féle himnusszal kezdődött. Azután elénekelték 6 előre meghatározott zsoltárt és a Szentírásból felolvastak három szakaszt. Ennek végzetével újra más 6 zsoltárt és 3 szakaszt a Szentírásból s azután a «Kyrie eleison» többszörös ismétléséből álló litániát. Ezzel ismét nyugodni tértek, de hajnalban a matutinum (most laudes) végzésére újra a templomban kellett a szerzeteseknek lenniök. Napközben pedig 6, 9, 12, délután 3 és 6 órakor a kisebb zsolozsmák (az úgynevezett : horae minores) elimádkozására és a rend miséjének meghallgatására kellett megjeleniök.

Az éjjeli zsolozsma végzésére télen az éjnek nyolcadik órájában, úgy körülbelül 1—2 órakor éjfél után keltek fel ; nyáron még ennél is jókorabb, mert rájuk virradt volna. Ha vasárnap következett, télen-nyáron egyaránt hamarabb, úgy éjjeli 12 órakor, kellett hozzáfogniök a zsolozsma mondásához és énekléséhez, mert vasárnapra jóval több volt előírva, mint hétköznapokra.

Először énekeltek 6 zsoltárt s utána nem 3, hanem 4 szakaszt olvastak az ószövetségi könyvekből. Újra énekeltek 6 zsoltárt s azután még három terjedelmesebb éneket (canticum) a próféták könyveiből. Akkor következett újra 4 szakasz, szintén az ó-szövetségből. Erre elénekeltek a Szent Ambrus-féle himnuszt. Azután az új-szövetségi könyvekből, nevezetesen az evangéliumból olvastak fel egyes részleteket. Végül a «Te decet laus» (Téged illet a dicséret) himnusz éneklésével befejezték a vigiliai (most matutinum) zsolozsmát. Mivel azonban ez rendesen eltartott hajnalig, mindjárt hozzáfogtak a hajnali zsolozsma elimádkozásához is s csak azután oszol-

tak szét, hogy rövid időn újra megjelenjenek Isten dicsőítésére.¹

Láthatjuk ebből, hogy az istenitisztelet pontos végzése Szentünk idejének jórészét magáénak követelte. Megmaradt idejét az írószobában töltötte el. A nyomtatás feltalálása előtt annak, aki tudományos pályára akart lépni, a szükséges könyvek megszerzésére csak egy módja volt: a másolás. A középkori szerzeteseknek idejük jórészét erre kellett pazarolniuk. Annyi pénze még a monostornak sem volt, hogy kész, másoktól írt könyveket vegyenek. Szent Gellértnek is a másoláshoz kellett nyúlania. A fáradságot legyőzte benne a tudományok iránt tanúsított szeretete.

Különös hajlandósága volt a Szentírás tanulmányozására s annak főképp allegorikus (átvitt értelemben való) magyarázatára. Már a triviumban megtanulta a 150 zsoltárt könyv nélkül; most pedig az összes szent könyveket átbúvárolta nemcsak egyszer, hanem újra meg újra. Fennlevő művében oly sűrűen s oly pontosan tud idézni az ó- és új-szövetség bármely könyvéből egyes részeket,² hogy bámulatra ragadja művének olvasóját. Ezt pedig a concordantiák feltalálása előtt semmi másnak nem tulajdoníthatjuk, mint annak, hogy ifjúságában folyton olvasgatta és tanulmányozta a Szentírást s ezáltal véste úgy be elméjébe annak minden mondatát, sőt minden szavát, hogy csak merő emlékezetből is képes volt minden, egy tárgyról szóló szentírási mondatot kellő helyen idézni s ahol gondolatjainak kifejezésére a Szentírásban alkalmas mondat vagy szó van, azt használja.

Hogy pedig a Szentírást jól megérthesse s annak igaz értelmétől el ne tévedjen, a legfontosabb útmutatókat kereste föl. Ezek voltak a szentatyák művei. Az életirat

¹ *Holstein*: Codex regularum. I. köt., 120—121. II., a VIII., X. és XI. fejr.

² *Deliberatio supra hymnum trium puerorum. Batthyány-nál* i. m. 117., 146., 219. stb. II.

egész egyszerűen veti oda, hogy «szorgalmasan átvizsgál-gatta azok fejtegetéseit». Ez is nagyon sokat ér, de arra nézve, hogy Szentünk mily kedvvel és szeretettel olvas-gatta és tanulmányozta a szentatyák műveit még jellem-zőbb, hogy felnőtt ember korában, elhagyja hivatalát, kedves társait, veszedelmes hosszú útra indul, kockára teszi életét, többek közt azt adván okul, hogy Szent Jeromos iratait ott helyben, a bethlehemi monostorban szeretné olvasgatni.¹ A magasra nőtt fának mélyreható gyökere szokott lenni; Szentünknek eme vágya és szeretete is még ifjúsága idejéből származott.

«Initium sapientiae timor Domini», «a bölcsesség kezdete az Úr félelme», mondja az írás. Szentünknek tudomá-nyossága csak külső máz lett volna s igaz, alapos theo-logiai ismeret nélkül szűkölködött volna, ha a lelki élet terén nem halad vala előre a jámborságban és buzgóság-ban, az erények megszerzésében és gyakorlásában. Te-kintsük tehát az ő lelki életét.

Hogy ő a tökéletesség útján nagy előhaladást fog tenni, azt róla már első ifjúságában is lehetett remélni, mert két olyan fegyverrel harcolt, amelyek csaknem biz-tosan győzelmet aratnak a test, világ és gonosz lélek tőrei és incselkedései fölött. E két fegyver volt 1. a tétlenség ke-rülése, 2. az önmegtagadás gyakorlása.

A tétlenség az ördög párnája, mondja a bölcs és szavai-nak igazságát a tapasztalás ezerszeresen bizonyítja. Ezt tehát Szent Gellért nagy serénységgel kerülte. Senki sem látta őt tétlennek, mondja róla életírója.² Az imádság, olvasás s az előljáróitól előszabott teendők beteljesítése foglalták el minden idejét. Az önmegtagadást pedig oly nagy mértékben gyakorolta, hogy nemcsak testét sanyar-gatta az úgynevezett ciliciummal vagyis azon szűrés daróccal, néha vékony dróttal szűrőssá tett ruhával, melyet az öv körül szoktak hordani, hanem ez önmeg-

¹ Lásd alább II. fejezet.

² Nagy legenda, IV. fejezet. *Balthyány*-nál I. m. 305. l.

tagadást kiterjesztette minden kedvtelésének; tudományos foglalkozásainak vagy ájtatos gyakorlatainak megfékezésére is. Ebben sem engedett meg magának többet, mint amennyi a szerzet szabályaival összefér.¹ Ezáltal szerezte meg magának azt a roppant akaraterőt, amelyet csakis a szenteknél tapasztalunk, s amely képessé teszi őket, hogy a Szentírás szavai szerint erényről erényre szálljanak.

Azonban mindenki, aki a lelki életet csak kissé is ismeri, tudja jól, hogy magában véve még e két fegyvernek, a tétlenség kerülésének és az önmehtagadás gyakorlásának sincs meg az az eredménye, hogy valaki valóban tökéletességre jusson, ha csak ott nincs azok mellett a sarkalatos erények elseje: az okosság. A Szent Gellért lelkét ékesítő erények közt az okosság vitte a vezérszerepet. Világosan látjuk ezt abból, hogy pl. a ciliciumot rendszeresen viselte ugyan, de, ha vasárnap vagy ünnep következett, letette, nehogy elgyengülvén, az ilyenkor az éjjeli zsolozsmában és egyéb ájtatosságokban előforduló, s mint láttuk, hosszas énekek, imádságok, szent leckék végzésére képtelen legyen.² Ugyanezen körültekintő okosság vezérlé akkor, midőn a szerzeti szabályoktól előírt dolgokat soha az ő saját maga kedvéből tett ájtatosságokért és erénygyakorlatokért el nem hanyagolta. Ezáltal érte el, életírójának megjegyzése szerint, azt, amire szerzete szabályai buzdították s amit az alázatosság, jobban mondva a tökéletesség nyolcadik fokának neveztek. Ez pedig abban állott, hogy a szerzetes, bár talán többet és tökéletesebb módon tudott volna is tenni, mint a szerzet szabályai kívánják, mégis soha a szabályoktól kívánt dolgokat el ne mulassza.³ A lelki élet ismerői tudják és tapasztalják bizonyára azt, hogy ehhez valóban a tökéletességnek nyolcadik foka kívántatik. Naponként való önmehtagadás

¹ Nagy legenda, III. és IV. fejezet. — *Balthány*-nál i. m. 305. l.

² Nagy legenda, IV. fejezet. *Balthány* i. m. 305. l. V. ö. *Migne*: Patrologia. Series II, 141. köt. 853. lap.

³ V. ö. *Holstein*: Codex regularum. I. köt. 120. l., VII. fejezet. Nagy legenda, III. fejezet. *Balthány*-nál i. m. 305. l.

ez és pedig nagyon nehéz pontban gyakorlott önmegettagadás. Értelmünket, legkedvesebb hajlandóságunkat kell föláldozni a látszólag talán fölösleges, vagy talán elavult szabálynak. Az ilyen engedelmességről igazán mondja a Szentírás, hogy többet ér, mint az áldozat.

Többi erényei közül különösen kiemelendő az ő igazságszeretete. Az úgynevezett emberi tekintet ismeretlen volt előtte. Mikor az igazság védelmére kellett szállni, akkor nem hallgatott. Jelszava volt: inkább haragudjanak meg az emberek, mintsem elhallgatásunkkal az igazságot lábbal tiporjuk.¹

Ideszámíthatjuk még a bizonyos fokig törhetetlen állhatatosságot is. Hogy mily nagy fokban bírta ez erényt Szentünk, az alább írt események (pl. jeruzsálemi utazása, bakonybéli remetesége) állítják szemünk elé.

Nem lévén ember gyarlóság nélkül; fölvehetjük azt az érdekes kérdést is, mi volt Szent Gellért gyöngé oldala? A természet oltotta még belé a heves, déli vérrel együtt járó indulatosságot s az isteni Gondviselés, nehogy elbízza magát, meghagyta azt nála, hogy legyen mindig mivel küzdenie. Harcolt is ellene, indulatossága ellen élete egész folyamán, s kezdette ezt már ifjúságában s ezáltal érte el, hogy az az indulatos természet, amely mást talán eltántorított volna a tökéletesség útjáról, önála csak avégre szolgált, hogy annál több érdemeket szerezzen magának a mennyei dicsőségre.²

Ebben adhatjuk jellemrajzát az ifjú szerzetesnek. Ez mintegy alapja jövődó tetteinek s azért szükségesnek tartottuk ezt előrebocsátani.

Láttuk tehát a monostori csendes életet, láttuk mi-ként haladt mindig előbbre Szentünk a tökéletesedés útján, kövessük már most az ő külső élettörténetének fonalát.

¹ Nagy legenda, IV. fej. *Batthyány*-nál i. m. 305. l.

² Nagy legenda, IV. és XIV. fejezet. *Batthyány*-nál i. m. 305—306, 336. ll.

Az első nevezetes esemény, amellyel itt találkozunk, Szentünk nevének megváltozása. Hirtelenében talán azt gondolhatnók, hogy mai szokás szerint ő is más, úgynevezett szerzetesnevet kapott. De nem. Szent Benedek szabályai még semmit sem tudnak a névváltozásról. Mauroceni János a szerzetbe való belépése után is János nevet viselt. Maguk a pápák is még csak alig kezdték meg a névváltoztatást s tudtunkra XII. János, azelőtt Octavian (956—963.) volt az első, ki más nevet vett föl.¹ A kevésbbé előkelők csak rendkívüli események vagy nagy kitüntetések alkalmával hagyták el régi nevüket. Így például, midőn Urseolo II. Péter harmadik fiának maga III. Ottó német császár lett a bérmaatyja (996-ban), ennek emlékére a fiút azontúl mindig bérmanevén, Ottónak hívták.²

Rendkívüli esemény volt az is, ami Szentünk névváltoztatását előidézte. Az esemény elég érdekes arra, hogy bővebben foglalkozzunk vele.

Amint az Ottók uralma Német- és Olaszországban a zavarokat megszüntette s a rendet és nyugalmat helyreállította, mindjárt erősebben és sűrűbben jelentkezett a keresztény népeknél ama vágy, hogy meglátogassák a Szentföldet s ott ama helyeket, ahol Údvözítők érettünk szenvedett. Nem is csoda ez, hiszen a keresztény hit volt ama korbeli emberek legfőbb kincse, első irányadója, amely egész gondolkozásmódjukat áthatotta. Azonkívül nagyon elterjedt egyházi fegyelem volt a nagyobb bűnökért elégtételül zarándokolás kitűzése; voltak, kiknek egész életüket ebben kellett tölteniök; voltak szerzetesek, kiknek hivatásuk a szent helyekre való vándorlásban állott. Ennek következtében nagyon ki volt fejlődve a keresztény népeknél a zarándokolás szokása. A sok búcsújáróhely közül pedig hogy maradhatott volna ki az, amelyet a keresztény vallás szerzője életével s halálával oly sokszorosan megszentelt? S valóban olvassuk is mind

¹ *Migne* Patrologia, Ser. II. 139. köt. 46. l.

² *Migne* : Patrologia, Ser. II. 139. köt. 925. l.

Ademar, mind Glaber Rudolf egykorú krónikáiban, hogy a nemesekből és köznépből egyaránt megszámlálhatatlan sokaság indult ezidőtájt Jeruzsálembe.¹ Szent Adalbert Olaszországba érven, szintén Jeruzsálembe szándékozik menni.² Sőt egy, saját korát egy századdal megelőzött férfiú, Gerbert, a későbbi II. Szilveszter pápa elég merész megpendíteni a kereszteshadjáratok eszméjét is s kitűzni annak célját, Jeruzsálem elfoglalását.³ A babyloni szultán pedig 1010 körül már félrevezethető afféle hamis hírrel, hogy keresztény sereg jó ellene.⁴

Addig, míg ősünk Krisztus hitét el nem fogadták, a jámbor zarándokok kénytelenek voltak kitenni magukat az akkori tengeri utazás számos kellemetlenségének és nehézségeinek. Természetes, hogy ennél fogva számos jeruzsálemi zarándok kereste föl Velencét s itten ült hajóra. Azért megszokott dolog volt a lagunák városában ilyen zarándokot látni. A velenceiek semmi különöset nem találnak például abban, mikor Guarin cusani apát másodszor is visszajön városukba azon szín alatt, hogy Jeruzsálembe utazik.⁵

Ismerve a fent előadottakból a velenceiek mély, valóságos érzületét, különös és csodálatos lenne, ha be nem következett volna az a jeruzsálemi zarándoklat, amelyről Szentünk életírója tudósít bennünket. A velenceiek eme zarándoklatát az életíró akkép adja ugyan elő, mint amikép annak az ő óhajta szerint történnie kellett volna, mintha t. i. a pápa fölszólítására az egész kereszténység fegyvert fogott volna a Szentföldért való küzdelemre. E tekintetben a nagy buzgóság tévedésbe vitte Szentünk első életrajzának kibővítőjét, de a körülményeket össze-

¹ Migne : Patrologia, Ser. II. 141. köt. 60—75. II. U. o. 142. köt. 645, 656—657. II.

² Mátyás Flórián : Historiae Hungaricae Fontes Domestici. I. köt. 93. I.

³ Migne : Patrologia, Ser. II. 139. köt. 208. I.

⁴ U. o. 142. köt. 656—657. II.

⁵ U. o. Ser. II. 139. köt. 919. I.

vetve hitelesnek kell ismernünk az ő tudósításának magvát. Ez pedig abban áll, hogy a velenceiek 990—995 körül nagyobbszabású számos tagból, hihetőleg ezerekből álló társaságot szerveztek Jeruzsálem meglátogatása végett. A nagy szám akkoriban okvetetlenül szükséges volt az útnak veszedelmei s az arab rablók miatt. Mások is nagy csapatban, egész sereggel utaztak. Például Vilmos angoulêmei gróf 1026-ban¹ vagy pedig Szigfrid mainzi érsek 1065-ben.²

A velenceiek eme nagy zarándoklatában résztvett a mi Györgyünk atyja, Gellért is. Szíve egész ájtatosságával, az Üdvözítő iránt való nagy szeretettel s azon jámbor óhajtással csatlakozott ő a csapathoz, vajha megengedné az ég Ura, hogy az ő porai is azon földben várhatnák a föltámadást, melyben Megváltójának teste nyugodott.

Útjuk szerencsés volt. Megjárták a szent helyeket. Fájdalommal ugyan, mert csak a pogányok engedelmével, de még épségben látták a szentsír pompás templomát³ s egyéb egyházakat, melyeket szent Ilona bőkezűsége emelt s földiszított. Leróva a szeretet és hála adóját a szent helyeken, visszaindultak.⁴ Még nem hagyták el Palesztina határait, amikor más zarándokcsapatok sorsa őket is utólérte.⁵ A rablást oly nagy kedvvel űző arabok közül nagy sereg gyült össze s alkalmas helyen egyszerre megtámadta őket. Nagy lármá és sűrű Mahomet-kiáltás közt rohant a keresztény seregre a fegyvere erejében elbizakodott arab nép, míg a keresztények ott az idegen nép közt mindentől elhagyatva, csakis az égtől vártak, ünnepies

¹ *Migne* : Patrologia. Ser. II. 141. köt. 75. l.

² U. o. 143. köt. 270. l.

³ Ezt 1010 szept. 29-én rombolták le a mohamedánok. U. o. 141, 160. l.

⁴ Hogy a most következő csemeny a visszatéréskor történt, kitűnik az életíró ama szavaiból, amelyeket ez csemeny leírása után odavet : «*Christiani victoria obtenta cum gaudio remearent*». (Nagy legenda, II. fejezet. *Batthyány*-nál i. m. 304. l.)

⁵ V. ö. *Migne* : Patrologia. 143. köt. 270. l.

imádságaikban is ettől kértek segédelmet. Nem is csalatkoztak Istenök segédelmében. Diadalmas csatát vívtak a mohamedánokkal s aztán visszahajóztak. A visszatérők közül azonban Szent Gellért atya hiányzott. Kivánsága beteljesedett, ottmaradt a csatatéren. Ott lelte nyugvóhelyét, ahol Üdvözítője járt és szenvedett.

Ki vehetné rossz néven a szerető nőnek, a gyászoló özvegynek, hogy férjét sokáig siratta ! Hiszen talán nem is annyira a halálán, mint inkább saját magának tőle való távollétén kesergett ! Hisz hogy mennyire szeretete, arra nagyon megható példa az, hogy nem sokára a szomorú hír vétele után elment a Szent György-monostorba férjét siratva s arra kérte a monostor apátját, hogy György fia ezentúl atya nevét viselje. Így akarta a hű nő férjének emlékét főnntartani s ez okozta, hogy Szentünk, ki eddig György nevet viselt, ezentúl atyjáról Gellértnek hivatott. — Szentünk anyjának elhunytát is följegyez a szorgalmas életíró. Aminő jámbor volt élete, olyan nyugodt volt halála. Ifjabbik, Rinet nevű fiáról gondoskodott még csak, annak számára szerzett hű keresztény életpárt, Centranigo Péternek, a későbbi velencei ellendogenak unokahugát¹ s aztán visszaadá lelkét Teremtőjének. Szent György templomának sírboltja fogadta magába romlandó részeit, ott imádkozott érte elsősülött gyermeke : Szent Gellért.²

A gondviselő Isten nagy kegyelme ekkép szétszaggatta az utolsó kötelékeket is, melyek Szent Gellértet némileg még e világhoz kötötték. Ezentúl teljesen és egyes-egyedül Isten szolgálatára szentelhetette magát. Megvetette a világ javait, annak gyönyörűségeit, hűséges, kipróbált szerzetestársai között a szent engedelmesség kedves igáját hordozva, békében s nagy lelki nyugalomban élt s ezen a réven, ha van e földön némi boldogság, ő azt bizonyosan elérte.

Eljött azonban az idő, midőn Szentünknek a tettek

¹ *Wion Arnold* okiraton alapuló tudósítása. *Balthyány*-nál i. m. 304. l.

² Nagy legenda, II. fejezet. *Balthyány*-nál i. m. 303—304. ll.

mezejére kellett lépnie s nemcsak saját, hanem ember-társainak javára és üdvére is kellett fordítani idejét és tehetségeit. Előkelő származása, fényes szellemi tehetségei s még fényesebb erényei mind azt mutatták már előre, hogy ő a monostor kormányzásában részt fog venni. Ez be is következett.

Körülbelül 25 éves korában (1005 táján) szerzetes-társainak bizalma egy kisebb tisztségre (életírója szerint perjelségre)¹ emelte őt. Egyhangulag s mindenkinek megelégedésére történt megválasztatása. Ez azt mutatja, hogy nem valami érdek, hanem az ő jó tulajdonságai fordították rá a választók figyelmét. Talán feltűnő, hogy oly ifjú korában már az előjárók sorába lépett? Most mindenesetre különösnek látszik, de az akkori viszonyokat tekintve, nem. Mert először is Szent Benedek szabályainak LXIII. fejezete azt rendeli, hogy a kor egy monostorban se tegyen különbséget a szerzetesek közt, mert Sámuel és Dániel ifjú létökre a vének felett mondtak ítéletet.² — Aztán az is tekintetbe veendő, hogy akkoriban a benedekrendű szerzetesek közül legnagyobb rész megmaradt szerzetesnek s nem szenteltetett föl egyszersmind pappá. Azok tehát, akik kiváló jámborságuk és a tudományokban való előhaldásuk által méltókká tették magukat arra, hogy az egyházi rendeket megnyerjék, mind kiváló tulajdonaik, mind papi méltóságuk által úgy felülemelkedtek a többiekén, hogy fiatal koruk mellett is résztvehettek a monostor kormányzásában.

Szent Gellért is nyerhetett tehát már 25 éves korában kisebb tisztséget s hogy azt csakugyan megérdemelte, kitűnik abból, hogy e hivatalában mind alattvalóinak

¹ Prior = perjel szent Benedek szabályai szerint, aki a monostor gazdasági ügyeire, az élelmezésre stb. gondot viselt. De másutt (a LXIII. fej.) ugyanezen szabályok az összes előjárókat, perjelt, dékánokat stb. »priors»-eknek (első szerzetesek) nevezik. Lehet, hogy az életíró csak ezen általános értelemben veszi a »prior» szót. (*Holstein* i. m. I. 133. l.)

² *Holstein* i. m. I. k. 133. l.

tetszését, mind feljebbvalóinak meglegedését kivívta s aközben is maradt, ami volt : példaképe a többieknek a rendszabályok megtartásában.¹

Elöljáróvá való választása mutatja azt is, amit életírója elfeledett följegyezni, hogy t. i. Szentünk ez időtájt szenteltetett föl pappá.

Kisebb előljárói tisztét nem sokáig viselte. Apátja, a boldog emlékű Mauroceni János utóda, Vilmos, élénk figyelemmel kísérte a fiatal szerzetes előhaladását és szép tehetségét s nagyobb, fontosabb állásra szánta őt. Az időben a benedekrendű monostorok között hiányzott az összekötőkapocs, nem volt semmi szervezet, mely őket összekapcsolta volna. Szóval, nem voltak, mint ma mondanók, központosítva. Egészen függetlenül állottak egymástól s egyik a másiktól segítséget, szerzeteseket nem igen nyert. Ennélfogva mindenik monostornak magának kellett gondoskodnia arról, hogy legyenek olyan tanult, képzett tagjai, akik az iskolát vezetni s idővel az egész monostort kormányozni tudják. Evégből az akkori szokás szerint olyan férfiakra volt szükség, akik a felsőbb iskolákat, az úgynevezett quadriviumot is egészben, vagy részben elvégezték. Ilyen felsőbb iskolák azonban nem voltak a kisebbszerű monostorokban. El kellett menni sokszor messze földre annak, aki a quadriviumot végigjárni vagy legalább annak egyes tárgyait tanulni akarta. Így pl. Gerbert, korának legtudósabb férfia, előbb Spanyolországba, később Rheimsba ment, hogy az összes szabad művészetekben jártas lehessen.² Burchard wormsí püspökről († 1025.) életírója megjegyzi, hogy őt tanulás végett különböző helyekre küldötték ;³ a Szent Gellérttel tökéletesen egykorú Angelram apát († 1045.) pedig a monostor atyjától engedélyt nyervén, messze fekvő iskolákat keresett föl.⁴

¹ Nagy legenda, II. fejezet. *Balthyány*-nál i. m. 304—305. II.

² *Werner* i. m. 37. I.

³ *Migne* : Patrologia. Ser. II. 140. köt. 508. I.

⁴ U. o. 141. köt. 1406. I.

Épen ilyesmi történt Szent Gellérttel is. Apátja, Vilmos, kiszemelte a monostori iskola tanítójává s hogy ez állásra méltó legyen, a quadriviumot akarta vele elvégeztetni. A legközelebbi ilyen iskola Bolognában volt. Az életíró szerint az apát ezen szándékát közölte a többi szerzetesekkel is vagy legalább azok főbbjeivel. S ha tekintetbe vesszük, hogy a szerzet szabályai szerint az apátnak minden nevezetesebb dologban ki kellett kérnie a főbb szerzetesek tanácsát, hitelesnek fogadhatjuk el e tudósítást. Szépek és jellemzők azon szavak, melyeket az életíró ennek elbeszélése alkalmával az apátnak ajkaira ad: «Kedves testvéreim! Nehogy atyánknak, Szent Benedeknek rendje a tisztes tudományokban hátramaradást szenvedjen, szükséges, hogy közületek némelyeket, akiket ti alkalmatosabbnak ítéltek, a tudomány gyümölcsének megszerzése végett tanulni küldjünk». Tehát a gyakorlati célon kívül a tudományok ápolása is indítóok volt a felsőbb iskoláztatásra.

A szerzetesek örömmel hozzájárultak beleegyezésükkel Vilmos apát tervéhez. Az apát szándékának megfelelőleg e célra Gellértet s hozzá még Szirdián nevű társukat választották ki. Adtak nekik elegendő költséget s elküldték őket a bolognai főiskolába.¹ — Abban nincs semmi különös, hogy Szentünk a felsőbb iskolát 27—28 éves korában kezdi.

Általános szokás volt ez a középkorban. Példákat hozni fel ily ismeretes dologban, fölösleges.

Midőn Szent Gellértnek bolognai tanulásáról van szó, ne gondoljuk, hogy ő a későbbi híres egyetemen tanult. Ez akkoriban még nem létezett. Életírója, midőn ezt említi, hogy ő ottan többek közt zenét is tanult, elég világosan jelzi, hogy Szentünk ott egyszerűen a quadriviumot, vagyis a felsőbb iskolákat végezte. *Hurter Frigyes*, minő alapon, nem tudjuk, de elég határozottan azt állítja, hogy a quadrivium tárgyai Bolognában a Szent Proculus és Felix mo-

¹ Nagy legenda, IV. fejezet. *Balthyány*-nál i. m. 306. l.

nostorban adattak elő.¹ Nagyon hihető, hogy Szent Gellért és Szirdián is itt tanultak.²

Mik voltak a quadriviumban előadott tárgyak, azokat névszerint már fentebb elősoroltuk. — Hogy Szent Gellért ezeket névszerint ismerte, az fennlevő munkájából kétségtelenül kiderül. «Plato a physikában (a quadrivium görög neve) négy osztályt különböztet meg, t. i. a számvetést (arithmetica), földmérést (geometrica), zenét (musica) és csillagászatot (astronomia)»,³ írja egy helyt. De hogy vajon mind a négy tárgyat tanulta-e? az, mint alább látjuk, nem egész bizonyos. Mindamellett, hogy Szentünk tudományos képzettségéről alaposabb fogalmunk lehessen, lássuk, mikép és minő terjedelemben tanították e tárgyakat?

A számtudományból (arithmetica) előadták először is a négy alapműveletet. Az arab számjegyek elterjedése előtt elég nagy fáradságba került ezek elsajátítása. Bajos volt a magyarázata is. A szorzás ismételt összeadásból állott s hogy mégis gyorsabban menjen, külön táblák voltak hozzá, amelyeken olvasható volt a gyakrabban előforduló számok szorzásának eredménye. Osztani csak kerek számmal tudtak. Ha az osztó nem volt kerekszám, kiegészítették a legközelebbi kerekszámig, azután különféle műveletek által keresték ki a látszólagos osztóval nyert eredményből az igazi eredményt. Ezenkívül itt tanították a Szentírásban előforduló számok allegorikus magyarázatát s azonkívül a computust, vagyis a gyakorlatilag nagyon fontos egyházi naptár készítmódját.

A zene (musica) nagyon szükséges és azért sokaktól művelt tantárgy volt azon időben. A benedekrendűek akkoriban a zsoltósmát énekelve végezték; ebben pedig a zsoltárok különféle dallamain kívül számos antiphona (karvers), himnusz (dicsőítő ének), responsorium (felelet a lec-

¹ *Lányi*: Magyar Egyháztörténelem. I. köt. 538. l.

² V. ö. *Balthyány* i. m. 306. és *Deliberatio supra hymnum trium puerorum*. U. o. 11. l.

³ *Balthyány*-nál i. m. 81. l.

kére) fordultak elő mind más és más énekmóddal. Nagyon szükséges volt már most, hogy minden monostorban legyen egy-egy férfi, aki nemcsak gépies gyakorlattal bírt ezek éneklésében, hanem elméletileg is jártas volt a zenében s a tévedéseket kiigazíthatta. Ha ez nem volt, akkor épen olyan állapot következett be a zsolozsma éneklésénél, mint aminőről e korszak legnagyobb zenésze, Arezzoi Guido panaszkodik, hogy t. i. mester nélkül még a legkisebb antiphonát sem tudják elénekelni.¹ Azért buzgón tanították a különféle hangszerek alkatrészeit, kezelését, a hangszereket s azok változatait. Az elméleti oktatást azonban itt is folyton kísérte a gyakorlat.

A földmérésben (geometria) ugyanazt adták elő, amit ma az alsóbbrendű mértanban. A háromszögek, négyszögek, körök területének, a különféle alakok (hasáb, henger) beltartalmának kiszámítására fordították a legtöbb időt. Sokat adtak a távolság- és magasságmérések elsajátítására s így a tárgy gyakorlati oldalát sem hagyták figyelmen kívül.

A csillagászat (astronomia) tanításában Ptolomaeus rendszere szerint tanították a nap és hold járását, a zodiacust (állatkör), a bolygókat, a csillagok állását, a nap és éj óráinak kiszámítását a nap és csillagok járásából stb. Az araboktól átvett astrolabium (a csillagok járását mutató gömb) nagyot lendített e tudományágon, de ez Szent Gellért korában még bajosan volt elterjedve.

Mind a négy tantárgy előadásánál Boethius műveit használták tankönyvekül, de mindenütt kibővítve és magyarázatokkal ellátva.²

Bizonyos, hogy Szent Gellért, a négy tantárgy közül tanulta a zenét és a csillagászatot. Zenei oktatásáról életírója tanuskodik.³ Csillagászati bő ismereteit fennlévő műve

¹ *Migne* : Patrologia. Ser. II. 441. köt. 413. l.

² Az egész quadriviumra nézve v. ö. *Werner* i. m. 59—77. ll. *Welzer*, *Welle* : Kirchenlexicon, Quadrivium szó alatt.

³ *Balthyány* i. m. 306. l.

árulja el.¹ Mivel pedig nem említ könyvet, amelyet e tárgyról talán később olvasgatott volna, bátran következtethető, hogy ez ismereteket még az iskolában szerezte meg magának.

Különben nagyon hihető, hogy maga az életíró is, midőn a bolognai főiskolában előadott tárgyak közt a philosophiát is felsorolja,² ez alatt épen a csillagászatot akarta érteni. Legalább azon korban nem volt szokatlan, hogy a csillagászzal foglalkozók philosophusoknak nevezettek.³ Egyáltalában az a kanonok, aki 1180 táján Szent Gellért iskoláztatását elmondja, már a maga korának iskoláiban tanított tárgyakat tartja szem előtt s nem a XI. század elején szokásban lévőket.

A másik két tárgyat tanulta-e Szent Gellért? kétséges. A számvetésből voltak némi ismeretei, de megvallja, hogy erre nézve később olvasott egy művet⁴ s így azokat onnan is mérthette. A földmérésről mind az életíró, mind fennlevő műve hallgat s így csaknem bizonyosnak vehető, hogy ebből nem nyert oktatást. Ebben nincs semmi meglepő. Egy-egy helyen nem mindig tanították mind a négy tárgyat. Szent Abbóról például föl van jegyezve, hogy a csillagászatot Párisban és Rheimsben, a zenét Orleansban, a számvetést még otthon, Fleuryben tanulta.⁵

Eme négy-öt ismeretág elsajátításán öt évig fáradoztak Szent Gellért és Szirdián. Nem csoda, ha tekintetbe vesszük a tanulásnak akkori nagy nehézségeit. Hiányoztak a könyvek, hiányoztak az előadás megértését könnyebbé tevő, alkalmas szerek, a bővebb felvilágosítást nyújtó nagyobbserű könyvtárak. A tanítónak ideje legnagyobb részét mondatolással, a tanulónak a másolással kellett töltenie. Azonkívül a hártya (pergamen), amelyre írtak, drága volt s nem mindig kapható. Elismerést érdemel tehát

¹ U. o. 123, 148, 149, 164, 165 stb. II.

² *Balthyány* i. m. 306. l.

³ *Migne*: *Patrologia*. Ser. II. 139. köt. 390. l.

⁴ *Balthyány* i. m. 64. l.

⁵ *Migne*: *Patrologia*. Ser. II. 139. köt. 390. l.

az akkori szerzetesek tudományszomja, mely mindezen akadályokat legyőzte s bár oly nagyterjedelmű ismeretkört nem szerezhettek maguknak, mint azok, kiknek e gátoló nehézségekkel nem kell küzdeniök, nem érdemlik meg, hogy megvetőleg szóljunk e kor tudományos hőseiről.¹

Hogy ekkép szerzett tudományukat és hasznos ismereteiket a rend javára értékesíthessék, az ötödik évben rendtársai visszahívták Szent Gellértet és Szirdiánt a főiskolából. Összeszedték tehát könyveiket, ezek voltak legnagyobb kincseik s visszamentek monostorukba, Velencébe.²

Itt Szent Gellértre nagy és terhes hivatás várakozott. Nem szentelhetette magát, amint talán szerette volna, a szentatyák műveinek, különösen az ő kedves Szent Jeromosának olvasására, mert meghalván Vilmos apát, a rendtársak bizalma őt választotta meg a monostor apátjának.

Nem vágyódott ő e megtisztelő, de nagy felelősséggel járó hivatal után, sőt miután akarata ellenére is megválasztották, határozottan vonakodott azt elfogadni. De mivel előbbi jó tulajdonságaihoz most még tudományos képzettsége is hozzájárult, egyszerű vonakodással nem lehetett azt magáról elhárítania. Társai határozottan azt óhajtották, hogy az legyen fejedelmük,³ aki őket úgy keresztény tökéletességben, mint tudományban fölülmultra. S kezükben volt a fegyver, amellyel óhajtasuknak érvényt tudtak szerezni. Azt mondták Szent Gellértnek, hogy ha a választást el nem fogadja, a szerzetes egyik legnagyobb bűnébe, az engedetlenségbe esik. Ez hatott. Szent Gellért, hogy ezen feddést csakugyan meg ne érdemelje s engedelmességi fogadalmát, mellyel életét s minden tehetségét a rend javának előmozdítására lekötötte, meg ne sértse, beleegyezett társai kívánságába, szárnyát szegte saját kénye-kedvének és apát lón.

¹ Mint pl. *Ompolyi M. Érnő* : Figyelő, 1878. IV. kötet.

² Nagy legenda, IV. fejezet. *Balthyány*-nál i. m. 306. l.

³ Az apát régi magyaros neve. — *Toldy* : Magyar szentek legendái. Pest, 1859. 51. l.

Miként viselte az apátúri tisztelet ? erről csak annyit találunk följegyezve, hogy nem annyira parancsolatokkal, mint inkább jópéldával igazgatta a rábízott monostort. Isten kegyelméből ő volt példaképe rendtársainak a jóban. Amit rendszabály tiltott, azt ő sem cselekedte soha.¹ Csak ennyi az, amit róla életírója följegyez, de hát kell-e ennél nagyobb dicséret ? Boldog társulat, melynek feje minden jó-cselekedet gyakorlásában vezéerkép előtt jár, ahol a tagok vezérek, fejök nyomdokait követhetik.

¹ Nagy legenda V. fejezet. *Batthyány*-nál 306—307. ll.

MÁSODIK FEJEZET.

Szent Gellért hazánkba jövetele.

KERESZTÉNY vallás a XI-ik században új, addig ismeretlen módon mutatta ki isteni származását. Az előbbi századokban az igazság fegyverével, az Úr Jézus Krisztustól szerzett vallás hirdetésével, meghódította magának azon vitéz, bátor, de kegyetlen és vad népeket, melyek a régi társadalmat s a leghatalmasabb birodalmat lerombolták, megsemmisítették. Midőn pedig ez óriási mű végbe volt víve, akkor ama, talán még nagyobb feladaton kezdett működni, hogy a keresztény vallás szelleme e népeket egészen áthassa, babonáiktól megszabadítsa s e révén szívők-llekők mélyében a hit, remény és szeretet meggyökeresdjék. Fáradozása nem volt sikertelen. Azon népeknél, amelyek már egy-két százada viselték az Úr Jézus Krisztus kedves és könnyű igáját, mind sűrűbben jelentkeznek ama nemes lelkek, kikben ugyanazon szeretet heve lángolt az Üdvözítő iránt, amely a nemzetek apostolát, Szent Pált, egykor e felkiáltásra fakasztá : «Bizonyos vagyok, hogy sem az élet, sem a halál, sem a jelenvalók, sem a jövődők, sem a mélység, sem a magasság, sem semmiféle teremtmény el nem választhat bennünket a szeretettől, mely a mi Urunkban, Jézus Krisztusban, vagyon». (Róm. 8, 38, 39.) E lángoló szeretet aztán nem csupán abban nyilatkozott, hogy Istenünk külső dicsőségét a művészet legragyogóbb, legnemesebb alkotásaival emelték ; nem csupán abban, hogy mind többen és többen szentelték magukat egyedül Isten

és az Úr Jézus Krisztus szolgálatára, hanem tovább menve, kiterjedt az ő szívük szerelme Üdvözítőjüknek minden emlékére, kiterjedt azon helyekre, ahol Ő járt, tanított, ahol szenvedett és meghalt mi érettünk. Százan és százan kezdték vándorolni, mint fentebb kimutattuk, a Szentföldre, hogy könnyeikkel öntözzék azt a földet, melyet Üdvözítőnk vérével öntözött, szembeszállva az út akkori fáradalmaival, veszedelmeivel, kockára téve, ha kellett, életüket is.

E nemes lelkek sorába tartozott Szent Gellért is. Minél többször tekintett kereszten függő Üdvözítőjére, annál élénkebb vágy támadt benne látni azt a helyet, azt a hegyet, ahol a világ Megváltója vérét ontotta, meghalt és három napig sírban feküdt. A vágy lassankint akarattá és pedig erős akarattá fejlődött. Később még nagyobbát gondolt. Nemcsak egyszerű szentföldi zárándoklatot akart végezni, hanem szentföldi lakós akart lenni. Elhatározta ennél fogva, hogy elmegy Jeruzsálembe, meglátogatja az Úr szenvedéshelyeit s aztán Betlehemben monostorba fog vonulni, hogy távol a világ zajától, egyedül Istennek szentelhesse hátralevő napjait.

Elhatározását csak erősítette az a remény, hogy ott Jeruzsálemben könnyebben meg fogja találni Szent Jeromos műveit, amelyek megszerzése vagy csak lemásolása is az akkori viszonyoknál fogva nagyon nehéz volt, minden művéhez jutni pedig majdnem lehetetlen.

Feltűnő vonás Szent Gellért életében az a nagy vonzódás, mellyel ő Szent Jeromos iránt viseltetett. Nem hiába egy tengernek zúgását hallgatták¹ gyermekkorukban, de megis volt köztük a rokonlelkek találkozása. Még késő időkben is, mikor már halála közelget és ősz fűrtök borították fejét, ki-kitör Szent Gellértből a csodálat érzete Szent Jeromos iránt. Így, például, egyszer «az egyház-

¹ Szent Jeromos saját vallomása szerint a régi Pannonia és Dalmácia határán született. De ezenkívül is tudvalevő dolog, hogy ő több ideig lakott Aquilejában, nem messze Velencétől, Rufinus barátjánál.

tudósok fényessége és az ég legragyogóbb csillagai között mindeniknél fényesebben világító világosság»,¹ máskor «a mi legnemesebb, isteni Jeromosunk»² névvel illeti őt. E nagy vonzódás készítette őt, hogy ő is példaképül választott mesterének eljárását követve, a Szentföldön éljen visszavonult életet. Ehhez járult még az atyjára való visszaemlékezés; hisz ő atyja nevét viselte s a szentföldi zárándok fiában hogyan ébredt volna fel az atyjának beteljesült vágya, hogy az ő teste is ott nyugodjék a föltámadásig, ahol egykor Üdvözítőjeé nyugodott s ahol atyja teste nyugszik.

Midőn ezen elhatározás lelkében megérlelődött, akkor jutott Szent Gellért életének fordulópontjához.

«A háromszoros kötél nehezen szakad el», mondja az írás. Nem csoda hát, hogy Szent Gellért háromszoros indítóoktól, az Üdvözítő iránt való szeretetétől, Szent Jeromos iránt való vonzódásától és az atyjára való emlékezettől támogatott elhatározása oly erős lett, hogy azt szerzetestársainak ellenkező tanácsai, könyörgő szavai, sőt az elmenetele által sokaknak okozandó nagy szomorúság és lelki aggodalom sem ingatták meg. Lemondott az apátságról, s ezzel kettészakította azt a köteléket, amely őt még Velencéhez fűzte. Mi több, azt a lelkesedést, mely képessé tette őt minden útjába gördülő akadály elhárítására, átöntötte több szerzetestársába is; ezekben is föllángolt a szent szeretet heve. Ettől sarkaltatva, elszánták magukat arra, hogy valamint eddig követték apátjukat az erények útjain, épúgy követni fogják a jeruzsálemi úton is.

Velük egyetemben valósíthatta volna Szent Gellért azon szándékát, amelyet életírója inkább csak sejtet olvasóival, hogy t. i. Betlehemben, ahol Szent Jeromos lakott, külön monostort alapít s ott jó szerzetestársai közt nagy ájtatosság és buzgóságban tölti el hátralevő napjait. De

¹ Deliberatio supra hymnum trium puerorum. *Batthyány*-nál i. m. 98. l.

² U. o. 132. l.

hogy valóban ez volt szándéka, eléggé elárulja az, hogy az apátúrságot visszaadta szerzetestársai kezébe, amit nem kellett volna tenni, hacsak éppen látogatóba megy a Szentföldre; és hogy magával társakat is vitt, amit ama korban csak azon férfiak szoktak cselekedni, akik más monostor alapításán törik fejüket.

Szent Gellért nagy és merész lelkét nagyon élénk színben tünteti elénk az a körülmény, hogy minden segédeszköz nélkül szükölködvén, bele mert fogni ily nagy vállalatba. Ott volt először is az elutazás. Velencei létre, hogy a Szentföldre jusson, más útra nem is gondolt, mint a tengeri útra. Erre hajó kellett volna, de nem volt hozzá pénze. Azért nem aggódott; rábízta magát az isteni Gondviselés után felebarátjainak szivességére és vendégszeretetére. Nyílt is nemsokára alkalom arra, hogy legalább Velencéből kimozduljon.

A rómaiak fénykorában annyira virágzó Dalmáciából a népvándorlások zaja után is megmaradt egy pár tengerparti város: Zára, Trau s újraépült Spalato, Ragusa stb. A görög császárok lettek volna e városok urai, de mivel a mindinkább gyöngülő birodalom fejei és főtisztjei nem voltak képesek őket a szomszéd népek, kivált a horvátok erőszakoskodásai ellen megvédeni, maguk igyekeztek fenmaradásukról gondoskodni. Midőn önmaguk elégtelenek voltak az ellenállásra és védelemre, másfelé néztek. Természetes szövetségesekül kínálkoztak nekik a velenceiek, akiknek hajói többször megfordultak a dalmát partokon s akik szintén, mint ők, kereskedelemmel foglalkoztak, tehát érdekeik közösek voltak. Meghívásukra a velencei doge, Urseolo II. Péter az 1000-ik év nyarán megjelent e helyeken s a horvát fejedelmet legyőzvén, Zárán kívül, amely már előbb is elismerte a velenceiek fensőbbiségét, Traut, Spalatót, Ragusát továbbá Veglia, Arbe, Curzola stb. szigeteket a velenceiek hűségére eskette.¹

Ezidőtől fogva a dalmát városok, kivált Zára keres-

¹ Migne: Patrologia. Ser. II. 139. köt. 928—930. II.

kedői még többször meglátogatták Velencét ; fővárosuk, kereskedelmi középpontjuk is volt ez. Akkor is, mikor már Szent Gellért társaival együtt útra készen állott, ott volt a velencei kikötőben a zárai kereskedők egyik hajója. A jámbor, egyszerű zarándokoknak szívesen helyt adtak a kereskedők s így Szent Gellért társaival együtt hajóra szállott 1015 február közepe táján.¹

Az életíró nem jegyezte föl, lehet, hogy nem is tudta, mely irányban indult el s hol állott meg az a hajó, amelyen Szent Gellért utazott. Szerencsére János szerpap nem mulasztá el részletesen leírni Urseolo II. Péter velencei doge fentemlített, 1000-iki tengeri útját. Eszerint a doge hajóaja Velencéből május 26-án indulván, aznap Jesule-szigetéhez, 27-én kedvező szél mellett Grado szigetvárosba, innen 28-án, az isztriai öbölt átvágva, Parenzoba, 29-én a Póla és Rovigno közt eső Szent András-szigetbe, később Osseroba és végre Zarába ért.² Ha már most ebből látjuk, hogy maguk a világnak akkoriban 2—3-ik helyen álló hadihajói csak így a part mellett, kikötőről-kikötőre haladnak, akkor a kereskedőgályák még inkább. Így tehát egész bátran föltehetjük, hogy a zárai kereskedők hajója is épen ezen a fenn leírt irányban és úton indult meg.

Az elindulás hónapja sejteti Szent Gellértnek és útítársainak sorsát azzal, aki az Adriai-tengert s annak természeti viszonyait ismeri. Eleinte az ellenkező széllel küzködtek. Ennek ellenében akkoriban, csak az evezésre lévén szorítva, nagyon lassan haladtak. Rövid időn pedig megérkezett az adriai hajósok réme is : a «marina tempestas» vagy mint ma nevezik : a bóra ; t. i. azon a tél végén és tavasz elején dühöngő, éles, északkeleti szél amely végigkorbácsolja s majdnem fenéig fölkaparja a

¹ Hogy februárban indultak el, az önként következik a nagy legenda azon adatából, amely szerint a nagybőjt már útban érte Szentünket és társait. (*Batthyány* i. m. 308. l.) Hogy pedig az elutazás 1015-ben történt, arra nézve lásd második észrevételünket : Szent Gellért életének időrendi kérdéseiről, a mű végén.

² *Migne* : *Patrologia*. Ser. II. 139. köt. 928. l.

tenger habjait. Mikor ez megjön, a hajózás lehetetlenné válik. Szent Gellértet és társait az isztriai partokon Parenzo körül érte utól a vihar. Jószerencse, hogy a part mellett haladtak, mert így némi veszedelem után,¹ nagyobb baj nélkül bevergődhettek Szent András-szigetének kikötőjébe.

Szent András-szigete ma is e néven ismeretes jelenték-telen hely az isztriai parton. Szent Gellért korában nevezetesebb volt. Nevezetessé tette monostora, amely Szent András tiszteletére volt szentelve.² E monostortól vette nevét, ettől kölcsönözte nevezetességét az egész sziget. Az Adriai-tengeren hajózók szívesen kikötöttek e helyen, mert a monostor benedekrendű szerzeteseinél szíves vendégszeretetre találtak. Maga Urseolo II. Péter velencei doge is megállapodott itt dalmát útjában a «gratum hospitium» szíves vendéglátás miatt.³

Szent Gellértet és többi veszedelemben forgó utitársait szintén szívesen fogadták a jó szerzetesek. Hiszen szerzetársuk lépett közibük. Különben Szent Benedek szabályai is előírták, hogyha valamely szerzetes messze tartományból jó s megelégszik a hely szokásával, az olyat el kell fogadni, ameddig ő akarja.⁴

A mindent végtelenül bölcsen rendező isteni Gondviselés, midőn Szent Gellértet e monostorba vezette, új és hatalmas lépést tétetett meg vele jövőendő rendeltetése felé. Ugyanis épen itt találkozott ő azzal a férfiúval, aki nemcsak utazására, hanem egész életére elhatározó befolyást gyakorolt. Eme férfi neve : Razin apát.

Ki volt e férfiú ? Ha ezt Szent Gellért életírójának sovány adataiból meg akarjuk határozni, akkor helyezked-

¹ Az életíró később a pécsi püspök ajkaira oly szavakat ad, amelyek szerint Szent Gellért nagy veszedelmek után (per tanta discrimina) jutott Magyarországba. (*Batthyány* i. m. 313. l.) De mivel szárazföldi útjában semmi baj sem történt (u. o. 311. l.), világos, hogy e veszedelmek még a tengeren érték a bóra kitörésekor.

² *Migne* : Patrologia. Ser. II. 139. köt. 928. l.

³ *Migne* : Patrologia. Ser. II. 139. köt. 928. l.

⁴ *Holstein* i. m. I. köt. 132. l. LX. fejezet.

jünk ez életírónak álláspontjára. Ő a XI. század második felében itt Magyarországon s magyarok számára írt. Mikor tehát ő Razint «Szent Márton apátja»-nak mondja,¹ ez alatt nem érthetett mást, mint a pannonhalmi apátot. Az ő korában nem volt más, Szent Márton tiszteletére szentelt apátság, mint a pannonhalmi s eszerint akkor elég volt a magyarok előtt a pannonhalmi monostor fejét Szent Márton apátjának nevezni; ebből mindenki érthette, kiről van szó.

Ha tehát Razin magyarországi apát volt, akkor kétségtelen, hogy ő a pannonhalmi monostort igazgatta. De vajjon nem volt-e valamely, külföldi Szent Márton apátság feje, amilyen ott már több is létezett? Nem. Az életíró e tekintetben szintén eléggé tájékoztat bennünket. Nem írja őt egyenesen magyarországi szerzetesnek, de oly dolgokat mondhat róla vagy mondhat vele, amik csak magyarországi apátra illenek. Így például, olyannak tünteti föl Razint, akit a pécsi püspök és pécsváradi apát közelebb-ről ismernek.² Azt mondhatja vele, hogy Szent Gellértet kész magyarországi útjában segíteni.³ Oly hathatós szavakkal, oly serénységgel buzdíttatja általa, mint látni fogjuk, Szent Gellértet, hogy a magyarok megtérítésére fordítsa életét, aminők csakis oly embertől telnek ki, aki már előbb egészen ennek szentelte magát.⁴ Különben, ha Razin nem fáradozott volna a magyarok lelki üdvének munkálásán, teljes joggal felelhetett volna Szent Gellért minden buzdító szavára az ismert közmondással: Orvos! önmagadat gyógyítsd! Ha jól megfigyeljük a XI. század elején élt személyeket és azok összeköttetéseit, nem nehéz kitálatni, hogy e Razinának, Razinusnak írt apát nem más, mint Szent Adalbert prágai püspöknek, Szent István keresztelőjének és keresztatyjának féltestvére: Radin, Rauzin,

¹ *Batthyány*-nál i. m. 308. l.

² *Batthyány*-nál i. m. 313. l.

³ U. o. 310. l.

⁴ U. o. 308—310. ll.

szerzetes néven Gaudentius. Ő kísérte el bátyját a poroszok földjére, ő volt jelen annak vértanúságánál. Ő vitte meg a hírt Szent Adalbert haláláról III. Ottó császár udvarába, vele ment 998 elején Rómába s ott őt előre kiszemelték a Lengyelországban, Gneznában Szent Adalbert sírjánál felállítandó érsekség első főpapjává. Az 1000. évben III. Ottóval együtt meg is érkezett Gneznába s 1001-ig itt tartózkodott ; de ez évben oly nagy vallásüldözés támadt Lengyelországban, hogy neki menekülnie kellett onnan. Magyarországra jött tehát s itt pannonhalmi apát lett. Szent István pedig őt, mint külföldön jártas, Rómában ismerős, tudós férfiút követségbe küldötte több ízben a pápához és fejedelmekhez.¹

De mikép történhetett az, hogy a pannonhalmi apát szintén a Póla tájékán eső Szent András-monostor vendégszeretétét volt kénytelen elfogadni ? Ennek megfejtésére csak azt szükséges tudnunk, hogy ama korban még Ravenna volt Itáliának úgyszólván fővárosa s egyúttal Itália keleti oldalának legjelentősebb tengeri kikötője. Innen az akkor német birodalomhoz tartozó isztriai félszigetre Póla és Ravenna vagy Parenzo-Ravenna közt volt a leggyorsabb, legrövidebb tengeri út. Ez volt tehát akkor a követek, zarándokok és más békés utazók útja is. Ha már most föl-tesszük, amit, ismerve Szent István királyunk összekötéteit Rómával és Olaszországgal, nagyon könnyen föl-tethetünk, hogy Razin akkor is követségben járván Rómában, onnan visszajövet Ravennában szállt hajóra, nagyon könnyen megtörténhetett, hogy az a tengeri vihar, amely Szent Gellértet és társait a Szent András-szigetnél való kikötésre kényszerítette, Razint is Póla vagy Parenzo helyett odavetette.

Razinról még egy nevezetes dolgot jegyez föl Szent Gellért életírója s ez az, hogy már azelőtt Szentünknek, sőt már előzőleg az ő apátjának, Vilmosnak is jó ismerőse, jóbarátja vala. Ugyanis Razin (Rauzin—Gaudentius)

¹ Voigt.; Bruno von Querfurt. 34, 53, 110, 140, 142, 238. II.

többször küldetvén Szent Istvántól követségbe Itáliába, Velencében is megfordult, főleg azért, mert Urseolo II. Péter doge fia, Ottó, Szent István magyar királynak hugát vette nőül. Ilyenkor Razin apát a velencei Szent György-monostorban kapott szállást. Volt alkalmuk tehát Razinnak és Szent Gellértnek egymással megismerkedniök. A jóbarát-ság köztük annyira fokozódott, hogy egymást «társ»-akká fogadták, ami a szerzetesek közt annyit jelentett, hogy jócselekedeteiknek érdemét egymásra kölcsönösen átruházták.¹

Ennélfogva Szent Gellért és Razin találkozása oly kedvesen meglepő, oly örömmel teli volt, mint aminő két, egymást rég nem látott, szerető, jóbaráté szokott lenni. A hosszas együttlét alatt elbeszélhették egymásnak életük eseményeit, reményeit, vágyait, sok szép, épületes beszéddel, a lelki életre vonatkozó üdvös tanáccsal voltak egymásnak szolgálatára. Nemsokára azután Razin apát anyagi támogatásban is részesítette Szentünket. Mivel ugyanis Szent Gellértnek és társainak élelmiszereik a hosszas s nem remélt várakozás alatt elfogytak, azt pedig a monostortól nem kívánhatták, hogy az őket s az egész hajós népet ott hetekig élelmezze, Razin följajánlotta, hogy ő ad nekik élelmiszereket. Mivel ő mint királyi követ utazott s különben is mint a gazdag pannonhalmi monostor feje, szent István királyunk ismeretes bőkezűségéből volt neki annyija, hogy juttathatott másoknak is bőven.

A bőra azonban nem akart szünni, a hajóraszállítás lehetetlen volt; annyi lett volna neki indulni a tengeri útnak, mint neki menni a biztos halálnak. Hét után hét mult s még mindig ott vesztegeltek a tengerparti monostorban. Mi természetesebb, minthogy e késlekedés Szent Gellértet mély szomorúságba ejtette.

Hisz ő talán már a húsvétot is ott szeretne volna tölteni az Úr sírjánál, így pedig ott kellett töltenie az időt hiába s amellet még jóbarátjának is terhére van hosszas

¹ *Batthyány*-nál i. m. 308, 310. l.

időzésével. Razin apát, akinek rég forgott valami az agyában, megragadta az alkalmat, hogy a szomorkodót vigasztalván, arra térítse a beszédet, amit ő Szent Gellért utazásáról nyíltan, barátja előtt is el akart mondani. Korántsem állítjuk, hogy az itt közölt párbeszédnek szóról-szóra megtörténtek volna. Az életíró ott sem volt. A gyorsírói jegyzetek pedig messze késtek az éji homályban. Hanem azt mindenestre állítjuk, hogy érdeemesek az elolvasásra. Mert az életíró mesterének, Valternek annyiszor elmondhatta Szentünk, hogyan került ő akarata ellenére Magyarországra, hogy Valter közléséből az életíró is tudhatta, olyan körülmények között körülbelül mit mondhattak neki ? minő okokkal lehetett ráhatni ? stb.

«Gellért uram ! Ne búslakodjál — így szólt tehát Razin — utazásod akadályoztatása miatt, mert az Úrnak akarata az, hogy így legyen. Amíg velem leszesz, én téged és társaidat eltartalak élelmiszerekkel. De kérek téged : legjobb tudomásod szerint felelj nekem arra, tanácsolta-e valaki neked, hogy te, ki mester vagy Itáliában s akit Vilmos apát azért küldött el tanulni, hogy társaid tanítója légy, aki onnan visszatérve, isteni Gondviselésből apáttá lettél, s **gyermekségedtől** mindenki előtt kedves voltál, most amaz annyira kiváló állást odahagyva, s bánatos társaidat elhagyva, idegen nemzet közé vándorolni siess ?» «Senki sem», felelt Szent Gellért.¹ «Ha senki sem tanácsolta», viszonzá Razin, «akkor nem is jó a szándékom ; ha pedig valaki tanácsolta, akkor inkább hiszem, hogy némileg üdvös leszen. Mert sohasem olvastuk, hogy a monostorban élő szerzetesek ilyen dologban Jeruzsálembe utaztak volna, a zárandokoló szerzeteseket kivéve.¹ Ez az út a világiak számára van kijelölve, hogy üdvösségük elnyerése végett

¹ «Gyrovagi monachi», akiknek nem volt állandó lakhelyük, hanem egyik búcsújáróhelyről a másikra vándoroltak, hogy rajtuk egészen beteljesedjék amaz igazság : zárandokság e földi élet. *Szabó Károly* «kóborgó szerzetesek»-nek fordítja e szavakat. Nem gondolnók, hogy Razin, illetőleg az életíró ilyen rossz értelemben akarta volna vétetni azokat.

a Szentföldért harcoljanak. A szerzetes számára, amint kedves barátom jól tudod, más út áll nyitva az üdvösségre. Ott majd a te jelenlétedben szidalmaznak a zsidók Üdvözítőnk anyját, amit hallgatnod épen nem lesz hasznos. Ne gondold, hogy megfeddeni akarlak; hanem csak azért mondom el ezeket, hogy vedd észre magadat és hányd-vesd meg elmédben, vajjon jól cselekszel-e vagy sem?»

Szentünk e kemény támadásra nem volt elkészülve s elszégyenülve kért határidőt a gondolkozásra. Ez ígérete, hogy t. i. útja hasznos vagy káros volta felett gondolkozik, egészen komoly vala, mert visszaemlékezve az isteni Gondviselésre, amelynek tudta nélkül még hajunk szála sem eshetik le, azzal zárta be beszédjét: «Úgy legyen, amint az ég akarja».¹ Már pedig csakis úgy juthatunk üdvös elhátározásra, ha előre megnyugszunk Isten szent akaratján, bármelyik útra esik is választásunk. Az adott határidő a nagybőjt végére esett.²

A határidő eltelvén, Szent Gellért még mindig határozatlan volt: folytassa-e vagy abbahagyja útját? Hosszú évek során érlelődött benne a szentföldi útnak szándéka, hogy tehetett volna le arról egy pár nap alatt? De Razin nem várt, rég kigondolt tervét óhajtotta már előadni. Azért a nagybőjt végével, tehát husvétnapján, kérdi Szent Gellértet: «Gellért uram! mit gondoltál?» És leolvasva arcáról a szégyent és habozást, biztatólag mondá neki:

¹ Nagy legenda, V. feje. *Balthyány*-nál i. m. 306—309. l.

² A fentebbi és a következő párbeszédekben az a pár sor, mely a Szentföld elfoglalásáról s a keresztesvitézekről szól, mindenestre az 1380 táján élő bővítő saját toldása. Ezeket tehát kihagytam. A többi való. Mert ismerve Szent Gellért alázatosságát, nagyon föltehetjük, hogy a maga megszegyénítésére többször elbeszélte tanítványainak és kanonokjainak, akikkel együtt élt, együtt imádkozott, e beszélgetéseket, kivált annak feltüntetése végett, mennyire vonakodott ő egykor az isteni meghívást követni. E mellett bizonyít az is, hogy azon szavak, amelyeket ő saját védelmére, igazolására felhozott vagy felhozhatott, rendesen hiányzanak s azokat csak mások beszédeiből lehet kivennünk. A többi elbeszélte események pedig bizonyára való dolgok.

«Az utad miatt semmiesetre se szégyeld magad és szíved szándékát jelentsd ki nekem. Hiszen tudom, hogy jót akarsz és nem rosszat, de azt is tudom, hogy az emberi szándék az elhatározó pillanatban többfelé hajladozik». Megkönnyebbülve kapott e biztató szavakon Szent Gellért s most már mert felelni Razinnak ilyen módon : «Mindent jóváhagyok, amit eddig mondottál, kivált azt a mondatot, amit utoljára említél, mert nagyon igaz és igazán tudd meg, hogy a szívem határozatlan». Erre Razin megragadta az alkalmat, hogy saját tervének nyerje meg Szent Gellért elhatározását s ha az életírónak hihetünk, hosszabb beszédben ekkép terjeszté elé tervét :

«Ha határozatlan a szíved, akkor beteg. A betegeknek pedig legjobb orvosságuk az egészség. Hidd meg, Gellért uram, hogy én hűséges társad vagyok s azért elismerheted, ha igazságot mondok». Közbeszólt Szent Gellért : «Örömet elismerem !» «Ime Jeruzsálembe mégy — folytatja Razin — prédikálsz a szaracénoknak és zsidóknak. Hogy fogadnak be téged azok, akik az apostolokat sem fogadták be? Ha pedig a tengeren hajótörést szenvedsz, minden tudományoddal együtt beleveszesz a tengerbe, mert hiszen te nem vagy Jónás próféta, hogy három napig tudnál maradni a cethal gyomrában. Fogadd el tehát az én tanácsom. A szent apostolok példáit követvén, fordítsd elmédet a hitetleneknek az ördögöktől bírt lelkeinek megszabadítására, amire ez alkalommal leginkább a magyar népnek van szüksége. Jelenleg sehol sem találhatsz alkalmasabb helyet a világon, hogy lelkeket szerezsz az Úrnak. Én pedig kedves atyámfia, kész vagyok téged mindenben segíteni.»

E lelkes, buzdító szavakkal itt-ott nagyon is kézzelfogható érvekkel igyekezett Razin, ez Isten szíve szerint való pap hazánk és nemzetünk számára új munkást, hű szolgát szerezni a keresztény vallás terjesztésére és ápolására. Mint Szent Adalbert testvére, őt követő, igaz, keresztény érzelmektől áthatott, nemzetünknek lelkiüdvét s földi boldogulását szíven hordozó férfiú vala ez apát,

mert hiszen, ha esetleg nem is épen ezen szavakat mondotta Szentünknek, mégis kortársai őt olyannak ismerték, akinek ajkaira az igazság megsértése nélkül adhatták azokat. Méltó, hogy a pannonhalmi apátok díszes sorában a második vagy harmadik helyet foglalja el.

Szent Gellért hogy fogadta Razin tervét? Nagy meglepetéssel. Annyira meg volt lepette, hogy eleintén mosolygott rajta, mert hiszen életirójának megjegyzése szerint soha esze ágába sem jutott, hogy ő a magyarok térítésére adja fejét. Csodálkozott Razin szavain, de az ő tervét épen annak ujdonsága miatt nem fogadta el.¹

Pedig hiába való volt vonakodása ; a gondolat meg volt pendítve, annak hatása alól nem szabadulhatott ; az egész élete irányát mutató fáklya meg volt gyújtva, annak fénye elől szemét el nem fordíthatta. Razin nem engedett s más úton, más okokkal szépen rávette barátját, Szent Gellértet, hogy Magyarországba utazzék. Eléje állítá a tengeri út veszedelmeit, amelyeket Szentünk már saját tapasztalásából is ismert, másrészt pedig elmondá neki, amiről Szent Gellért szintén hallhatott már valamit, t. i. Szent István királyunk kegyességét a jeruzsálemi zarándokok iránt ; mily szívesen fogadja a zarándokokat, mily bátorságos utat szerez számukra,² s aztán ezeknél fogva tanácsolta neki, hogy jöjjön előbb Magyarországba, keresse föl Szent Istvánt vagy másokat, például a püspököket, azok segítségével aztán kaphat hajókat a Dunán s így biztos úton juthat előbb Konstantinápolyba s onnan Jeruzsálembe.

E tanács célszerűsége oly szembeötlő volt, hogy Szent Gellért nem vethette azt el. Elfogadta Razin tervének első részét, *elhatározta, hogy eljő Magyarországba.*³

¹ A nagy legenda eleintén nem mondja ezt, de később eléggé elárulja, midőn megjegyzi, hogy Szent Gellért három-négyszeri rábészélés után is «mindig Jeruzsálem felé tart vala.» *Balthányi*-nál i. m. 314. l.

² *Katona* : Historia Crit. regum. I. k. 295. l.

³ Razinnak ilyenén tanácsáról és Szentünk ilyen elhatározásá-

Aközben megszűnt a veszedelmes zivatar és így a husvéti szent ünnepek eltelte után mindjárt husvét-szerdán vagy csütörtökön mindketten hajóra szálltak ; elérték a Quarnerót, ahol már zivatar idején is biztosságban voltak s onnan baj nélkül eveztek be Zára kikötőjébe. Itt aztán olyanforma készülődéshez kellett hozzálátniok, mint aminőt ma az Afrika belsejébe utazók tesznek. Mindenekelőtt jó vezetőre, kalauzra volt szükségük, mert az országutaknak hirök-hamvuk sem volt és sok helyt úttalan erdőkön, útvesztő hegyeken, völgyeken kellett áthatolniok. Találtak is egy Krátó nevű vezetőre (a neve is mutatja, hogy olasz vala), aki ismerte a Zarából hazánkba vívó utakat és ösvényeket. Gondoskodniok kellett továbbá teherhordó állatokról, sőt még élelmiszerekről is, mert a lakatlan vagy csak itt-ott, gyéren lakott erdőkben azt sem találhattak volna.

Élelmiszereket és teherhordó szamarakat vásároltak tehát, vagy jobban mondva vásárolt Razin apát s drága kincseiket, t. i. könyveiket a szamarakra tevén, úgy körülbelül fehérvasárnap hétfőjén, április 18-án az egész vándorcsoport az Úr nevében útnak indult.

Zárától eleinte északkeletnek tartott útjuk, a mai Obrovácnál pedig egészen északnak fordultak. Zára kies környékét s enyhe levegőjét elhagyva, a Karszthegység akkor még erdőborított sziklái. közt vándoroltak. Itt a csalfa, hol hegyek alá elbúvó, hol megint ki-kitörő patakok és folyók kötötték le, ilyet még nem látott utasaink figyelmét. Minél tovább haladtak, annál inkább gyérültek a faluk. A mai Modrus tájékán átkelve a Velebit-hegységen a Dóbra patak mentén elértek a mai Ozalytól délre eső Nógrád (Novigrád-Ujvár) várhoz.¹ Itt Krátó maga helyett

ról a nagy legenda a VI. fejezetben nem szól semmit. (*Balthiány*-nál i. m. 309., 311. l.) De később oly szavakat mondat az életíró Szentünkkel, amelyekből kétségbevonhatatlanul ez derül ki. (*Balthiány*-nál i. m. 313. és 315. l.) Szent Gellért későbbi magaviseletének megértése végett nekünk ezt előre kellett bocsatánunk.

¹ V. ö. *Balthiány* i. m. 311. és Blagay oklevéltár. 26, 32, 41, 56. és a térképmelléklet.

másik kalauzt fogadott és ez a rábizott utasokat innen kezdve keleti irányban vezette a Kulpa folyó mentén az eddigelé kinyomozhatatlan Neagidin helységig. Innen északkeleti irányban haladva a Császma patak mentén elértek Verőce városkába.

Ez volt a határváros a német birodalom és Magyarország között, mert a régi Tótország vagy Szlavónia 1083-ig a korontál (karinthiai) hercegséghez és ezzel együtt a német birodalomhoz tartozott. Verőcétől északra a mai Barcs tájékán volt a rév,¹ ahol őket a sebes és kanyargós Dráva folyón átszállították.

Itt azután Razin apát és Szent Gellért útja ketté vált.

Razinnak sietnie kellett a királyhoz Esztergomba, hogy követségéről számot adjon. Szent Gellért ellenben a Duna felé igyekezett, mert mindig remélte hogy ott majd találhat olyan utasokat, akikkel Jeruzsálem felé indulhat.

Razin apát tehát indult egyenesen észak felé, Szent Gellért pedig társaival kelet felé és május 3-án szerencsésen megérkeztek azon vidék első nevezetesebb városába : Pécsre.²

Ha meggondoljuk azt, hogy még a XII. században is egyik kötelessége volt a szolgáknak, hogy uraiknak útközben sátrakat verjenek,³ mert a vendégfogadóknak még

¹ V. ö. Csánki : Magyarország történelmi földrajza. II. 582, 595.

² Nagy legenda VII. fej. *Balthyány* i. m. 311. l. Ez egy helyt a nagy legenda mondseei codexe hiányos. Egy sort a másoló kihagyott ; ennél fogva az értelem homályos, [kivált, ha tekintetbe vesszük, hogy a codexben «*appreciato alio conductore*» van írva s nem «*associato alio conductore*», mint a *Balthyány*-és *Endlicher*-féle kiadásokban. Azért bátrak voltunk e helyt a *Wion*-féle nagy legenda adatait használni, amelyek érthetők s a dolog természetével megegyezők. *Wion*-ról bizonyos, hogy a régi codex-írást nem tudta jól olvasni, s hogy közbetoldásokkal bővítette a legendát, de az is bizonyos, hogy semmi olyat nem toldott hozzá, amit csak az újjából szopott volna s valamely kútfőben nem olvasott volna. Az általa használt és tökéletesebb codexben bizonyára megvolt az a sor s így mi azt nyugodtan hitelesnek vehetjük.

³ *Fejér* : Cod. Dip. II. k. 84. l.

híre-hamva sem volt, s hogy maga Székesfehérvár sem képes a Szent István temetésére sereglő urakat befogadni, hanem azoknak a mezőn sátrak alatt kell tanyázni,¹ nem fogunk megütközni azon, hogy Pécssett sem találtak utasaink rendes szállóhelyekre. De nem is volt szükség azokra ; a vendégszeretet, amelyről késő ideig oly híres volt hazánk, akkoriban meg épen virágját élte és Szent István példáját követve a püspökök, főurak egyaránt nagyon szívesen látták az érkező idegeneket. Utasaink is egyenesen a pécsi püspökhöz fordultak ; ez örömmel látta a zarándokcsapatot és Szent Gellértnek külön házat adatott lakásul, míg társait ismét másutt helyezte el és élelmükről gondoskodott.

Az északkeletnek húzódó, kies Mecsek-hegység (régén Vasashegy, mons ferreus) aljában elterülő lankás vidéken, a honfoglalás idejében nagyszámú magyarság telepedett le, amint azt egyebek közt Árpád, Gyula, Szabolcs, Jenő stb. helynevek máig is mutatják. A népe lelki üdvét szíven viselő nagy király, Szent István, e nép megtérítésére mindjárt uralkodása első éveiben, még megkoronáztatása előtt benedekrendű szerzeteseket telepített e vidéknek Várad (ma Pécsvárad) nevű helyére,² még pedig magát Szent Adalbert egyik tanítványát, a Lengyelországból hazánkba érkező Asztrik apátot szerzeteseivel együtt.³ Majd innen nem messze azon a helyen, ahol a régi keresztények katakombája (a ma is meglevő pécsi cubiculum) még állott, ahol a hagyomány vagy talán a Szent István idejében még meglevő romok szerint is egykor öt egyház (Quinque ecclesiae) állott, Pécssett Szent Péter tiszteletére székesegyházat emelt, püspöki széket alapított, amelynek kormányát Bonipertre bízta.⁴

Mikor Szent Gellért hazánkba érkezett, ami véle-

¹ Hist. Hung. Fontes Dom. I. k. 78. l.

² Fejér : Cod. Dip. I. k. 302. l.

³ Hist. Hung. Fontes Dom. I. k. 16, 96. l.

⁴ Fejér : Cod. Dipl. I. 292. l.

ményünk szerint 1015-ben történt, Szent István gondoskodásából, két kitűnő férfi ápolgatta e tájékon a keresztény vallás új ültetvényét. Bonipert, a pécsi iskola számára Franciaországból könyveket hozató bölcse püspök¹ és a pécsváradi első apát, Asztrik, pedig kalocsai érsekké tétetvén,² az ő utóda Anasztáz nevű szerzetes. Mind Bonipert, mind Anasztáz kipróbált erényű harcosai valának a keresztény vallásnak.³ Hogy apostoli buzgóságuk még több gyümölcsöt teremjen, Szent István királyunk őket az említett méltóságokra emelé.

De térjünk vissza Szent Gellérthez.

Az isteni Gondviselés Pécsen választotta ki második küzdőhelynek, ahol Szent Gellértnek eddig föltett szándékáért a jeruzsálemi út mellett való megmaradásáért harcolni kellett. Mivel a püspök őket nem eresztette, kénytelenek voltak egy darabig Pécsen időzni.

Ezalatt, míg itt időztek, bejött a pécsváradi apát, Anasztáz, Pécsre a püspök látogatására. A püspök sietett tudtára adni a nagy újságot: hogy Olaszországból egy kitűnő szerzetes pap érkezett hozzá. Anasztáz oly örömmel hallá e kellemes hírt, hogy azonnal sietett ahhoz a házhoz, ahol Szent Gellért lakott. Ott beszédbe ereszkedvén vele, csakhamar megismerte az apát, hogy a püspöknek igaza volt, mikor Szent Gellértről oly dicsérőleg nyilatkozott, mert ez mind külső magaviseletében, mind beszédmódjában istenfélő, jámbor s amellet lekes szerzetesnek mutatkozott.

¹ *Fejér*: Cod. Dip. I. 287—88. l.

² U. o. I. 302. l.

³ Az életíró a Szent Gellért és Anasztáz közt folyt párbeszédben azt mondatja Anasztázzal, hogy ő s a püspök «Szent István király idejében» «Tempore huius venerabilis regis» jöttek Magyarországra. Ha az életíró ezt tudva és akarva írta s nemcsak szószaporítás kedvéért, akkor Bonipert és Anasztáz nem a brewnowi monostorból való szerzetesek voltak, mert azok még Gyécse (Géza) fejedelem idejében jöttek be (az utóbb 1001-ben esztergomi érsekké lett) Anasztáz vezérlete alatt. V. ö. Hist. Hung. Fontes Dom. I. k. 94. l. és *Balthyány* i. m. 312. l. Hogy az 1085 táján élő életíró Mór-nak nevezi az 1015-ben élő pécsi püspököt, az tévedés.

Másnap a püspök és az apát együttesen mentek az örömmel fogadott zarándok szállására s ott testvéri szeretettel megvendégelik őt.¹ A hosszas beszélgetésben Szent Gellért elmondá veszedelmes utazását, Szent Jeromos összes művei után való óhajtatását stb. De mielőtt tulajdonképen való szándékát elbeszélte volna, Anasztáz apátnak fejében megvillant egy nagy gondolat.

Ismerte jól Szent István királyunk parancsolatát, amely szerint minden hazánkba érkező papot itt kellett marasztalniok, hogy a keresztény hit gyöngé és új ültetvényét minél többen ápolhassák. A püspöknek és apátoknak azt is meghagyta a király, hogy az újonnan érkezők közül a jelesebbeket ne vegyék be mindjárt egyházmegyéjükbe vagy monostorukba, hanem előbb vigyék az ő színe elé, hogy ő, az apostoli király rendelkezessék felőle. Most tehát előtte látva a tudós és mégis szerény idegen szerzetest, nem kisebbet gondolt, mint azt, hogy Szent Gellértet szeretett királyuknak udvarába vigyék s ezáltal neki szívesen fogadott, drága ajándékkal kedveskedjenek.

E gondolatát mindjárt ott Szent Gellért előtt el is mondotta Anasztáz a püspöknek. A püspök örömmel fogadta az apát indítványát s előre kimondotta azt a meggyőződését, hogy Szentünk, akit az isteni Gondviselés oly sok baj és veszedelem között vezérlett hazánkba, nagy eredményel fog itt működni s nemcsak a földi királynak, Szent Istvánnak, hanem a mennyeknek tetszését is ki fogja vívni.

Mind a püspök, mind az apát azon hitben voltak, hogy Szent Gellért is épen azon szándékból jött hazánkba, amelyből ők. Nagy lőn tehát csodálkozásuk, midőn az egész tervbe épen a legfőbb személy nem egyezett belé. Szent Gellért kötelességének tartotta mindjárt kinyilvánítani, hogy nem a magyarok térítése végett jött Pécsre, hanem, hogy a Szentföldre akar utazni, ott Szent Jeromos műveit akarja felkutatni s példájára a Szentföldön óhajtna

¹ Az életíró «consolatio»-t ír. A középkorban ez megvendégelést is jelentett. L. Du Cange : Gloss. m. et i. latinitat. II. k.

élete hátralevő napjait tölteni. Megmondotta nekik, hogy csak Razin apát figyelmeztetésére indult e tájakra és kérte őket, hogy neki a Dunán hajókat szerezzenek.

Szent Gellért eme nyilatkozata nem elégítette ki sem a püspököt, sem az apátot. Ők nem voltak képesek belátni, hogy Szentünk ezen szándéka jobb és rá nézve hasznosabb volna az ő tervüknél. Hozzáfoglak tehát mindakettlen a rábeszéléshez, hogy e szándékot vele letétessék. «Hagyj föl, Gellért, e szándékkal», mondatja velök az életíró «és ne tépelődjél ilyen gondolatokkal. Az Isten akarata vezet téged ide, már pedig, ahol Isten akarata, ott nem hiányzik semmi jó. Hiszen Szent Jeromosnak könyvei elterjedtek az egész világon; te inkább írd, taníts, prédikálj, téríts Magyarországon, míg ideje van a munkálkodásnak.» Ezen és hasonló érvekkel igyekeztek őt maradásra bírni; de Szentünk ily szép okokra sem hajlott, hanem mindig csak Jeruzsálembe igyekezett.

De hiábavaló volt minden igyekezete. Minél jobban megismerték jámborságát és kiváló ereit, annál nagyobb igyekezettel iparkodtak őt hazánkban visszatartani. Módjuk volt benne. Szentünk az ő vendégszeretetükre rá volt szorulva, pénz és egyéb segédeszközök nélkül tovább nem utazhatott. Másrészt pedig egy kissé határozatlan is volt s nem merte a püspököt újabb kérelmekkel zaklatni. Így aztán a püspök rábírta őt, hogy maradjon nála legalább Szent Péter és Pál napjáig, a pécsi székesegyház védőszentjeinek ünnepéig (június 29.) s akkor tartson szentbeszédet. Ezt Szent Gellért jötevőjétől meg nem tagadhatta és Szent Péter-Pál ünnepén a Szentírás eme szavai felett: «Ezek irgalmas férfiak voltak»,¹ szép beszédet tartott a néphez. Ez alkalommal a püspök meghívásából megint jelen volt a pécsváradi apát, aki most Szent Gellért szónoklatát hallva, fölkérte őt, hogy jöjjön Pécsváradra s ott Szent Benedek ereklyéinek fölvétele ünnepén (Translatio vagy Elevatio s. Benedicti) ami július 10-ére esik, szintén tartson beszé-

¹ Sirákfia. 44, 10.

det. Addig nem engedett, míg Szent Gellért meg nem ígérte kérése teljesítését. Akkor mindjárt elvitte őt magával Pécsváradra s ott elérkezvén július 10-ike, Szent Gellért a Szentírás eme szavai felett: «Az igaz virágozni fog, mint a liliom»,¹ megint jeles szentbeszédet tartott. A püspök ezt a beszédet is meghallgatta s most már semmi áron el nem eresztette Szentünket. Mindenesetre be akarta őt mutatni Szent István királyunknak, mert meggyőződése szerint, amióta a keresztény vallás terjedni kezdett Magyarországon, ilyen kitűnő egyházi szónok, ilyen kitűnő pap nem lépte át Magyarhon határát. Ezzel Szent Gellért sorsa el volt döntve.²

¹ 91. zsoltár 13. v.

² A nagy legenda VII. fejezetc. *Batthyány*-nál i. m. 311—314. l.

HARMADIK FEJEZET.

Szent Gellért Szent István udvarában és a bakonybéli monostorban.

ELYIK magyar ember nem ismeri az aranybullát, hazánk alkotmányának «magna chartá»-ját? Ebben a nagyfontosságú okiratban első pont az, hogy a magyar király Szent István király napján tartozik megjelenni Székesfehérvártn s ha őt országos ügy gátolná, a nádornak okvetetlenül ott kell lennie, hogy az oda-gyűlt magyaroknak vagy a király, vagy a nádor igazságot szolgáltasson. Oly régi volt e szokás, hogy 1222-ben már meg-újítani kellett; eredete ugyancsak az aranybulla bizonyság-tétele szerint föléregészSzent István koráig,¹ azon különbség-gel, hogy 1083-ig nem augusztus 20-ika, hanem Nagyboldog-asszony napja, aug. 15-ike volt az a nap, melyen a király Székesfehérvártn jelen lenni köteles volt. Szent István kirá-lyunk hozta be e szokást s ugyanő nagy gondot fordított arra, hogy meggyökeresedjék; e nap jóformán országgyűlést tartatott ő itten, mert összehívta egész országából e napra a püspököket és apátokat kétségkívül azért, hogy az ünnep dísze s fénye emeltessék, de azért is, hogy velök tanács-kozzék. Ő ugyan Esztergomban lakott, mert körülbelül a tatárjárás idejéig mindig ez volt az ország fővárosa,²

¹ Knauz : Monumenta EccI. Strigoniensis. I. k. 232—233. l.

² Fejér : Cod. Dip. II. k. 217. l. Szent István tudvalevőleg itt született. A régi királyi palotát IV. Béla az esztergomi érseknek ajándékozta.

de Székesfehérvárt építette hazánk védőasszonyának, a Boldogságos Szűznek tiszteletére ama nagyszerű, négytornyos egyházat, melynek dicséretével régi legendáink nem tudnak eléggé betelni.¹ E mellé külön, nagy kiváltságokkal kitüntetett társas káptalant szervezett, egy szóval mindent megtett, hogy a város méltó legyen arra a hivatásra, amelyre ő kiválasztotta, legyen az ő nyugvó s a magyar királyok koronáztatási helye.

Elközelgetvén Nagyboldogasszony napja (aug. 15), Bonipert püspök és Anasztáz apát valósították régi tervüket, elvitték magukkal Szent Gellértet Székesfehérvárra. A magyarok apostoli buzgóságú királya is odaérkezvén, az időközben összegyűlt püspökök, apátok, főurak együttesen mentek hozzá tisztelegni.² Velök ment Szent Gellért is. A sok régi ismerős és méltóságban levők közt is mindjárt feltűnt a királynak az egyszerű, idegen szerzetes. Akkor azonban az ünnepies fogadtatás szertartásai szerint nem ereszkedhetett vele beszédbe. Különben is szokása volt előbb mindent megvizsgálni. Hivatta tehát azt a püspököt, akinek kíséretében az idegent látta s élénk érdeklődéssel kérdezősködött Szentünkéről.

Bonipert püspök csak ezt várta. Megeredt ajkán a dicséret árja s oly lelkesen szólott Szent Gellért jeles tulajdonságairól, hogy apostoli királyunk szíve dagadt az örömtől. Régóta óhajtozott olyan férfiú után, akire nyugodtan bízhatná kis, nyolcéves fiának : Imre hercegnek nevelését, aki azt a tudományok minden ágában oktathatná s amellet a keresztény jámborságban, erényekben példaképe lehetne. Nem csoda aztán, hogy midőn Bonipert püspök elmondotta Szentünk eddigi élettörténetét és szándékát, hogy a Szentföldre akar utazni, Szent István eltökélte magában, hogy ezt a férfit a magyar egyháznak

¹ Lásd *Henszlmann I.* : Székesfehérvári ásatások.

² Szent Imre herceg életirata beszél ilyen együttes tisztelgésről. (Hist. Hung. Fontes Dom. V. k. 131. l.) Bátran következtethető, hogy ez más alkalommal is szokásban volt.

és hazának minden áron meg fogja szerezni. Megparancsolta tehát a püspököknek, hogy Szent Gellértet el ne eresszék s mivel kisebb vagy olyan méltóságot nem akart neki adni, mint aminőről Szentünk lemondott (tudjuk, hogy apát volt), kijelentette, hogy a tervbevett, de az elégördült akadályok miatt eddig fel nem állított marosvári¹ püspöki székre fogja Szent Gellértet emelni, csak hazánkban maradjon.

Szent Gellért e beszélgetésről semmit sem tudva, türelemmel várta a napot, amelyen a királynál kihallgatást nyerhet. Székesfehérvárra érve, új remény élesztette szívét. Hitte, hogy most beteljesedik, amit Razin apát ígért és Szent István segítséget fog neki nyújtani a továbbutazásra. Nem sokáig kellett várnia a fogadtatásra. Szent István égett a vágytól, hogy az idegen szerzetest közelebből ismerhesse s céljainak megnyerhesse. Másnap mindjárt hívatta Szentünket. A király az akkori szokás szerint csókkal üdvözlővén² az egyszerű szerzetest, nyájasan monda neki a keresztény szellemű köszöntő szavakat: «Isten hozott, jó ember! Áldjon meg téged az Isten itt és a más világon». Szent Gellért pedig térdhajtással viszonozván a király üdvözlését, előadta látogatása célját. Elmondotta, hogy Jeruzsálemben szeretne utazni és társai is volnának, akik vele együtt lehajóznának a Dunán. Kérte evégből a király pártfogását és segedelmét.

De mily nagy lón álmélkodása, midőn egyszerre csak azt hallja, hogy immár a harmadik istenfélő férfiú, a magyarok jámbor királya is ellenzi szándékát. Szent István előadta, mennyi működésre való tér van az ő országában; mily nagy és üdvös eredménye volna, ha ő itten prédikálásával a még pogányságban levőket megtérítené, az új keresztényeket hitőkben megerősítené. Igérte a király,

¹ «Urbs Morisena» így írja rendesen az életíró (*Batthyány*-nál i. m. 314, 318. stb. l.), csak a későbbi bővítő tollából csúszik ki a város magyar elnevezése: «Moroswar». (U. o. 323. l.)

² Szent Imre herceg életirata. Hist. Hung. Fontes Dom. I. k. 131. l.

hogy e tekintetben mindig segítségére lesz: kalauzokat, szolgákat ad rendelkezésére. Végre határozottan kijelentette, hogy nem ereszti el és hogy egészen hazánkhoz legyen kötve, az apostoli szentszéktől kapott kiváltságai nál fogva, azonnal kinevezte Szent Gellértet marosvárpüspökké.

Szentünk mintegy megkövülve hallgatta e szavakat. Hallgatott, mert hiszen a mélységes érzelem nem talál szót a beleegyezésre vagy köszönetnyilvánításra. Hallgatott, mert tudta, hogy ha e szent király szavainak is ellentmondana, az már nem a megkezdett dologban való állhatatosság, hanem megátalkodottság lenne. Midőn látta, hogy e hatalmas, népe lelki üdvét kereső fejedelem majdnem esedezik, könyörög ő előtte, ez olyan bámulattal tölté el az ő alázatos szívét, hogy 2—3 évig ápolt tervét e pillanatban örökre elejté. Üdvözölte újra a királyt s eltávozott tőle azon erős szándékkal, hogy ő is egyik munkása lesz a keresztény hit terjesztésének, erősítésének azon nép között, amely közé az isteni Gondviselés őt vezette. Az összegyűlt főpapok, apátok és népség pedig örömmel fogadták ez elhatározását; tisztelettel hallák a király kinevezését s ezentúl Szent Gellért «kiválasztott marosvári püspöknek neveztetett».¹

Mily különös, hogy az a Szent István, aki máskor oly kemény próbára szokta tenni azokat, akiket kiváló jámborság hírében állóknak mondtak, most Szent Gellértet egyszerűen a pécsi püspök szavára majdnem erőszakkal itt

¹ «Electus»-nak mondja az életíró, de nem azon értelemben, mint a minőben e szót későbbben használták. Később ugyanis a káptalanoktól megválasztott, de még meg nem erősített püspököket nevezték ekkép. De mikor Szent Gellért hazánkba jött, még káptalan sem volt Marosvárt (a későbbi Csanádon) és így választás sem lehetett. Az életírat előadása különben itt is teljesen egyezik a Szent István korabeli viszonyokkal, mert tudvalevőleg Szent István királyunk a pápától kiváltságképen hatalmat nyert a püspökségek alapítására és az első püspök kinevezésére. (*Theiner: Monumenta Hung. s. illus. I. k. 171. l.*) Nagy legenda VIII. fej. *Balthyány-nál* . m. 314—316. l.

marasztaltatta. Majdnem a megbotránkozásig készíteté, pl. Szent Güntert, hogy fogadott bőjti napján húst egyék;¹ nem sajnálta megszakítani éjjeli nyugalma, csak hogy Mór szerzetes alázatosságát és a szabályokhoz való hűségét kikémlelje;² de Szent Gellérttel semmi illet nem tesz, hanem befogadja Magyarhon térítői közé. Most először is az lebegett Szent István szemei előtt, hogy e kitűnő papot megnyerje népe számára; meg az is, hogy Szent Gellért valódi jámborsága eléggé be volt már bizonyítva előtte. Hisz, hogy e férfit a valódi keresztény szellem vezérli, arra nem kellett több bizonyíték, mint az, hogy lemondva minden földi jólétről, kiváló tisztéről, mások ellenzése és fényes ígéretei ellenére is a Szentföldre igyekezett, hogy szegénységben, visszavonultságban éljen s ha kell, halált is szenvedjen.

Minden odamutat, hogy nagy céljai voltak Szent Gellérttel. Ennélfogva egyelőre csak azon volt apostoli királyunk, hogy a zarándok szerzetes hagyja abba jeruzsálemi útját s hazánkban maradjon. Később azután elég alkalom nyílt annak kipuhatolására, vajjon csakugyan oly jeles férfiú-e az idegen szerzetes, mint aminőnek őt Bonipert püspök fennén hirdette s vajjon az eléje tűzött feladatoknak képes-e megfelelni?

Igy mindjárt akkor szép alkalom kínálkozott annak kiismerésére, vajjon csakugyan oly jeles szónok-e Szent Gellért, mint aminőnek mondták? Egy pár nap még hátra volt Nagyboldogasszony ünnepéig s addig Szent Gellért nyugodtan elkészülhetett az ünnepi beszéd tartására, amelyre őt felkérték. A hallgatók közül bizonyára legtöbben már látták e művészi egyházat, de azért még számosan voltak köztük, akik újra meg újra csodálták a hajókat elválasztó szép oszlopokat, a mozaikképekkel ékített falakat, a mennyezetes oltárt, a szépfaragású

¹ *Katona*: Hist. Crit. Regum. I. k. 189—190. l.

² Szent Imre herceg életirata. Hist. Hung. Fontes Dom. I. k. 132. l.

székeket, a középen álló kettős kart az énekesek számára stb. Azt pedig épen nagy kíváncsisággal és érdeklődéssel nézték, amikor az evangélium után egyszerre két férfiú lép fel a templom közepén levő kettős emelvényre. Az egyik a magyar egyháznak új tagja : Szent Gellért, a másik Konrád a székesfehérvári prépost, aki most magára vállalja a tolmács szerepét, csak hogy a beszéd gyümölcsöt teremjen. Tételül Szentünk a «Titkos jelenések könyvé»-nek e szavait : «Egy asszony, kinek öltözete vala a nap», választá ki. A Boldogságos Szűz közbenjárására nyert férfinak talán akkor volt először alkalm a Szűzanya iránt való háláját, tiszteletét nyiltn, nagy népsokaság előtt is leróni. Kitört tehát áradozó szívéből a Szűzanyát magasztaló dicséret szava. Nem volt olyan része a Szentírásnak, amelyet ő föl ne hozott volna a Boldogságos Szűz méltóságának ecsetelésére, ha az az anyaszentegyház ítélte szerint Szűz Máriát illeté. Egyszóval a karthauzi névtelen szavaival élve : «a király előtt, hol ott voltak mind az magyari urak, oly nagy, jeles, szép és bölcs prédikációt tón, hogy mindnyájan csudálkoznak vala rajta».¹ Csodálat és öröm fogta el egyszerre őket, midőn az isteni igék ily bő folyamát hallák s bizonyára mély gyökeret vert szívökben az, amire őket Szent Gellért buzdítá : a Boldogságos Szűz tisztelete. A népe térítésén fáradozó apostoli király pedig kiváló szeretetébe foglalá Szent Gellértet.

Az ünnep végeztével a püspökök, apátok, főurak, zarándokok visszatértek lakóhelyeikre. Szent Gellért társai is elvonultak egyik-másik monostorba vagy visszamentek hazájukba. De szent Gellértet a király nem eresztette se Pannonhalmára, se Pécsváradra, hanem maga mellett tartotta.

Volt apostoli királyunknak egy drága gyöngye, az égtől kapott szép liliomszála. Több gyermekei közül meghagyott az Úr Jézus neki egyet, Szent Imre herceget, hogy az újonnan megtért keresztény nép ifjúságának

¹ *Toldy* : Magyar szentek legendái. Pest, 1859. 52. l.

példaképévé nevelje. Szent István maga is nagy gondot fordított ugyan gyermeke nevelésére, szorgalmas gond-
dal kísérte annak a jámborságban való előhaladását, de
a királyi gondok még sem engedték, hogy gyermeke neve-
lését egészen maga vezesse. Nagy öröme volt tehát most,
hogy oly nagytudományú és szentéletű férfiúra talált,
mint Szent Gellért. Szeme előtt lebegett III. Ottó német
császár, Róbert francia király, akik koruk legtudósabb
férfiától Gerberttől (a későbbi II. Szilveszter pápa) nyer-
ték oktatásukat.¹ Reábizta serdülő gyermekét (Szent Imre
akkor körülbelül nyolcéves volt), hogy oktassa a tudom-
ányokban s egyszersmind legyen vezetője a lelki élet
terén. S hogy, amennyire gondolai engedék, ő is tanuja s
megfigyelője legyen gyermeke nevelésének, Szent Gellért-
nek mindjárt a palotája mellett levő házban rendelt
lakást és élelmezést. Palotának nevezi az életíró Szent
Gellért lakását is, de azért ne képzeljünk erről valami
nagyot. Hiszen Szent Imre herceg legendájának amaz
adatából : Szent István fiának éjjeli virrasztását, imád-
kozását «a fal hasadékein nézdeli vala»,² elég világos dolog,
hogy még a királyi palota is csak faépület volt ; tehát a
Szent Gellért lakása is csak faház lehetett.

«Gyümölcsseiről ismeritek meg a fát», ezt az ismertető-
jelt adta nekünk Üdvöztőnk irányadóul, ha valamely
ember jó vagy rossz voltáról akarunk meggyőződni. Hasz-
nálhatjuk ez ismertetőjelt a nevelőkre és tanítókra is. Tanít-
ványaikról ismerhetjük meg őket ; föltéve, hogy nem mint
most, csakúgy futólag, egy-egy esztendeig, hanem számos
éven át nevelték a rábízott ifjakat. Mily kitűnő nevelő
volt Szent Gellért, világosan mutatja tanítványa, Szent
Imre herceg. Előadta Szent Gellért jámbor tanítványának
az akkor szükséges tudományokat, a főtárgyon, a vallás-
tanon kívül megtanította őt a latin nyelvre, a szónoklatra
és bölcseletre, zenére, egyszóval a trivium és quadrivium

¹ Migne : Patrologia. Ser. II. 141. k. 94. l.

² Hist. Hung. Fontes Dom. I. k. 130. l.

tárgyaira, de ezenkívül belécsepegtette a derék ifjú fogékony lelkébe a keresztény hit legfőbb elveit is: a földi javak és földi dicsőség megvetését, az imádság lelkét, a szűztisztaság iránt való szeretetet. Kezébe adta a fegyvereket, amelyekkel a jónak ellensége, a gonosz lélek kísértése legyőzhető; megtanította őt a fegyvereknek — az imádságnak, alamizsnának és böjtnek — használatára. Egyszóval főeszköz volt abban, hogy Szent Imre legyőzvé minden kísértést, az égiek sorába jusson s a magyar ifjúság benne egyrészt példaképét, másrészt mennyei pártfogóját tisztelje.

A szónoklat tanítása alkalmával előadta Szent Gellért jámbor tanítványának azt is, amit Szent Imrének, a jövődöbéli királynak és államférfiúnak a történelemből és jogból tudnia kellett.¹ Roppant nagy államtudományban nem részesíthette őt, mert valami nagyon maga sem foglalkozott soha a politikával. Különben minden nagy politikai tudomány nélkül is tudhatta azt, hogy Magyarország jövődöbéli királyának legelső, legszükségesebb tulajdonsága: legyen igazi, tökéletes keresztény. Ez volt az ő elve. «Tulajdonképen — írja egy helyt — senki sem mondható királynak, csak aki maga is Isten szolgája, aki az erények s nem a bűnök, az örök élet s nem a pokol, Isten dicsősége s nem a világ hiúsága után törekszik.»²

¹ Vajjon ő írta-e vagy legalább neki is volt-e része azon Szent Istvánnak tulajdonított műben, melynek címe: «De institutione morum ad Emericum Ducem?» (Hist. Hung. Fontes Dom. I. k. 102—112. l.), az forrásaink hallgatása következtében el nem dönthető. A műnek nyelvezete Szent Gellért fennlevő munkájával több iránybeli hasonlatosságot mutat föl. (U. o. 221.) De tudjuk, hogy Szent István maga is tudott latinul s így nem volt szükség Szentünk közbevetésére s az egykorúak könnyen használhatnak egyforma kifejezéseket. Legnagyobb hőkkenő az, hogy ez «institutio morum»-nak felosztása és kidolgozása olyan merev s oly szigorú pontossággal van keresztül vive, hogy azt majdnem lehetetlen azon Szent Gellértnek tulajdonítani, akinek ezzel ellenkező, csapongó képzeletét, a szigorú szabályokkal való nemtörődését fennlevő munkájából bőven ismerjük.

² Deliberatio supra hymnum trium puerorum. *Batthyány* i. m. 263. l.

Míg Szent Gellért a királyi udvarban tartózkodott, legjobb akarata mellett sem vonulhatott annyira vissza, hogy az ott folyó, országos ügyekben részt ne vegyen. Tudjuk róla, hogy ezidőtájtban Franciaországba utazott;¹ s midőn ezt olvassuk, önkéntelenül is arra gondolunk, hogy ő akkor követségben járt ott. Tudjuk róla, hogy görögül tudott, s a görögök viszonyai iránt különösen érdeklődött;² hiszen, mint említők, Velence tulajdonkép a keletrómai császársághoz tartozott s így hivatalosan is sokszor érintkezniök kellett a görögökkel. Természetesen a királyi udvar felkérte őt a keletrómai császár leveleinek lefordítására, esetleg a válasznak görög nyelven való megírására is.

De amint látta Szent Gellért, hogy tanítványa immár saját erejéből is képes a lelki élet terén haladni s annyira meg van erősödve a jóban, hogy nincs többé vezetőre, segítőre szüksége, megelégtelte az udvari életet, fölébredt benne régi vágya s ha már nem mehetett el a Szentföldre, legalább régi tervének egyik részét, a remeteéletbe való visszavonulást akarta valósítani.

Szent István udvara nemhogy elfeledtette volna vele e régi vágyódását, még inkább fokozta ezt. Mert itt találkozott s itt ismerkedett meg Szent Güntherrel, aki egykor gazdag thüringiai nemes volt, de lemondván a világról s annak javairól, 1008-ban szerzetes lőn az altaichi monostorban (e monostor Bajorországban Regensburgtól keletre feküdt). Majd egynehány buzgóbb rendtársával innen is eltávozván, a Csehország felé eső rengeteg erdőségbe vonult s ott egészen távol a világtól társaival együtt szigorú szerzeteséletet élt. Szentségének híre eljutott Szent István királyunkhoz is, aki óhajtotta őt megismerni s meg akart győződni erényeiről. Hosszas és ismételt kérelmének engedve, Szent Günther megjelent a magyar királyi udvarban s amint Szent István vendégének igazi s nem

¹ U. o. 84. l. «Apud Galliam quondam constitutus» írja 1046-ban.

² Lásd alább VI. fejezet.

fitogatott jámborságáról megbizonyosodott, őt nagy bizalmára méltatta.¹ Többször meghívta udvarába s akkor a királyi kincstárt rendelkezésére bocsátá, hogy abból alalmazását osztogathasson.

E szentéletű férfiúval való érintkezés folyton ébren tartotta Szent Gellértben a visszavonult élet után való óhajtozást s mikor Szent Imre 15—16 éves lett, 1023-ban követte Szent Günther példáját.

A Zala vármegye határától Dunáig nyúló Bakony és Vértes-hegység első királyaink idejében még rengeteg őserdőkkel lévén borítva, nagyon jó helynek kínálkozott azok számára, kik remeteségbe akartak vonulni. Ezért van, hogy egymást érték itt a benedekrendűek telki, vértesszentkeresztúri, tatái, bakonybéli; a premonstreiek majki, zsámbéki; a ciszterciták zirci és pilisi; a pálosok pilis-szentkeresztúri, porvai, csatukai monostorai és kolostorai. Szent Günther figyelmét ragadta meg először e hely alkalmatossága s ő tanácsolta Szent Istvánnak, hogy az erdős hegység belsejében, mintegy belében, monostort állíttasson.² Szent István követte a tanácsot s Szent Günther új monostorának, az erdők közé épült Rinchnach-nak mintájára csakugyan monostort építtetett a Bakony rengetegeinek kellő közepén: Bakonybélben. Ide vonult, úgy hiszszük, néha-néha Szent Günther, midőn Magyarországon tartózkodott,³ idejött Szent Gellért is csendes nyugodalomban Istennek szolgálni.

Bakonybéli életéből két érdekes, mondhatni idilli jelenetet jegyzett föl életírója. Szent Gellért nem elégedve meg azzal, hogy a nagyvilág zajából a béli monostorban élő szerzetestársai közé vonult, még ezektől is szeretett néha-néha visszahúzódni s egészen egyedül lenni. Azért a monostoron kívül mindjárt az erdőben egy külön kunyhót

¹ *Kalona* i. m. I. k. 185—192. l.

² Szent István nagyobb legendája. *Hist. Hung. Fontes Dom.* I. k. 22. l.

³ A nép ma is mutat egy sziklát Bakonybélben, ahol szerinte egykor Szent Günther tartózkodott. *Kalona* i. m. I. k. 193. l.

(cellát) épített magának.¹ Idejött aztán majdnem naponkint s kedves foglalkozásával, istenes és tudományos művek szerzésével töltötte idejét. Két kedves, mondhatnók idilli történetet jegyez föl e csendes, nyugalmas hét évről az életíró. Egyszer megint kint volt Szentünk magányos kunyhójában és egészen kifárasztván elméjét a mély és hosszas gondolkozásban, akaratlanul is álomra csukódtak szempillái s elszenderedett. A bakonyi erdő akkor még tele volt mindenféle vadakkal s azok közt szarvasokkal is. Egy szarvasüő talán máskor is látva már szent Gellértet e kis kunyhóban, egész bátran odament s ott mellette kis borjával együtt letelepedett. De nemsokára egy farkastól űzött hímszarvas nagy zörejjel törtetett az erdőn keresztül épen Szent Gellért kunyhója előtt. Erre a szarvasüő ropant megijedvén, szintén futásnak eredt; a magárahagyott kis szarvasborjú pedig ösztönszerűleg menedéket keresett Szent Gellért asztala alatt s mikor odabújt, azt felfordította s a tintát kiöntötte.

A nagy zajra felébred Szent Gellért s a kis szarvasborjút védelmébe véve, haza, a monostorba kezdé hivatni. Az árván maradt kis jószág követé őt hűségesen s ott kenyérrel tápláltatva egészen megszeliült és Szent Gellértet hűségesen követé mindenfelé. Nemsokára azután társat is szerzett mellé és pedig egy megszeliült farkast.

Tudnivaló, hogy az akkori szerzetesek, már a szerzet-szabályoknál fogva is, a nap egy részét mindenféle kézimunkával töltötték el. A bakonybéli szerzeteseknek kivált sok dolguk lehetett akkoriban az erdőirtással. Szent Gellért sokkal alázatosabb volt, hogysen a kézimunkában részt ne vett volna, habár választott püspök is volt és ezelőtt a királyi udvarban élt. Megfogta ő is a fejszét s dolgozott, mint a többi szerzetes. Amint egyszer az erdőből tűzrevaló fát hoz a monostorba, a monostor kapuja előtt egy megszeliült farkast lát feküdni. Megkönyörül rajta, kinyitja

¹ Egy petershusi szerzetesről szintén ilyesmit ír a monostor egykorú krónikája. *Migne: Patr. Ser. II. 143. k. 541. l.*

a kaput s letéve a facsomót válláról, megnézé sebét, amelyben bizonyára valami tövis volt, s mint egykor Andromachus szolgálta az oroszlánt, úgy Szent Gellért is e farkast meggyógyította. A meggyógyított állat szintén a monostorban maradt s annyira megszelidült, hogy a szarvassal együtt ment ki a legelőre s nem bántotta.

A csendes, nyugodalmas élet ilyen ártatlan örömein kívül kivált azt tartotta nagy szerencséjének Szent Gellért, hogy itt akadály nélkül gyakorolhatta mindazon sanyargatásokat, melyeket ő az Úrnak áldozatképen felajánlott. Sokszor, talán mindig bőjtölt s éjjeleket virrasztott át buzgó imádság között. S ezért ő oly meglegedettnak, boldognak érezte magát, hogy hét egész esztendeig innen ki sem mozdult, hanem itt várta azon időt, melyben majd annak a népnek hirdetheti Isten szent ígését, az üdvözítő igazságokat, amelynek szolgálatára őt az Isten Szent István szolgája által kiválasztotta.¹ De lássuk is immár, miért késett püspöki hivatalának tettelegesen átvétele olyan sokáig s mi történt addig jövődöbéli egyházmegyéje területén ?

¹ Nagy legenda, IX. fejr. *Batthyány*-nál i. m. 316—318. l. A corsendonki legenda és követői azt állítják, hogy Szent Gellért Bakonybélben, Mór nevű társát kivéve, egész egyedül lakott. De ez nem való. A nagy legenda hiteles előadása szerint ott valóságos monostor volt, ahol több szerzetes élt együtt. Így pl. említi a monostor kapuját, a monostor épületét ; említi, hogy Móron kívül még két szerzetes ment Szent Gellérttel Marosvárra, mikor ez püspöki működését megkezdette. *Batthyány*-nál i. m. 318., 326. l.

NEGYPEDIK FEJEZET.

Marosvár meghódítása.

MÍOTA a XIX. század politikája Európában minde-
nütt egységes, központosított államot hozott be,
íróink nem győzik eléggé emlegetni, hogy a közép-
korban egyedül hazánk volt igazi, egységes állam.
De midőn azt hirdetik, nem kellene elfeledkezni arról,
hogy ez egységes államnak szerzője s megállapítója hazánk
legnagyobb királya, Szent István volt. Megvolt ugyan a
magyar nép egy fejedelem alatt való szoros egyesítése már
a honfoglalás idején, mert hisz enélkül lehetetlen lett volna
oly bámulandó haditetteket végbevenni s e hont megalapí-
tani, mint aminőket őseinkről olvasunk, de a nemzetség-
főknek hatalmát tulajdonképen Szent István törte meg,
midőn a pogány vallás mellett kardot húztak.

Az utolsó, leghatalmasabb magyar nemzetségfő, aki
Szent Istvánnak és az ő térítő működésének ellenszegült,
volt Ajtony.¹ Az utolsó volt, mert a többiek 1003-ban már

¹ E név hazai történetíróinknál a legkülönbébb változatok-
ban fordul elő. Irják: Achtum, Ochtum, Othum, Ohtum, Aktum,
Athony, Ótom, Acsonynak. (Lásd: Történelmi Adattár Csanád-
egyházmegye hajdanához és jelenéhez. 1873. évf. 38. l.) Hogy a név
eredeti kiejtését és így mai kiírásmódját megtaláljuk, vissza kell
mennünk a forrásokig. Minthogy a nagy legenda mondseei codexe
a XIV. század végéről való és mivel ennek másolója nem tartotta
szükségeseznek, hogy az előtte fekvő régi codex kiírásmódját meg-
tartsa: miképen írta ki e nevet a nagy legenda szerzője? el nem
dönthetjük. A Névtelen jegyző a XIII. század elején «Ohtum»-nak

mind le voltak verve. Ajtony pedig csak 1029 körül. Leghatalmasabb volt, mert 15 évig fenn tudta magát tartani Szent István ellenében.

De vajjon magyar volt-e ? Szent Gellért életírója ezt nem mondja. Nem mondja pedig azért, mert nem is hitte volna, hogy valaki erről valaha kételkedjék. Persze, ha tudta volna, hogy másfél század múlva III. Béla király névtelen jegyzője Ajtonyt megteszi bolgárnak, s kikeres neki egy szláv őst : Gládot ; aztán azt is kitalálja, hogy Orsovánál betörve hazánkba, annak egy részét idegen uralom alá hajtja,¹ akkor csupa könyörületből is megírta volna nyíltan, hogy Ajtony a magyar nemzethez tartozott. Maga Ajtony, ha ezt csak gondolta volna is, legalább annyi hasznát vette volna görög szerzeteseinek, hogy azokkal tiltakozó levelet készítettett volna az ő elszlávosítása ellen. De így Ajtony az ő nemzetiségéről egyebet nem hagyott hátra, mint a nevét. Ez is mutatja ugyan, hogy magyar volt, mert hiszen e név elvitázhatatlan hasonlatosságban és rokonságban áll az Abony, Adony, Csopony, Patony, Taksony stb. nevekkal, amelyek mind tősgyökeres magyar,

(Hist. Hung. Fontes Dom. II. k. 12, 37. l.); egy 1318-iki oklevél megint egész világosan «Ohtun»-nak írja. (Anjoukori okmánytár, II. k. 418. l.) Ez tehát legrégibb kiírásmódja az egykori főúr nevének. Már most, ha tekintetbe vesszük, hogy a mai Taksonyt akkoriiban «Toxun»-nak (*Knauz* i. m. I. k. 99. l.), Adont «Odun»-nak (*Bunyitay* : A váradi püspökség története. III. k. 177. l.) írták, nem lehet kétségünk abban, hogy «Ohtun» Ahtonynak ejtendő és írandó ki. Ezen kiírásmódunkat egészen igazolja egy 1352-iki oklevél, amely ugyane nevet : «Achton»-nak írja (Anjoukori okmánytár, V. k. 594. l.), tehát a magánhangzókra nézve a mienkkel tökéletesen egyezik. Később azután a «h» torokhang a magyarok ajkán a «t» és «d» foghangok előtt «i»-re változott át, mint pl. bőht-ből lett bőjt, tanoht-ból tanojt. E hangváltozás törvénye szerint Ahton-ból is utóbb Ajton lett s ily alakban a tordamegyei Ajton falu nevében ma is feltalálható. (Turul, 1891. (IX.) 94.)

¹ Hist. Hung. Fontes Dom. II. k. 12, 37. l. A Névtelen jegyzőt követik összes történetíróink. Mátyás FI. nagybecsű tanulmányai után (I. u. o. 258—302. II.) azt hisszük, nem érhet bennünket semmiféle szemrehányás, ha a Névtelen jegyző Ajtonyról szóló tudósítását mesének mondjuk.

sőt részben, mint pl. Csopony, bessenyő eredetűek ; de ez talán egymagában nagyon kevés volna. Hanem szerencsére segítségre jó Szent Gellért életírója, aki oly dolgokat jegyez föl Ajtonyról, amilyenek csakis magyar s nem bolgár főúrra illenek.

Az életíró szerint Ajtony, mikor harcolni kell, magyar módra kihúzódik a várból s a nyílt mezőn előőrsöktől körülvéve táboroz. Szerinte továbbá Ajtony megkeresztelkedett ugyan, de azért hét feleséget tartott. Ez csak pogányból megtérő és pedig politikából s nem meggyőződésből megtérő magyar lehetett ; a bolgárokat másfél század óta sokkal jobban áthatotta már a keresztény vallás szelleme, hogysem köztük ilyesmi előfordult volna. Az életíró szerint Ajtony jóbarátságban élt a görögökkel, tőlük kap szerzeteseket. Képzeltetünk-e bolgárt jóbarátságban a «bolgárölő» II. Vazullal ? Végre Ajtony hadai ugyancsak az ő előadása szerint pogányok voltak ; a bolgárok pedig már rég felvették a kereszténységet.

S amit Szent Gellért életírója ekkép eléggé feltüntet, azt két, nemrég előkerült oklevél egészen megerősíti. Ezek szerint a Marosmentén még a XIV. században is megvolt és virágzott a «genus Ohtun» az Ajtony-nemzetség. A mai Pécska és Nagylak közt voltak birtokai, és pedig : Ajtony, amely eszerint a nemzetség nevét viselte, Serjén, Felsőszőlős és még több is.¹ Képtelenség, hogy állítólag Ajtony idegen hódító és mégis bukása után az ő nemzetsége itt maradjon és birtokait is megtartsa. Csakis úgy történhetett ez meg, hogy Ajtony egy hasonnevű, terjedelmes,

¹ Az 1318-iki oklevél szerint Gergely, Tamás és János, Albert fiai, «de genere Ohtun», «Ahtony nemzetségéből» Felső-Szőlős nevű ősi birtokukat, «possessionem hereditariam» (közvetlen Maros mellett) feküdt), amelynek temploma Szent Péter tiszteletére volt szentelve, testvérük leánynegyede fejében Istvánfia Mihálynak adják át. (Anjou-kori okmánytár II. k. 418. l.) Az 1352-iki oklevél szerint ugyanez a Mihály e falut, amely «Ahtony és Serjén tartozékaiból» jutott neki neje révén, zálogba adja 40 frtért *Fel-Szöllősy Pető*-nek. (U. o. V. köt. 594. l.)

magyar nemzetség sarja volt. S e nemzetség többi ágai ősi, s még első megszállás jogán bírt jószágait Ajtony bukása után sem veszíthették el. Sőt később, hogy ősök hibáját jóvátegyék, a mai Pécska és Szemlak között még monostort is építettek s ezt még 1329-ben is Ajtony-monostorának hívták. (Sztáray-család oklevéltára. I. 59.) Közbevetőleg legyen megjegyezve, szép világot vet Szent István királyunkra, hogy bár különben nagyon szigorú volt, mégsem ragadtatta el magát nemtelen bosszúra s nem tette földönfutóvá az ellene föllázadó Ajtony miatt nemzetségeinek többi tagjait.¹

Az eddigiekből is kitűnik, hogy Ajtony a Maros mentén lakó magyar nemzetségfő volt. Eszerint hazánk épen azon részében igyekezett független uralomra szert tenni, amelyet, szomorúan emlékezhetünk rá, csak nemrég is ki akartak tépni hazánk testéből. (A Bánát!) Jóval később, mint Koppány vagy mint Somogymegye nyakas pogányai, tagadta meg az engedelmességet, 1014 körül lépett föl, de nem a pogány vallás védelmére, legalább is nem egyedül evégre, hanem hogy magát függetlenítse.

Tartományát északról a Körös, nyugatról a Tisza, délről a Duna, keleten pedig az erdélyi hegyek határolták. A Maros balpartján, egy régi római castrum alapján, várat építtetett magának, mely a mellette folyó Marostól Marosvár nevet nyert s ezt tette székhelyévé. A Tisza, Maros, Körös, Temes stb. folyók mentén elterülő nagy síkság a legalkalmasabb hely volt a magyarok akkori foglalkozásának, az állattenyésztésnek űzésére. Azért Ajtonynak ropant számú, félig vadállapotban legelésző lovai, barmai voltak. S az őserejű, áldott föld, amely még ma is csekély művelés mellett legszebb búzát terem, bőven szolgáltatva udvarába a szükséges élelmiszereket azon uradalmakból és telkekről, melyeket művelés alá vettek. Mint később a magyar királyok udvartartásában tapasztaljuk, ép úgy az ő udvarában is fel voltak osztva a szolganépek s meg-

¹ V. ö. *Karácsonyi* : A magyar nemzetségek. I. 91—94. II.

határozva azok kötelességei. Ha e gazdagsághoz még hozzávesszük azt, hogy a magyar akkor még sátrak alatt élő nép volt s nagyon könnyen költözhetett egyik helyről a másikra, meg van fejtve az a különös tünemény, hogy Ajtonynak egy időben több fogadott fegyverese volt, mint magának a királynak. Mindazok, kik kedvök szerint való szolgálatot kerestek, mindazok, kik a keresztény vallást felvenni vonakodtak, az ő tartományába vonultak s az ő szolgálatára ajánlták fel magukat. A somogyi felkelők 997-ben, Prokuj, Szent István nagybátyja, 1003-ban legyőzve, az elégtelennek, ilyenek pedig mindig vannak, mind hozzá menekültek, akár minden vagyonukkal, családjukkal együtt.

Hadainak nagy számában bizakodva, Ajtony nyíltan szakított a magyarok királyával s önálló, független fejedelmé tette magát. A királynak akkor nagy szüksége volt az erdélyi sóra. E sót onnan a Maros vizén hajókon szállították le Szegedig vagy tovább s úgy hordták szét az országban. Ajtony pedig, minthogy a sószállító hajók épen tartományán mentek keresztül, a Maros réveihez egész a Tiszáig vámszedőket és őrköt rendelt s a hajóktól vámot szedtetett, ami akkoriban épen oly jelentőségű volt, mintha valaki pénzt veretett volna. Szent István azért már 1015-ben nyíltan ellenségének nevezte Ajtonyt s ellene háborúra készült.

De e háború nagyon soká késett. Mikor a somogyi felkelők apostoli királyunkat ott az ország akkori szívében támadták meg, akkor semmit sem késedelmeskedett, hanem ellenük ment, míg Veszprémet meg nem vívták. De akkor és később Prokuj felkelésekor élet-halálharc volt. Aztán fiatal, tettevagyó vér buzgott az ifjú király ereiben. De most, mikor egyelőre csak az ország területi épségéről s a keresztény vallás nagyobb mértékben való terjesztéséről volt szó, óvatosan járt el. Ajtony tartománya távolabb esett volt az ország szívétől. Két nagy folyó : a Duna és Tisza választotta el a Dunántúltól, ahol a király s a magyar nemzet zöme lakott. Dolga, rendezni valója úgys

volt untig elég ott Dunántúl. Aztán, ha esetleg a háború, amelyre egyelőre nem volt rákényszerítve, balul üt ki, sok intézménye veszedelembe jut. Emberileg pedig lehetett számítani a csatavesztésre, mert Ajtony serege számosabb volt a királyénál.

1019 után még bajosabb volt háborút indítani Ajtony ellen. Ez évben II. Vazul, a «bolgárölő» görög császár, véres ütközetben legyőzve a bolgárokat, országukat elfoglalta. Mivel pedig a régi Bolgárország egész Nándorfehérvárig terjedt,¹ ez időtől fogva Ajtony tartománya a Duna mentében mindenütt görög területtel érintkezett. A Szent István ellen való gyűlölet rávette Ajtonyt függetlensége egy részének föláldozására, csakhogy magát Szent István ellen továbbra is fenntarthassa és biztosítsa. Elment Viddinbe s ott a görög császár főtisztjével alkudozásba lépett. Fölajánlotta, hogy ő is kereszténnyé lesz, országába befogadja a görög papokat s hatalmat ad nekik a keresztény hit terjesztésére. Természetesen ezáltal megnyerte magának a görögök segedelmét és barátságát.² Mindjárt teljesítette is a föltételek legfőbbikét. Megkeresztelkedett a görög szertartás szerint. (E tette legvilágosabb bizonyíték amellett, hogy Magyarország nem maradhatott tovább pogány. Hozzá kellett csatlakozni valamelyik keresztény egyházhoz, ha fenn akart maradni s mégis vannak íróink, akik a pogány hit harcosait hőökként dicsőítik s bukásukon sajnálkoznak.)

Viddinből visszatérve, hozott magával Ajtony egy pár görög szerzetest is. Ezek számára azután Marosvárt egy

¹ Azért nevezik régi íróink, pl. a Névtelen jegyző Nándor-Fehérvárt Bolgár-Fehérvárnak. (Hist. Hung. Fontes Dom. II. k. 34. l.) A dolog különben oklevelekből is kitűnik. (L. u. o. 278. l. *Fejér* : Cod. Dip. II. k. 433. l.)

² Ily önző emberről lehetetlen föltennünk, hogy enélkül kereszteltette volna meg magát. A Névtelen jegyző is hallott valamit arról, hogy egykor a görög császár egy magyar pártvezérnek segedelmet nyújtott. Persze, a személyeket összetéveszti. (Hist. Hung. Fontes Dom. II. k. 14. l.)

monostort, e mellé pedig Keresztelő Szent János tiszteletére egy kis templomot építtetett. A görög szerzetesek azonban oly csekély sikerrel működtek, hogy 5—6 év múlva is csak ez az egy templom volt Ajtony tartományában. Tulajdoníthatjuk ezt az eredménytelenséget egyrészt a szerzetesek lanyhaságának, másrészt Ajtony kétszínű eljárásának. Ajtony megtérése nem volt teljes és őszinte, hanem csak olyan, mint a politikai okokból származó megtérés. Névleges keresztény volt s ez biztosította számára a görögök segédclmét, de azután a keresztény vallás terjesztésével semmit sem gondolt és mind a hét feleségét megtartotta azontúl is.

Az egész esemény pedig csattanós bizonyosság arra, mi lett volna a magyar nemzetből, ha a keleti egyház veszi kezébe a megtérítés ügyét. A hitért a nemzetnek föl kellett volna áldoznia függetlenségét.

1028 tájban mutatkozott végre némi reménysugár, amely biztatta Szent Istvánt, hogy ellenségének hatalmát nemsokára megtörheti. Ez évben a görög uralkodó család férfiágon kihalt, a kormánypálca a birodalommal keveset törődő, élvezeteknek élő nő kezébe került. Ajtony ezentúl innen nem kaphatott segítséget. Másrészt pedig Szent István épen ekkortájban talált oly férfiúra, aki Ajtony tartományának viszonyait ismerte s az ellene indítandó háború vezetésére kiválóan alkalmas volt.

E férfiú Csanád nevű magyar főúr volt. Ha a Névtelen jegyzőnek hihetnénk, atyja Doboka, anyja pedig állítólag Árpád-házból eredő nő volt.¹ A honfoglaláskor e család minden valószínűség szerint Kalocsa és Baja közt, a Duna és Vajdas folyók mentén ült tanyát, jobban mondva : sátort, mert hisz állandó lakhelyekről akkoriban alig lehetett szó.² A kalocsai érsekség alapításakor Csanád

¹ A Névtelen jegyző Csanádot a király unokájának mondja. (Hist. Hung. Fontes Dom. II. k. 23. l.) De vajjon tágabb vagy szorosabb értelemben veendő-e ezen kifejezés, el nem dönthető.

² Őseink tudvalevőleg saját nevükről nevezték el falvaikat,

innen pogány létére a pogány Ajtony udvarába vonult s ott fővezérségre emelkedett. E legnagyobb méltóságban általános tiszteletben részesült ugyan, de irigyei sem hiányzottak. Ezen irigyek, hogy őt megbuktassák, nagy vádat koholtak ellene. Hogy mi volt a vád ? azt az életíró nem mondja ; de Ajtonynak elég volt, ha csak annyit mondtak is, hogy Csanád Szent Istvánhoz szít. Ajtony, a kényurak szokása szerint, titkon, orgyilkos módon akarta őt elveszíteni, de míg az erre alkalmas időt várta, alattomos terve Csanádnak tudomására jutott. A fővezér annyira ismerhette urát, hogy az ő további teendőjéről hamar tisztában volt. Tudva, hogy Ajtonynál nem védelmezheti magát s ha ott marad, ki nem kerülheti a halált, titkon odahagyta Ajtony tartományát s Szent István udvarába futott.

Szent Istvánnak, hazánk apostolának első gondja lőn, hogy Csanádot a keresztény hit igazságaira oktattassa és aztán megkereszteltesse. Ő maga lett keresztatyja.¹ Aztán pedig szokása szerint kezdte kutatni és kipróbálni, vajjon őszinte, igaz-e hűsége ? Kérdezősködött előbbi urának állapottai, viszonyai felől s mindenre oly feleletet nyert, amely bizonyossá tette őt, hogy Csanád valóban igazán és állhatatosan ragaszkodik új vallásához és királyához.

városaikat. Már pedig Kalocsa és Baja közt, mind Csanád vezérnek, mind atyjának Dobokának emléke fennmaradt a helynevekben. Csanádról a ma is meglevő falu ; Dobokáról egy Dusnok mellett eső Doboka nevű pusztá beszél. Ezzel csaknem szemközt Baranyamegyében megint van egy Doboka nevű falu. (Schematismus Cleri a. dioc. Colocensis et Bachiensis, 1880. 15. l.) Erre mutat az is, hogy a régi csanádi apátságok egyike (a Bold. Szűzé) a Duna mentén bir egyes falukat, pl. Némedit. (Fejér : Cod. Dip. X. 2. 821. l.) Az apátság ily távol nem szerzett birtokokat ; pénzért közelebb is kapott volna. A dunamenti birtokot tehát adománykép kapta. Kitől ? Leghamarább Csanád vezérre gondolunk, aki később másutt nagy birtokokat nyervén, a régit elosztogatta.

¹ Így értelmezendők a nagy legenda ama szavai : „quem rex ad Christum convertendo baptisavit”. Mert, hogy csakugyan maga Szent István keresztelte volna meg, lehetetlen, hiszen az ő udvarában mindig voltak papok, akik a keresztség szentségét kiszolgáltathatták.

Még egy s utolsó próbát tett szent királyunk Csanáddal. Országa nagyjaival beszélgetvén, hirtelen, mintegy váratlanul felszólította őket, hogy Ajtony ellen háborúra készüljenek. Ezt mondván, a szintén jelenlevő Csanádra szegezte élesen látó szemeit. Ám e szavak hallatára öröm sugárzott Csanád vezér szemeiből s oly őszinte, igaz megelégedéssel fogadta e felszólítást, hogy a király szívéből minden kételkedés eltűnt.

Mivel pedig csakugyan komoly szándéka volt e hadjáratot megindítani, tovább is folytatta e dolog megbeszélését. A főszerelendő sereg száma, indulása, stb. közt egyik legfontosabb kérdés volt : ki legyen a fővezér ? Szent István ugyan kiszemelte már erre az alkalmas férfiút, de azért kikérte nagyjainak tanácsát is. A főurak választása szent királyunk óhajta szerint Csanádra esett. Jobbat, alkalmasabbat hogy is találhattak volna ? Hiszen azt a vidéket, ahol ütközetet vívni s azt a sereget, amellyel küzdeni kellett, senki jobban nem ismerte, mint Csanád, Ajtony egykori fővezére és senki más nem volt annyi különböző ok által ösztönöztetve, hogy ismereteit, szerzett tapasztalatait minél jobban fölhasználja, mint épen ő, akit Ajtony megsértett, földönfutóvá tett. A választásba természetesen beleegyezett a király is s az életíró, midőn Csanád a fővezérséget elfogadja, a következő szép szavakat mondatja vele :

«Úgy legyen, mint uramnak, királyomnak tetszik. Nemrégén keresztelt, új keresztény vagyok, új harcot akarok vívni, élni és halni kész vagyok vele. Induljunk tehát és harcoljunk uram királyom ellenségei ellen».

S valóban ütött az utolsó óra. E háborút tovább halogatni nem lehetett. Szent István ugyanis nagyon jól tudta, hogy Németország hódító szellemű új császára háborúra készül ellene ; a bajor herceg, az osztrák őrgróf a határszéleken folyton nyughatatlankodtak, portyáztak. Ez biztos jele volt, hogy a császár nem halasztja immár tovább a következő 1030-ik évnél azt a háborút, melyben Magyarországot a

német birodalom hűbérévé akarta tenni.¹ Szent István, aki tudta, mily féltékeny a magyar nép függetlenségére s ha ettől megfosztanák, talán még az újonnan ültetett keresztény hitet is elvetné, egész erejével készült Konrád ellen. Azért szerfölött szükséges volt előbb Ajtonyt megtörni, nehogy, míg ő Konrád ellen harcol, Ajtony élve az alkalommal, más oldalról támadja meg őt. Ez esetben kénytelen lett volna seregét megosztani, ami előre gondolhatólag mind személyére, mind országára veszedelmet hozott volna.

A háborút tehát megindították Ajtony ellen. Az összegyűlt királyi sereg Rév- (most Török-) Kanizsánál kelt át a Tiszán. (A mai Torontálmegye bármely térképén megláthatják szíves olvasóink a seregek elrendezését, az ütközet helyét stb.)

Ez az első, amit a hadjárat sorsáról tudunk. A másik az, hogy a királyi sereg Kanizsánál, Oroszlánoson, a mai Csanád és Pordány közt eső Kökényéren és Szőregen volt föllállítva. Ismerve a régi magyarok hadirendét, a sereg cz állásából egyszerre láthatjuk, hogy rendszeresen föllállított hadsereget állít elénk az életíró. E sereg balszárnya Kökényéren, dereka Oroszlánoson, a jobbszárnya Kanizsán s az akkori magyar hadviselésben elmaradhatatlan tartalékcsoport Szőregen van elhelyezve. Az, hogy a Tisza és Maros folyókat háta mögött hagyta s a menekülésre minden utat elvágott, mutatja, hogy a sereg életre-halálra kész.

Dunántúlról, az ország akkori főrészből, Csongrádon alul a régi bődí révnél lehetett volna leghamarább bejutni Ajtony tartományába. De Csanád nem itt, hanem Rév-Kanizsánál kelt át a Tiszán. Két ok vezethette őt erre. Ezáltal ugyanis Ajtony elvesztette a Maros védelmi vonalát s aztán kényszerítve volt a gyors ütközetre. Csanád úgy okoskodott, hogy Ajtony vagy a bődí révnél várja őt s akkor, míg onnan Marosvár felé siet s a Maroson átkel, időt veszít vagy Rév-Kanizsánál s akkor az átkelés

¹ *Katona* i. m. I. k. 340, 345. I. *Horváth M.* : A kereszténység első százada Magyarországon. 271—275. I.

sikerülte esetén őt egyszerre elvágja szövetségeseitől, a görögöktől, akikben Ajtony némileg bízhatott. Lehet, hogy az első számítása csakugyan valósult, de a második nem. Ajtony serege épűgy, mint a királyé, legnagyobbbrészt lovasokból állott, mert hiszen magyar magyar ellen harcolt ottan ; s ennélfogva Ajtony, hogy lovassága erejét kifejthesse, kivonult Marosvárból s a Tiszán átkelő királyi sereget a Harangod (ma Aranka) vizénél várta, táborát a nagyőszí síkon ütvén fel. Az első összecsapás, amely körülbelül a mai Ó-Bessenyő táján ment végbe, rosszul végződött a királyi seregre nézve. Nagy kiáltozás és kürt-harsogás között csapott össze a két had s délig keményen harcoltak. Számos halott volt már mindkét részen, amikor Csanád csapatainak visszavonulást parancsolt. Másfél vagy két mérföldre visszahúzódott, de hogy a küzdelmet abbahagyni esze ágában sem volt, azt világosan tanúsítja seregének feljebb rajzolt elrendezése.

A második csatát körülbelül másnap vívták volna, de aközben olyasmi történt, amire Ajtony és talán Csanád sem számított. Míg a magyar hadviselés szokása szerint a két had előőrsei szorgalmasan néztek egymással farkasszemet, a királyi sereg vezére, Csanád, fáradtan vonul vissza az oroszlánosi nagy dombon¹ ütött sátorába, az Ég segedel-mét igyekezik forró imádságban kiesdekelni, hogy vállalata szerencsésen sikerüljön. Mint egykor Szent István, midőn a somogyiak ellen indult, Szent Mártonhoz folyamodott, hogy az ő közbenjárására ellenségein győzedelmet vehessen, épűgy Csanád is közbenjárót választott, hogy kérelme, ha nem a maga, legalább közbenjárójának érdemeiért meghallgatást nyerjen. Midőn pedig hosszasabban imádkozik, egyszersmind azt a fogadalmat teszi, hogy ha Szent György, Isten kedves harcosa, őt közbenjárása által megsegíti s neki attól, kinek kezében van a csaták és emberek sorsa,

¹ A nagy legenda szerzője hegynék nevezi (mons), egészen meg-egyezőleg az alföldi népszokásokkal, amely hegy névvel tiszteli meg már a 2—3 öl magas halmokat is.

győzelmet eszközöl, ott azon helyen, ahol térdel, monostort fog tiszteletére építtetni.

A nap fáradsalmaitól elbágyasztva, ott imádság közben álom száll szemeire. Az édes álom azonban nem képes lenyűgözni a lelket ; az tovább is foglalkozik azzal, amiről az ébrenlét pillanataiban minden erejét megfeszítve gondolkozott. Csakhogy most kissé változik a helyzet. A nemrég keresztelt vezér most már nem tud egészen uralkodni elméjén s akaratlanul olyan eszmék kezdik vezérelni, melyekkel lelke eddigi élte legnagyobb részében telve volt. Ébrenlétében a keresztény hőshöz, Szent Györgyhöz folyamodott, most pedig úgy érzi, úgy sejti, hogy egy oroszlán (a pogány mesékben előforduló segítő) jó mellé, körmeivel húzogatja, ébresztgeti s így szól hozzá : «Ő ember, mit alszol ? Kelj föl, gyorsan fúvasd meg a kürtöt, gyűjtsd össze seregedet, indulj a csatába és győzedelmet aratsz mostan alvó ellenségeden». S amint fölébred, úgy érzi, mintha két férfi ereje szállta volna meg,¹ felejt minden fáradságot, összehívhatja seregét, elbeszéli nekik álmát. Társai az erős, élő hit érzelmeivel hallgatják szavait, semmit sem kételkednek rajta, lelkesedéssel fogadják az éjjeli támadás eszméjét, melyet Csanádnak Szent György közbenjárása szerzett. S valóban ez éjjeli támadás eszméje oly pompás, oly szerencsés gondolat volt, hogy Csanád és társai éppen nem szégyelhetik magukat, hogy az égből eredt sugallatnak tekintették azt és Szent György esedezésének tulajdonították. Hiteles kútfő (Bölcs Leó görög császár taktikái) tesz róla bizonyosságot, hogy a régi magyarok semmitől sem féltek jobban, mint az éjjeli támadástól, mert ekkor hadirendjüket föl nem állíthatták és szokott cseleiket föl nem használhatták.² A legveszedelmesebb fegyvert ragadta meg tehát Csanád, hogy

¹ Az egész jelenet szép magyarázatát l. *Ipolyi* : Magyar Mythologia. 168, 226. l.

² Erre s a fentebb leírt hadirendre nézve lásd *Salamon* nevezetes cikkét : A magyar hadtörténethez a vezérek korában. Századok, 1876.

Ajtonyt, akit nappal, rendes csatában le nem győzhetett, más úton mégis megsemmisítse. Fölhangzik azért az akkori hadikiáltás : Kyrie eleison, Christe eleison, Kyrie eleison, azaz : Uram irgalmazz, Krisztus kegyelmezz, Uram irgalmazz ; Miatyánk.¹

Rögtön lóra kapnak s az éj sötétében késedelem nélkül Ajtony serege ellen lovagolnak. Az előőrsök már későn jelzik az alvó seregnek s vezérének a királyi sereg támadását, mert közvetlen utánuk ott vannak Csanád katonái is. A lovas sereg rohanása által okozott nagy zaj, az éj sötét-ségében támadó sereg lármája természetesen roppant zavart okozott Ajtony seregében, mert ha össze is szedte magát egy-egy csapat, az a nagy zavarban többnyire a saját seregében valókra rontott. Fölbomlott a rend, menekült mindenki, aki tudott. Ajtonyra azonban, még mielőtt menekülhetett volna, rátalált Csanád vezér, megölte s diadal jeléül fejét levágta.

A következő hajnallal szép nap virradt Magyarországra ; területi egysége több időre meg volt állapítva. A királynak és az országnak ellensége halva feküdt a nagy-örsi síkon.

A győzelem kivívása után Csanád vezér nem sietett mindjárt Szent Istvánhoz ; Ajtony fejét a későbbi tudósítóktól Gyulának, azaz helyettes vezérnek hívott főúr által a tökéletes diadal jeléül elküldötte ugyan, de ő a Marosmentén maradt. Sok teendő várt reá még Ajtony tartományában. Először is le kellett róni a kegyelet adóját az elhunytak iránt : a harcban elesett keresztények tisztességes temetéséről kellett gondoskodni. Összeszedték tehát először is azok holttesteit. Akkoriban a keresztények mindig a templomokban vagy templomok mellett szoktak temetkezni. A templomok környékét nem is hívták más-

¹ Hogy e kiáltás nemcsak a koronázás, hanem a megütközés alkalmával is szokásban volt, arra nézve csak két teljesen egykorú kútfőt idézek : Adelböltöt, szent Henrik császár életíróját (*Migne* : Patr. ser. II. 140. k. 100. l.) és Thietmár merseburgi püspököt. (U. o. 139. k. 1254. l.)

nak, mint temetőnek (coemeterium, innen a magyarosított cinterem). Minthogy pedig akkoriban ama tájékon nem volt sehol templom, csak Marosvártt, kénytelenek voltak a holttesteket 2—3 mérföldre Marosvárra vinni s ott aztán Keresztelő Szent János templomának cintermében örök nyugalomra tették. Ajtony pogány harcosainak holttestemeit régi magyar szokás szerint halmok alá temették.

Ezután fogadnia kellett Csanád vezérnek a lakosság hódolatát, biztosítani a király számára a tartomány birtokát. Könnyű volt neki azon országrész főurait megnyerni. Jó részök ismerőse, barátja volt; sok lehetett köztük olyan is, aki csak Ajtonytól való félelmében pártolt el törvényes királyától. A hódolatra jövők között ott voltak a Keresztelő Szent János monostor apátja és szerzetesei is. A király ellensége hozta ugyan ezeket a mi országunkba, de azért Csanád nem üzte ki őket; elfogadta hódolatukat, meghagyta őket egyelőre monostorukban, sőt meghagyta birtokukat is: Marosvár városának harmadrészét. Csanád ezen eljárásának oka az volt, hogy egyrészt akkor még nem volt meg a szakadás a görög és latin szertartású egyház között, testvérnek tekintette egymást a két egyház, kiknek egymást segítenie kell, nem pedig gyűlölni, másrészt Magyarországon akkor még mindig kevés lévén a pap, oktalanság lett volna, ezekről erőszakosan megfosztani az országot.

Miután Csanád vezér így mindent elintézett és rendbe hozott, maga is elindult a királyhoz, további utasításokat kérni. Vele ment több főúr, továbbá a görög apát és egy-néhány szerzetes is, kik a király előtt szintén be akarták mutatni hódolatukat. Marosvártól délnyugatnak indulva először is fölkeresték azt a halmot, melyen Csanád vezér a nagyősi csata éjjelén imádkozott s ahol neki Szent György segedelmet nyújtott. E halomra, melyet az őt álmában ébresztő oroszlánról Oroszlánosnak nevezett el, egy ismerető jelt tűzött Csanád vezér, hogy fogadalmát májd teljesíttesse. Ugyanazon nap útitársainak nagy vendégséget adott. Aztán átkelve a Tiszán, egyenesen a királyhoz indultak.

Midőn a király székhelyére érnek, látja Csanád a város kapuja fölött Ajtony fejét, látja a király nagy örvendezését, mellyel őt fogadja, de egyszersmind bámulva hallja, hogy a legfőbb érdemet tőle elvitatják s alvezérének, a hivataláról Gyulának hivottnak tulajdonítják Ajtony megöletését. Szerencsére előre gondoskodott Csanád, hogy ily módon ki ne játszassák. Nemrég tért meg a keresztény hitre, nem felejtette el még, amit a pogányságban annyiszor hallott, t. i. a sárkánnyal vívó hősök meséit. Azok cselét ő is fölhasználta. S azért hiába hazudott alvezére, hogy ő ölte meg Ajtonyt, mert Csanád, amint ezt hallotta, mosolyogva mondá: «Ha a fejet elhozta a királynak, miért nem hozta el a nyelvét is, ha megölte a király ellenségét?» A király az igazságot kiderítendő, maga személyesen nézte meg Ajtony fejét s abból a nyelv csakugyan hiányzott: Csanád tarsolyába nyulván, előmutatta a kivágott nyelvet s így fényesen bizonyította, hogy Ajtonyt ő ölte meg és senki más. Erre az alvezért a király a hazugság miatt kiűzte udvarából, Csanádot pedig a legnagyobb méltóságokra emelte. Bevette őt udvari főtisztei közé, megajándékozta Ajtony javaival, szolgálival¹ s ha a Névtelen jegyzőnek hiszünk, Ajtony feleségeinek egyikével.² Azt a nemzetséget azonban, amelyből Ajtony származott, nem semmisítette meg, nem vette el birtokait sem, mert, amint láttuk, az 200 év múlva is ott tanyázik a Marosmentén. Hogy pedig Csanád dicső győzelmének és nagy tettének híre a magyar nemzetben mindvégig fennmaradjon, Marosvárt az ő nevére Csanád városának neveztetete el s őt a körül alakított nagyterjedelmű megye³ ispánjává tette. Tudjuk, hogy őseink mennyire szerették falvaikat, szállásaikat

¹ Így értendő azon félig-meddig bibliai frázis, amelyet az életíró itt használ: «Constituit eum principem domus regis et domus Achtum». Nagy legenda X. fejr. *Batthyány*-nál i. m. 324. l. A frázis az értelmet inkább elhomályosítja, mint felvilágosítja.

² Hist. Hung. Fontes Dom. II. k. 14. l.

³ Provincia-nak mondja a nagy legenda. De ez régi okleveleink szerint nálunk annyit is jelentett, mint megye.

saját nevükről hivattatni, nagyon méltó volt tehát, hogy Csanád nevét kapja a város, amelyet ő annyi fáradsággal és vérontással szerzett vissza az ország királyának.

Bár az életíró nem mondja, de a dolgok sora világosan mutatja, hogy ekkor kapta Csanád ama roppant birtokokat, melyek a Marostól le a Tiszáig, Csanádtól Rév- (most Török-) Kanizsáig és Padéig terjedtek, körülbelül 15 □ mérföldnyi nagyságban s amelyek az Árpád-kor végén még mindig Csanád ivadékainak kezén voltak, középen az ősi, még Csanádtól épített nemzetségi monostorral.¹ Melyik volt az, mindjárt látni fogjuk.

A királytól nyert ispáni tisztség² kötelességévé tette Csanádnak, hogy újra visszatérjen azon vidékre, mellyel az ő sorsát az isteni Gondviselés összekötötte. Megérkezvén megyéjébe, első gondja volt, hogy fogadalmát most már csakugyan beteljesítse s ennél fogva a kijelölt halmon elkezdé építtetni Szent György tiszteletére az egyházat s e mellé a monostort a szerzetesek számára, alkalmasint először még csak fából.³ Azután pedig szorgalmasan rendezte a rábízott nép viszonyait, hogy aztán annál könnyebben beteljesedhessék Szent István forró óhajta, aki e népet a keresztény vallásra téríttetni akarta s számára már előre püspököt választott ki.⁴

A következő év tavaszán, a mi számításunk szerint 1030-ban, csakugyan előszólítá visszavonultságából Szent István a tőle e tájék számára kiválasztott püspököt. Ki volt ez? Tudjuk, hogy Szent Gellért.

¹ Wenzel : Árpádkori új okmánytár. VII. k. 429—431. l.

² Egy a mai főispánsággal, de mivel első királyaink idejében schol sincs említés «vice comes»-ról, nem mertem a comes szót főispánnak írni.

³ Még Szent László is először csak fából építtette a szentjobbi monostort. *Bunyilay* : A váradi püspökség története. II. k. 321. l. V. ö. *Ipolyi* : Az egri székesegyház. A Bartakovics Béla aranymiséjére kiadott emlékkönyvben 109—110. l.

⁴ Az egész fejezetre nézve, l. Nagy legenda X. fejj. *Balthyány*-nál i. m. 318—324. l.

ÖTÖDIK FEJEZET.

Szent Gellért püspöki működése.

HAZÁNK nagy szülöttéről, Szent Mártonról, írják, hogy halálos ágyán hallva tanítványainak keserves sírását s panaszolkodását : ki fogja őket már most vezetni ? bármennyire óhajtozott is e siralomvölgyéből mielőbb Isten színelátására jutni, mégis elejtve ez óhajtasát, szárnyát szegve saját kedvének így imádkozott : «Uram, ha szükséges vagyok még népednek, nem vonakodom a munkától». Ugyanezen lelkület tölté el Szent Gellértet is. Bármennyire szíve óhajtása szerint élt is a bakonybéli monostorban, bármily örömet töltötte volna ott még hátralevő napjait, mégis, mikor nem is az ő, hanem egy másik istenfélő férfi s valóságos apostol ítélete szerint a magyar népnek szüksége volt az ő tanítására, főpapi működésére, nem vonakodott egy szikrát sem, hanem megjelent a király, Szent István előtt s üdvözlővén (azaz szokás szerint térdet hajtván s megcsókolván) a királyt, egész alázattal hallá annak intézkedéseit.

Azon szavak, melyeket ez alkalommal az életíró Szent Istvánnal elmondhat, oly buzgó, oly lelkes és a keresztény hittől áthatott férfiúnak tüntetik fel szent királyunkat, hogy nem csodálkozhatunk, ha őseink Szent Istvánt tartották tulajdonképen való térítőjüknek. Ezek szerint a király forró óhajtasának teljesülését érte el,¹ midőn végre

¹ Nagyon figyelemreméltó, hogy életírónk szerint Szent István

átadhatta Szent Gellértnek a márosvári püspökséget. Maga fáradozott azon, hogy az új püspöknek segítőtársai, papjai legyenek. Biztosította Szent Gellértet, hogy földi dolgokban semmi szükségét nem fognak szenvedni, mert ő szigorú rendeletet adott ispánjainak, hogy az egyházmegye lakosaira a tizedet kivessék és maguk be is hajtsák. Buzdította őket a keresztény hit hirdetésére, a pogányok megtérítésére s még arra is kiterjedt figyelme, hogy Szent Gellértől bocsánatot kérjen, mert visszavonultságát, nyugalmát háborította.

A király parancsolatjára nemsokára papok és szerzetesek gyűltek Esztergomba, hogy Szent Gellértnek segítségére legyenek a térítés apostoli munkájában. Az ország legnagyobb monostorából, Pannonhalmáról jöttek négyen: Fülöp, Lénárt, Henrik és Concius; Pécsváradról jött kettő: István és Anzelm; Szalavárról kettő: Konrád és Albert; Bakonybélből Szent Gellért volt társai közül kettő: Valter és Ulrik; Zoborról kettő: Krátó és Taszló. E tizenkét szerzetest különösen fölemlíti a nagy legenda, mert nemcsak tudományos férfiak, hanem egyszerűs mind fölszentelt papok¹ is valának; pedig akkor nem minden szerzetest szenteltek föl pappá. Még inkább fölemlítendők valának e szerzetesek azért, mert közülök hét: úgy mint a zoboriak: Krátó és Taszló; a szalaváriak: Albert és Konrád; a pannonhalmiak közül kettő: Fülöp és Henrik s végre a pécsváradiak közül egy: István, tökéletesen beszéltek magyarul s azért leghivatottabbak voltak arra, hogy Isten ígését a magyar népnek hirdessék. Nekik

12 érseki és püspöki széket akart fölállítani, de a gonosz lélek csatlósai által mindig megakadályozta ebbeli szándékának teljes valósítását. Hogy hányat alapított tulajdonképen s melyeket? arról még mindig vitatkoznak történetíróink. Ettől azonban eltekintve, ez adatával az életíró még Szent István legendáinak íróinál is jobban dicsőíti első királyunk apostoli buzgóságát, mert azok csak 10 püspökséget tulajdonítanak neki.

¹ «Presbyteri.» Úgy látszik *Szabo Károly* nem érti, mit jelent e szó a legendákban, mert nem fordítja le, hanem meghagyja a magyar fordításban is. I. m. 68. l.

nem kellett azon nagy akadállyal küzködniök, hogy folyton tolmácsot tartsanak maguk mellett, akik szavaikat magyarázzák.

Összegyűlvén ekkép az apostoli csapat, eljött értük a keresztény hit előharcosa, Csanád ispán és szekerére ültetvén, elvitte őket a homokos Duna-Tisza-közén keresztül Csanádmegyébe. Ekkor is Révkanizsánál keltek keresztül a híres magyar folyón, a Tiszán s úgy léptek át jövődő működésük színterére, a csanádi egyházmegyébe.¹

Itt először is Oroszlánoson állapodtak meg. Csanád ispán fölkerlte püspökét, Szent Gellértet, hogy először is e helyet avatná föl a háromegy Isten imáadására és Szent György tiszteletére, ahol ő buzgó imádsága által kiesdekelte azt a szerencsés eszmét, mely a királyi sereget megmentette, a teljes diadalt megszerezte s az egész országrészt a királynak visszaadta. Szent Gellért engedvén e kérelemnek, a monostor templomát fölszentelte. Egy ilyen templomfölszentelés a legnagyobb ünnepek közé tartozott akkor. Királyok, püspökök jelentek meg egy-egy nevezetesebb templom fölszentelésére.² Csanád ispán szintén megtett mindent, hogy az ő monostora fölszentelését emlékezetessé tegye. Nemcsak nagy vendégséget adott, ami nélkül már akkor sem mulhatott el Magyarországon semmiféle ünnepi alkalom, hanem egyszersmind főpásztorát és annak papjait számos értékes ajándékkal lepte meg.

Innen tovább utazván, pár óra alatt érkeztek ama vidék akkoriban egyedül álló városába, Csanádra (azaz a régi Marosvárra).

¹ Ez egyházmegyének hivatalos neve a XI. században «marosvári» volt, mint alább látni fogjuk. Ámde, mint az életíró egyhelyt elárulja, már az ő korában közönségesen «csanádi»-nak nevezték (*Balhyány*-nál i. m. 326. l.), a XII. századtól kezdve pedig egész mai napig ez volt egyszersmind hivatalos neve is. Bárha tehát Szent Gellért korára nézve némileg anachronismus a «csanádi egyházmegye» elnevezés, a könnyebb megérthetés kedvéért ezt használjuk.

² Pl. a zseliz-szentjakabi és dömösi egyházak fölszenteléscor. Bécsi képes krónika. Hist. Hung. Fontes Dom. II. k. 170, 294. l.

Ismerkedjünk meg előbb mi is azon várossal, ahol Szent Gellért életének hátralevő napjait áldásos sikertől kísért munkálkodásban töltötte.

Ahány pusztító zivatar végigvonult szegény hazánkon, az mind meglátogatta Csanádot is, még pedig nagyobb mértékben, mint számos más városokat. Csak azon 7—8 század alatt is, amelyről írott történeti adatok beszélnek, kimondhatatlan sokat szenvedett e hely. Elpusztították, kirabolták a tatárok, fölégették a pór lázadók, sokáig ostromolták a rácok, kétszer-háromszor elfoglalták meg elvesztették a törökök. Azután végre széjjelhányták várát, új, idegen népfajokat telepítettek a kipusztult magyarság helyére, akiket semmi kegyelet nem kötött a még meglevő romokhoz s ennél fogva nyugodtan hányták szét azt a keveset, amit az idő vasfoga még meghagyott. Ezt tudva, nem táplálhatunk magunkban valami nagy reményt, hogy itt majd minden kő Ajtony görög szerzeteseiről vagy Szent Gellértről fog beszélni.

Amint a régi Csanád helyére épült Német- és Rácsanád (most Ócsanád) község meglehetősen egyenes utcáin, egyszerű, de jó módra mutató házai közt elhalad az utas, semmiből sem venné észre, hogy itt hajdan szebb élet volt; fényes templomok, paloták, monostorok díszelgettek, majd pedig zsidobongó hadiélet pezsgett. Csak mikor a község római katolikus plébánosa elkezd mutatgatni a római téglákat, amelyeken még ott van a Legio XIII. gemina bélyege, a falbarakott római síremlékeket, a román és csúcsíves izlésben készült oszlopfőket, pillérdarabokat s egyéb faragott köveket, a török fürdő helyét, a várnak még ma is kivehető sáncait, — akkor látjuk, hogy itt elpusztult világ felett járunk, ahol, amit az egyik század épített, azt a másik lerombolta.

Ezekután azt hihetnők, hogy még körülbelül sem lehet megjelölni azt a helyet, ahol Szent Gellért a keresztény hit isteni tanítmányait először hirdette a még pogány magyaroknak. De mégis. Rávezet erre bennünket az embereknck egyik, a természettől beléjük oltott szokása.

Amint a fecske késő nyárban is ugyanazon helyen készíti újra elrontott fészket, amint a pók mindig ugyanott szövi újra szétszaggatott hálóját, ahol azelőtt volt, úgy tesz az ember is. Ahol mesterséges indítóokok nem avatkoznak bele, mindig felkeresi a régi fészket, a már előbb is lakott pontokat, ahonnan az idő viszontagságai őt egyidőre kizavarták. Már ennél fogva is, de még inkább abból, hogy ama másfél ölnyi talajemelkedésben, amellyel a mai Német- és Ráccsanád területe feljebb áll a régiénél, a különféle korok emlékeinek törmelékei egymáson hevernek, világosan kitetszik, hogy mind a római castrum, mind a régi vár s az abban befoglalt egyházak mind egy helyen állottak : azon a területen, melyet a még most is kivehető sáncok határolnak körül. Jelenleg két templom és két utca foglalják el e területet. E helyen, mint alább látni fogjuk, három templom állott : a székesegyház és két apátsági templom. A székesegyházat a várterület déli részén kell keresnünk, mert az északi részen nincsen számára hely. Az északi oldalon 1868-ig két egymással egyenletesen haladó egyház volt : a róm. kath. és a rác. Ez utóbbi ma is megvan ; újabb épület ugyan, de mivel keletre néz és mivel szentélye a nyolcszög három oldalával záródik, föl kell tennünk, hogy egy régi kath. templom helyén s némileg annak mintájára épült. Az ettől délre, mintegy 20—30 lépésre eső régi kath. egyházat 1868-ban lebontották. A bontás és az új templom alapjának ásatásakor kitűnt, hogy ugyanezen a helyen egymásután három egyház állott : a lebontott csúcsíves, egy románkori egyház és egy még ezeknél is régibb, kicsiny, legfeljebb 10 öl (20 méter) hosszú, 6—7 öl (körülbelül 12—13 méter) széles templomka volt. De ami legkülönösebb, e kis templomka előtt még egy régi keresztelőmedencét is találtak. A három régi templom közül melyik állott itt? A székesegyház nem, mert annak szerfölött kicsi lett volna. Tehát vagy a már említett és Keresztelő Szent János tiszteletére emelt templomról, vagy a nem sokkal később épített s a Boldogságos Szűz tiszteletére szentelt apátsági egyházzal lehet szó. Az utóbbi

megint nem lehetett, mert, mint látni fogjuk, ez 500 márkába került, ezen a pénzen pedig akkoriban jóval nagyobb egyházat lehetett építeni,¹ és azonfölül mit keresett volna ez egyház előtt a keresztlőmedence? Hisz apátsági templomnak, hacsak nem plébániai egyház is egyszersmind, nincs arra szüksége. Ennélfogva nyugodtan elfogadhatjuk, hogy itt az Ajtonytól a görög szerzetesek számára épített templom alapjait találták meg 1868-ban a vele egyidejű keresztlőmedencével² együtt.

¹ Azért a nagy legenda ez egyházat nem «ecclesia»-nak, hanem «monasterium»-nak nevezi, ami az előbbinél nagyobbat jelent. *Batthyány*-nál i. m. 346. l.

² E keresztlőmedencét *Henszlmann* (Archaeologiai Közlemények VIII. k. 29—30. l. és Magyarország óker. róm. műemlékeinek ismertetése 41. l.); és utána *Ortva* (Történelmi Adattár, 1873. 21—22. II.) a III., IV. századból származó ókeresztény baptisteriumnak hirdetik és pedig azon okból, mert berendezése egészen egyezik a római ókeresztény keresztlőmedencékkel. Bármennyire szeretnők is, ez állítást nem fogadhatjuk el. Csanádon nem volt római colonia, hanem csak castrum; ez is csak a Maros folyó védelmére rendelt előőrs lehetett. Hogy az itt tartózkodó légio oly keresztény hitközséget képezett volna, amelynek egyháza és baptisteriuma volt, nem hihető. Különben is tudjuk, hogy e légio is legalább is 272-ben kivonult hazánk területéről. A döntő a kérdésben az, amit maga *Henszlmann* is beismer (l. u. o.), hogy e keresztlőmedence nem római, hanem középkori téglából van építve. *Henszlmann* ezt úgy magyarázza, hogy későbbben átépítették s a régi berendezést, habár akkor már csak leöntés által szolgáltatták ki a keresztséget, kegyeletből megtartották. De nincs szükségünk e föltevésre. Könnyen kimutatható, hogy Szent Gellért korában még nem leöntés, hanem a vízalámerítés útján szolgáltatták ki a keresztség szentségét. Így például Burchard wormsí püspök († 1025.) decretumaiban meg van parancsolva, hogy minden papnak legyen kőmedencéje (fons lapideus) vagy más alkalmas edénye a keresztelésre s az a püspök vagy pap, aki elmulasztja háromszor alámeríteni (trinam mersionem, sed semel mergit), letétetik. Azonkívül ismeretes Aquinói szent Tamás († 1274.) nyilatkozata, aki biztosabbnak tartja az alámerítés módját a keresztség kiszolgáltatásában, mivel — úgymond — ez a közönséges szokás (hoc habet communior usus. Summa theologiae. 3. que. 66. art. 7.). Tehát Szent Gellért korában még alámerítés útján kereszteltek és így nincs szükség arra, hogyha középkori téglából épített baptisteriumra akadunk, azt ókereszténynek vitassuk. A véletlen hasonlatos-

A keresztelőmedence igen egyszerű volt. Az egyház nyugatra néző ajtajától kétölnyire, kissé délre feküdt. Fölötte kis kápolna emelkedett. Ennek déli falába volt beleépítve egy csatorna, hogy annak segítségével a medencét kívülről is kényelmesen megtölthessék a szükséges vízzel. A medence egyszerű betonnal (vizet át nem eresztő mész) volt bevonva ; a kis kápolna földszintjéről egy pár lépcső vezetett le hozzá, amelyeken a keresztelendőnek kellett leszállni a vízbe ; a lépcsővel szemben pedig egy alacsony állvány volt, ahol a keresztelő foglalt helyet.

Az egyház körül az akkor még csak földsáncokkal körülvett várban és azonkívül egyszerű faházak voltak.¹ Köztük a legkiválóbb azelőtt Ajtony, azután Csanád palotája volt ; a többiekben az Ajtony udvarának és a görög monostornak szolgálatára rendelt kézművesek, szolgák laktak. Tehát semmi újat vagy meglepőt nem találtak a Marosvár vagy új nevén Csanád városába érkező szerzetesek, kivált pedig a mi Szent Gellértünk, aki Vencét s Olaszország egyéb nevezetes városait látta. Ámde azért ezt kellett püspöki székhelyévé tennie, mert mégis csak város volt ; másutt pedig az «*equorum indomitorum innumerabilis multitudo*» a félig vad lovaknak megszámlálhatatlan sokasága s a marhagulyák tapodták szerte az ekét nem látott síkot, megszaggatva a magyar nemzetségek itt-ott feltűnedező sátrai által.

Amint tehát ide értek, először is lakás után néztek. De ilyet az említett okokból bizony nem találtak. Az egy monostor volt az egyetlen épület, amely legalább, míg mást építenek, az ő céljaiknak megfelelt. Ennélfogva nem volt más hátra, minthogy a görög szerzeteseket máshova helyezték által. E végre Csanád ispán följánlotta az ő oroszlánosi monostorát. Szent Gellért elfogadta ajánlatát s

ságot megfejtí az, hogy mind az első keresztények, mind Ajtony, vagyis inkább szerzetesei, lehetőleg egyszerűen akartak építkézni.

¹ Csanádnak még 1514-ben is jórészt csak faházai voltak. (*Márki*: Dózsa György és forradalma 121. l.), mennyivel inkább 1030-ban. V. ö. Történelmi és Régészeti Értesítő. X. évf. 1884. 60. l.

akkor Csanád szekerére tévén a görög apátot és szerzeteseit, átvitte őket Oroszlánosra, a püspök pedig papjaival együtt beköltözött az ő eddigi monostorukba.

Sajátságos érzelem fogja el néha a pogány népeket. Egyszerre seregestül ösztönöztetve érzik magukat, hogy az emberi lelket-keblet ki nem elégítő, sivár, pogány vallásról a keresztény hitre térjenek. Nem szükséges e tekintetben a Xaveri Szent Ferenc apostoli működésekor előfordult jelenetekre hivatkozni; hazánk történeti emlékei is tudósítanak a megelőző isteni malaszt illetően eredményeiről, pl. a moldvai kunok¹ vagy volgamenti pogány népek² között. Ilyesmi fogta el a magyar népet is Szent István idejében. Nagy hatással volt erre még azon erős monarchikus érzet is, amely a magyar népben lakozott³ s amely-nélfogva őseink fejedelmük, királyuk példáját, parancsolatját követni kötelességüknek ismerték. Amint tehát a maros- és temesmenti magyarság a félig pogány Ajtony uralma alól felszabadult s igazi, apostoli királyának alattvalója lőn, mindjárt seregestül óhajtotta fölvenni a keresztény vallást. Valamint követte eddigi urát a hitbeli közönységekben, úgy akarta most követni királyát a keresztény hit föl vételében, kivált, mikor annak ebbeli parancsolatját hallotta.⁴

Mivel pedig az akkor érvényes egyházi rendeletek szerint, akiknek csak lehetett, a városokban kellett kiszolgáltatni a kereszttség szentségét,⁵ Csanádon roppant munka várakozott Szent Gellértre és papjaira. Megérkezésük hal-

¹ *Katona* i. m. V. k. 508. l.

² *Szabó K.* : Rogerius siralmas éneke, 94. l.

³ *Freisingeni Ottó* tudósítása. *Hist. Hung. Fontes Dom.* II. k. 293. l.

⁴ Bármily különösnek látszék nekünk az ilyen parancsolat, azok után, amit a hagyomány a Gyulákról és Thonuzoba-ról beszél, alig lehet annak létezéséről kételkednünk. A nagy legenda nyíltan nem említi a parancsolatot, de egyik helyéből (*Ducebantur multi per comites. Batthyány-nál* i. m. 327. l.) ki lehet olvasni.

⁵ A *Burchard* wormszi püspöktől összegyűjtött decretumok. *Lib. IV. cap. XIV. Migne. Patr.* 140. k. 737. l.

lattára mindenfelől tódult a nép Csanádra. A királytól mindenüvé kiküldött ispánok maguk is mind ide vezették a keresztelendőket. A roppant nép épen nem fért a kis templomba, hanem annak tágas udvarában, jobban mondva temetőjében, gyűlt össze s mivel a keresztelezésre sokáig kellett várakozniok, még élelmiszereket is hoztak magukkal s ott vártak állhatatosan, míg a sor reájok került. Miután a hét, magyar nyelvet tudó szerzetes által a keresztény hitben némi oktatást nyertek, a keresztelőkápolna elé vonultak. Mivel pedig, mint fentebb előadtuk, akkoriban vízalámerítés által szolgáltaták ki a keresztséget, ez pedig csak egyenként történhetett, azért hosszú időn keresztül egész nap ott kellett állniok azon papoknak, kik a keresztelest végezték; csak éjjel volt nyugtok, annyira sok volt a keresztelendők száma. De az Úr Jézus Krisztus szeretete erőt adott nekik; hisz az ő parancsolatját teljesíték és az ő anyaszentegyházának gyarapításán fáradoztak.

A püspök pedig szeretettel fogadá lelki gyermekeit, amint a keresztvízből kiléptek. Ott volt folytonosan a templom temetőjében s oktatá híveit a hitnek nagy és magasztos titkaira¹ s bár életírója elhallgatja, bizonyos, hogy egyszersmind a bérálás szentségét is kiszolgáltató nekik. Aztán pedig kivétel nélkül vendégszerető asztalához hívta meg őket. Egyáltalában mindent elkövetett, hogy őket magához édesgesse és őt mint a jó pásztort juhait, kövessék és szavára hallgassanak.

Az apostoli, buzgó fáradságot a jó Isten is megáldotta kegyelmének bőségével. A keresztény vallás szelleme rövid időn áthatotta ez újonnan megtért keresztények érületét. Állhatatosak voltak a hitben, az imádságban, Jézus Krisztus szeretetében. Rövid időn tapasztalta ezt Szent Gellért. A templom védőszentének: Keresztelő Szent Jánosnak ünnepén ugyanis az ő meghívására újra nagy népsokaság jelent meg Csanádon. A püspök szép beszédben oktatta

¹ Nagy legenda XI. feje. *Balthyány*-nál i. m. 326—327. 11.

őket a keresztény hit fő tételeire, nevezetesen az alamiználkodás szükséges voltára. Az istenitisztelet bevégezése után Szent Gellért lehető legnagyobb örömeire egyszerre 100 férfi járul hozzá azon kérelemmel, hogy ők egyházakat szeretnének építeni. Mivel pedig akkor a következő egyházi törvény volt érvényben: «Senkise építsen egyházat, mielőtt a püspök azon helyre ki nem megy s a keresztet nyilvánosan le nem tűzi s az udvart ki nem jelöli»,¹ kéri a püspököt, hogy jelölje ki és szentelje meg azoknak cintermét. Annyira örvendett e fölszólításnak Szent Gellért, hogy azonnal nemcsak őket, hanem az összes jelenlevőket, gazdagokat és szegényeket egyaránt, vendégségre hívta meg. A vendégség után hívei atyai szeretetének viszonzásául különféle ajándékokkal lepték meg püspöküket. A férfiak lovakat, szarvasmarhákat, juhokat — ilyenekből állott akkor jóformán minden vagyonuk — és szőnyeget² adtak, a nők pedig aranygyűrűket és ékszereket; akárcsak mint egykor a zsidó nép a pusztában, midőn Mózesnek a szövetség sátorát kellett készíttetnie. Tudták jól, hogy szentéletű püspökük mindezt az élő Isten dicsőségének előmozdítására fogja fordítani.

Szent Gellért, látva a sok értékes ajándékot, mintegy szemrehányólag szólt híveihez: «Hát azért hivattalak ide titeket, hogy javaitoktól megfosszalak? Korántsem. Azért hivattalak ide, hogy hallgassátok Isten igéjét». A nép azonban saját szavainál fogta meg őt, midőn így szólott hozzá: «Szent atyánk! Hallottuk ma a szentbeszédben, hogy azt mondtad: «Amint a víz eloltja a tüzet, ép úgy törli el az alamizsna a vétet». — Fogadd el tehát, amit Krisztusnak, akiben ujjászülettünk, nevéért neked ajánlunk». — Szent Gellért szívét e felelet a legnagyobb örömmel tölté el. Látta, hogy hívei szavát figyelemmel hall-

¹ *Burchard törvénygyűjteménye. Lib. III. cap. VI. Migne: Patr. ser. II. 140. k. 675. l.*

² Ez is mutatja, hogy őseink akkoriban még sátrak alatt laktak. Mert a szőnyegek a sátorok talajának betakarására s azok disztítésére voltak szükségesek.

gatják s azt, amit a hit tanít, cselékedeteikben is való-
sítják.¹

Ekkor azután a püspök és papjai elindultak a vidékre, hogy a térítés művét befejezzék ; akik el nem jöhettek Csánádra, vagy akik még a sötétség utain tévelyegvén, nem akartak eljönni, Krisztus Jézushoz vezessék. Két csapatban indultak Krisztus jámbor munkásai. Az a hét szerzetes, akik a magyar nyelvet folyékonyan beszélték, egy-két faluval (jobban mondva szállással) mindig a püspök előtt jártak ; tanították a pogányokat és megkeresztelték őket. Utóbb a püspök megérkezvén, megáldá a templomok számára kijelölt helyeket s aztán hihetőleg a bérmlás szentségét szolgáltatá ki.

Ez volt az igazi és nagyszerű diadalmenet. Diadalmenete az igazságnak és a polgárosodásnak. Az a kereszt, melyet Szent Gellért az építendő templom helyére letűzött, olyan lett a néptengerben, mint a sósvízbe dobott vasdarab. E körül gyűlt össze a vándorló, hullámozó nép, előbb csak lelki vigasztalást keresni, majd aztán állandóan is letelepedni.

Kimondhatatlan lelki haszon származott Szent Gellértnek ezen egyházmegyei látogatásából. Úgy fogadták őt és papjait mindenfelé, mint a jeleket és csodákat tevő apostolokat. Megszámlálhatatlan nép fogadta el Jézus Krisztus hitét s ha talán nem is tért meg egyszerre minden pogány, mégis ezen egy útja után egyházmegyéje lakosainak nagyobb részét hívei közé számlálhatta.²

A térítés művének legalább is javarészből való befejezése után következett a második, nem kevésbé nehéz teendő : az egyházmegye szervezése, az építendő templomok mellett plébániák felállítása, azok mellé papok küldése. A papokban való nagy hiányon, addig is míg ő nevelhet alkalmas ifjakat a papi pályára, úgy igyekezett

¹ Nagy legenda XII. fej. *Batthyány*-nál i. m. 328—329. ll.

² Nagy legenda XII. és XIX. fej. *Batthyány*-nál i. m. 329. 346. ll.

segíteni, hogy követeket küldött Dunántúlra. Ott már megszilárdult, sőt 30 éve virágzott a keresztény katolikus hit; az egyháziak, kivált a szerzetesek régen megnyitották az iskolákat. Ott tehát nagyobb számban találhatott iskolákat végzett s a papi pályára vágyódó ifjakat. Ezeket mind összegyűjtven, megyéjébe hozatá s az egyházi rend szentségében részesítvén őket, a plébániák igazgatására rendelé. De bármennyire szeretett volna mindenütt magyar születésűeket alkalmazni, még így sem talált elég magyar ifjút; szívesen fogadá tehát a hozzá özönlő idegeneket is. Szent életének és apostoli buzgólkodásának hallatára jöttek hozzá minden országból, ahol a keresztény hit már régebben gyökeret vert: németek, csehek, lengyelek, sőt még franciák vagyis inkább vallon-olaszok is. Ezeket is fölszentelé és lelkipásztorokul alkalmazá.

Az egész egyházmegyét hét főesperestségre osztá, azok élére azt a hét magyarul tudó szerzetest állítá, akik híveinek megtérítésében legnagyobb részt vettek. Ezek ügyeltek fel aztán a vidéken épülő templomokra és a lelkipásztorokra. De azonkívül maga Szent Gellért is sűrűn látogatta egyházmegyéjét. Mindjárt szekereire ült s hol egyik, hol másik helyre sietett. Buzdította híveit, papjait pénzzel, jótanáccsal segítette őket. Egyszóval, mindent elkövetett, hogy a rendes lelkipásztori működés mielőbb megkezdődjék s ezáltal a keresztény vallás mindinkább megszilárduljon.¹

Szent Gellért azon intézkedése, hogy egyházmegyéjét hét főesperestségre osztá, késő századokig fennmaradt. Később is, egészen Csanád várának a törököktől való elfoglaltatásáig, mindig hét főesperestségre volt felosztva az egyházmegye, ú. m. a székesegyházi, marosontúli, aradi, temesi, kevei (később torontáli), krassai és sebesi főesperestségekre.² E felosztás egészen megfelelő azon egyházmegye területi viszonyainak s ama vidék állami, azaz megyei fel-

¹ Nagy legenda XII. feje. *Balthyány*-nál 329—330. és 334. II.

² *Schematismus Cleri dioec. Csanadiensis*. 1880. 39—60. II.

osztásának ; de mivel elegendő okirataink nincsenek, nem merjük állítani, hogy e XIII—XIV. századbeli felosztás minden ízében Szent Gellért műve

Szent Gellért szeme előtt folyton egy szent cél, Isten nagyobb dicsősége lebegvén, nagyon szerette volna, hogy mielőbb magyar származású papok oktassák a magyar népet a keresztény hitre s ők vezessék az örökkévalóság útján, mert jól tudta, hogy az anyaföld mélyében gyökeredző fa szilárdabb is, dúsabban is hajt a cserépben tartott üvegházi növénynél. Szebb jellemvonást alig jegyzett föl az életíró Szentünkről, mint a magyar ifjak iránt való előszeretetét, igen nagy gondoskodását (Quos sub maxima diligentia custodiebat, eo quod non essent alienigene, sed patriote.)¹ Ebből látjuk, hogy nemzetünket szerette, annak hazáját a maga hazájának tekintette² s a magyar nép javának, művelődésének előmozdításán őszintén fáradozott. Amily szép jellemvonás ez Szent Gellértben, ép úgy becsületére válik nemzetünknek, hogy saját fiait tették meg az első lépést arra nézve, hogy magyar papok neveltethessenek. Egy nap egyszerre 30 férfi járult Szent Gellérthez s kérték, hogy gyermekeiket taníttassa s papokká nevelje. Örömmel hallá ez ajánlatot a püspök. Rögtön egy külön, erre alkalmas házat szerelt föl iskolának és régi jóbarátját, útítársát, Valtert tanítóul rendelte. Azonban nem kell gondolnunk, hogy itt is mindjárt olyan trivium-quadri-viumféle iskola keletkezett volna, mint a minőbe Szent Gellért Olaszországban járt. Ez csak egyszerű elemi iskola volt. Ilyen volt a külföldön is elég. Ilyenben tanított pl. Szent Abbo³ s ilyenben tanult Matild, I. Ottó császár leánya.⁴ Ebben a vallásoktatáson kívül, amelyben különben mindenütt, otthon és templomban folyton és nem pusztán szóval, hanem kivált gyakorlatilag résztették a gyermekeket, két tárgya volt az iskolának : a latin nyelv és az

¹ *Batthyány*-nál i. m. 328. l.

² *Deliberatio supra hymnum trium puerorum*. U. o. 73. l.

³ *Migne* : *Patr. ser.* II. 139. k. 390. l.

⁴ U. o. 141. k. 533. l.

egyházi ének. E két tárgyra tanította Valter is a csanádi egyházmegye első növendékeit.

Amint a nemesek és főurak látták e 30 tanuló előhaladását, maguk is ez iskolába adták gyermekeiket, annál is inkább, mert akkor a latin nyelv tudása minden nagyobb hivatalnoknak szükséges volt. Mikor pedig a térítés a vidéken megkezdődött, a püspök mindenfelől összeszedte a szegény, elhagyott gyermekeket s elküldé Csanádra ; ott aztán saját házában táplálta őket, az iskolában pedig taníttatta. Első időtájban oly szorgalmasan folyt a tanítás, hogy még éjjel is tanultak, csak hogy mielőbb fölszentelhetők legyenek az arra alkalmas ifjak.¹

Amint azonban a keresztény vallás mindinkább terjedt s a tanulók száma mindinkább növekedett, Valter nem volt képes egymaga eleget tenni. Segítőtársat óhajtott maga mellé, aki az egyik tantárgy tanítását tőle átvenné. Fölkérte azért püspökét, hogy még egy tanítóról gondoskodják. Szent Gellért belátva a kérés méltányosságát, másik bizalmas emberét, a később Csanádra költözött Mór szerzetest Székesfehérvárra küldé. Itt voltak akkoriban a legjobb iskolák. Mór Székesfehérvárra érkezvén, üdvözlé az akkor szintén ottlevő királyt, aztán pedig küldetésének betöltéséhez látott. Elment az iskolába s egy Henrik nevű német származású tanító megnyerte tetszését. Fölszólítá tehát őt a csanádi tanítóság elvállalására. Henrik beleegyezvén, összeszedte könyveit s elment Csanádra. A püspök nagyon szívesen fogadta az új tanítót s rendeletéből azontúl ő tanította a tanulókat latin nyelvre, míg Valter az énekekre oktatta őket. A püspök pedig szorgos gondnal vigyázott föl az egész iskolára s a hívek adományait jórészt a tanulók eltartására fordítá. Még a vidéken egyházmegyéje látogatásakor följánlott adományokat is Csanádra küldé, hogy abból a szegény tanulókat s a zarándokokat táplálhassa.²

¹ Nagy legenda XII. fejr. *Balthyány*-nál i. m. 328—331. II.

² Nagy legenda XII. fejr. *Balthyány*-nál i. m. 328—331. II.

Ezen első legfontosabb teendők végzése után hozzá-
látott Szent Gellért, hogy egyházmegyéje székhelyén egy,
ahhoz méltó egyház hirdesse Isten dicsőségét. Midőn arról
volt szó, az égiek közül kit válasszon egyházmegyéje védő-
szentéül, nem sokat tétovázott. Élénken élt az ő emlékeze-
tésében, hogy a keresztség szentségében György nevet nyert,
a Szent György-monostor szerzeteseinek imádságára gyó-
gyult meg. Szent György monostorában nevelkedett s egy-
házmegyéjét is Szent György segedelmével foglalták el a
félkeresztény Ajtonytól. Szent Györgyre esett tehát válasz-
tása s ennél fogva ennek tiszteletére akart ő ott a Maros
partján székesegyházat emelni. Mivel pedig minden jöve-
delmét a szegények közt osztá ki, nem volt hozzávaló pénze.
De nem esett kétségbe. Elment nagylelkű királyához, Szent
Istvánhoz és kérésére a király ezer márkát adott a csanádi
székesegyház építésére, évi részletekben kiszolgáltatandót.¹
A száma a pénznek a mi fogalmaink szerint csekély, de
abban az időben oly nagy volt annak az értéke, hogy azzal
nyugodtan hozzá lehetett fogni még egy székesegyház
építéséhez is. Eljöttek tehát a mesterek s 10—12 év alatt
elkészítették az emlékszerű székesegyházat.² Sajnos, az idők
viharai azóta úgy elseperték, hogy ma maradványairól
sem szólhatunk. De ez időszakban épült templomaink közt
oly egyöntetűség mutatkozik, hogy e tekintetben a csanádi
sem tehetett kivételt annál inkább, mert körülbelül azon
mesterek építették, akik a székesfehérvárit és óbudait.
Eszerint legalább elképzelhetjük, minő volt a Szent Gellért-
től épített székesegyház. A keletre néző, minden szegletén
egy-egy (összesen négy) toronnyal ékeskedő s ezáltal nagy
hatástkeltő bazilikába az előcsarnokon keresztül három
ajtó vezetett be. Mindenik ajtón más és más hajóba lehe-
tett jutni. A középhajóban, a templom közepe táján korlát
emelkedett, a rajta hagyott ajtót királyi ajtónak nevezték;

¹ Nagy legenda XVI. fejr. *Balthyány*-nál i. m. 340. l.

² Szent Gellért halálakor már egészen készen volt. L. u. o.
XIX. fejr. *Balthyány*-nál i. m. 346. l.

ettől jobbra-balra egy-egy szószék állott, a jobboldali az evangélium, a baloldali a szentlecke felolvasására. Azon-
túl az énekesek padjai következtek, aztán pedig az altemp-
lomba vivő kettős lejárát : ezek közt több lépcső vezetett
föl a magasabban fekvő szentélybe. Itt először is a négy
oszlopon álló mennyezettel ékített pompás főoltár vonta
magára a figyelmet, ahol a pap a nép felé fordulva mutatta
be a legszentebb áldozatot. A félkörben végződő apsis
közepén volt a püspök ékesített, pár lépcsővel emeltebb
széke, körülötte két oldalról egyszerűbb, de kőből faragott
székek papjai számára.¹

A külső falak bevégezése után elég gondot adott Szent-
tünknek a belső felszerelés : az egyházi ruhák, a kelyhek
az oltár díszítésére szolgáló oltárelők, aranyból, ezüsből,
elefántcsontból ; a templom falainak felékesítésére (régie-
sen öltöztetésére) szükséges bíbor s bársonyszövetek,²
szőnyegek stb. E tekintetben kiterjedt figyelme még a
kevésbé fontos dolgokra is. Például a szentmiseáldozat-
hoz mindig a legkitünőbb borokat szerezte be s abból nyá-
ron át egy palackot mindig jég közé tétetett, mert ő azt
tartotta, hogy amit az ember belsőleg a hit által magához
veszen, az külsőleg is kellemetes legyen. A székesegyház
szépségének emelésében nemes versenyre kelt vele Szent
István is. Ő adta mindazon egyházi szereket, javakat, me-
lyekre egy fölszentelt egyháznak szüksége volt. E javak
azonban bajosan földbirtokokból, hanem inkább az egy-
ház szolgálatára rendelt különféle foglalkozású családokból
állottak.

¹ Az ilyen papi székek közül napjainkig fennmaradt kettő.
A németcsanádi új templomban vannak elhelyezve. Hatalmas ter-
méskövek, minden díszítés nélkül, közéjükön félköralakban ki van-
nak vájva. Ezek azonban nem az itt leírt Szent György-, hanem a
Keresztelő Szent János-templomból valók. A székesegyházban levők
hibetöleg díszesebbek voltak.

² Alább látni fogjuk, hogy a Bold. Szűz sokkal kisebbszerű
egyháza ilyenekkel volt ékesítve. (*Balthány*-nál i. m. 340. l.) A szé-
kesegyház csak nem maradt ennek mögötte?

Az egyházmegye elnevezése egyelőre megmaradt annak, ami még tervbe vételekor volt : marosvárinak. Mind az életratról, mind Szent Gellért fennlevő művéből, mind végre Szent István egyik okleveléből az tűnik ki, hogy a XI. században Szent Gellért püspöksége marosvári és nem csanádi nevet viselt. Ennek többféle oka volt. Szent Gellértet apostoli királyunk marosvári és nem csanádi püspökké nevezte ki. Aztán a marosvári név többet fejezett ki, mert azt mutatta, hogy az egyházmegye kiterjedt nemcsak Csanádmegyére, hanem azon egész országészre, amelynek főhelye azelőtt Marosvár volt. Később azonban itt is győzött a Csanád név a régi Marosvár felett s a XIII. századtól Szent Gellért püspöksége állandóan csanádinak neveztetik.

A székesegyház még tán el sem készült, s már is Szent Gellért annak a testületnek szervezésével foglalkozott, amely e székesegyházban az istenitiszteletet, a közös zsolozsmát végezni s a püspököt az egyházmegye kormányzásában segíteni volt hivatva. Ez volt a káptalan. A csanádi iskolának első 30 tanítványa elvégezvén tanulmányait, Szent Gellért felszentelte őket, legalább is a kisebb rendeket adván föl nekik¹ s őket kanonokokká nevezte ki.

Akkoriban még a káptalanok Chrodegang metzi püspök szabályai szerint közös, szerzetesi életmódot vittek. Szent Gellért is egészen ezen szabályok szerint szervezte káptalanát. Külön házat építtetett nekik ; itt étkeztek, egy fedél alatt háltak ; másutt aludni, ha csak úton nem voltak, nem volt szabad, együtt végezték el a zsolozsmát s ha valamelyik arról elmaradt, aznap jövedelmét elvesztette. A rendes taláron kívül külön öltözetet is írt számukra elő : a templomban karinget, azonkívül kerek,

¹ Papokká bajosan szentelte föl mindnyájukat. A XIII. századig a kanonokok közül csak egyik-másik volt áldozópap. (V. ö. *Fejér* : Cod. Dip. II. 149. l.) Ennek megfelelőleg a nagy legenda nem mondja : presbyteros ordinavit (papokká szentelte), hanem ad sacros ordines promovit (a szent rendeket föladta neki). (*Batthyány* i. m. 330. l.) V. ö. különben Szent Gellért alább következő szavait is.

körülbelül derékig érő nagy gallért, régiesen kápát viseltek.¹ Egyiknek sem volt szabad egyedül menni magánházakhoz, mert püspökük ebben a tekintetben nagyon vigyázott reájuk; azt mondogatá nekik: «Ha ilyeneket teszték, miben különböztök a világiaktól? Csak abban, hogy hajnyiratotok van». S ha e figyelmeztetés sem volt elég s valamelyik közülök csakugyan bűnbe esett, azt kérdhetetlenül megfosztá javadalmaitól.² Egyszóval azt a szigorú egyházi fegyelmet tartotta fenn közöttük, amelyért fennlevő művében oly lelkesen harcol s amelynek másutt való elhanyaglásán annyira sajnálkozik. «A legnagyobb esztelenség a szolgálok társaságában beszélni arról (az Istenről), akit az angyalok jelenlétében kell dicsőíteni». «Azok a nők, akik a férfiak lelkeit a pokol fenekére szokták taszítani, csalfa könnyekkel állnak ellen, hogy (a pap) ne szakítson velök.» «Azok, akik éppen arra vannak kiválasztva, hogy se szavaikban, se cselekedeteikben meg ne szűnjék Isten dicsérete és magasztalása, annyira hálátlanok, hogy alig jut eszükbe, ha csak valami félelem meg nem remegteti őket.»³ Ezen s ehhez hasonló vagy még keményebb nyilatkozatai híven visszatükrözik az ő szigorú nézeteit.

Az ezen tetteiben fénylő, apostoli buzgóságon és fegyelemszereteten kívül még egy nem kevésbé dicséretes főpapi erényét jegyezte föl a történetírás számunkra s ez: könyörületessége a bűnösök iránt. Atyai szeretettel karolta föl minden hívének ügyét s ha köztük bűnös akadt, legfőbb gondja volt, hogy annak kegyelmet szerezzen, így a bűnös éljen és megtérjen. Ó hányszor sietett Szent István királyhoz, hogy bocsásson meg és kegyelmezzon meg egyik-másik bűnös hívének. Mint atya a gyermekeért, úgy könyörgött sokszor könnyek között s nem csoda, ha ily jóság és irgal-

¹ V. ö. Du Cange : Glossarium m. et inf. latinit. I. k.

² Nagy legenda XVI. fejr. *Balthyány*-nál i. m. 328., 330., 340—341. II.

³ Deliberatio s. hymn. 3. puer., *Balthyány*-nál 32., 125., 202. II.

masság szemléletére még Szent István szigorú szíve is megindult s megtörtént, hogy míg az udvarában levő nemesek kérésére hajthatatlan maradt, Szent Gellértnek egymagának esedezésére bocsánatot adott egy-egy nagy gonosz-tetről vádolt nemesnek.¹

Ugyanezen könyörületesség a bűnösök iránt vezérelte őt akkor, midőn e vidéken is meghonosította a templomok menedékjogát, melynél fogva az a gonosztevő, aki a templomba vagy monostorba menekült, a halálbüntetést kikerülte. Akkoriban, midőn a törvényszékek még alig-alig voltak rendezve s ki-ki magának igyekezett igazságot szerezni, vajmi szükséges volt e menedékjog, hogy az ártatlan legalább életét megmenthesse addig, míg ártatlansága kiderül; ha pedig valódi bűnös menekült az igazságszolgáltatás elől a templomba, gondoskodva volt róla, hogy ne maradjon azért büntetés nélkül. Kitűnik ez pl. abból, hogy egyszer Csanád ispán szolgálai egy gonosztevőt vittek akasztani. Amint a Boldogságos Szűz alább említendő temploma előtt mentek, hirtelen kirántja magát a gonosztevő a szolgák kezei közül s az első meglepetés pillanatát fölhasználva, a templomba fut. A szolgák gyorsan követik őt egész az egyház ajtajáig, de már késő volt, el nem foghatták. De azért nem nagyon szomorkodtak az eset fölött, hanem mintegy gúnyolódva kiáltottak utána: «Jól van, róka, az akasztófát kikerülted, de bőröddel együtt verembe estél». S az összegyűlt népség nagyot kacagott a történeten, mert tudták, hogy a menekülő, mint nyilvános gonosztevő, rab lesz egész életére. S csakugyan a monostor szolgájává kellett neki lenni; a templom harangozója lett, egész életében onnan ki nem léphetett anélkül, hogy újra el ne fogják s az ítéletet rajta végre ne hajtsák.² Így tehát az igazságnak is elég volt téve s a gonosztevőnek is alkalma volt hosszú bűnbánattartás

¹ Nagy legenda XV., XVI. fej., *Batthyány*-nál i. m. 337., 339—340. II.

² Nagy legenda XVI. fej. *Batthyány*-nál 341. I.

által bűneiért eleget tenni. Így valósította akkoriban az egyház alapítójának Krisztus Urunknak ama szavait : Nem akarom a bűnösnek halálát, hanem hogy megtérjen és éljen.

Nem szép szavakat halmoztunk itt össze, hanem tetteket soroltunk fel Szent Gellértnek püspöki hivatalában való nagyszerű tevékenységéről. Végigtekintve e roppant fáradságot, szívós kitartást követelő tevékenységen, nem tudunk egyrészt eléggé hálát adni az isteni Gondviselésnek, amely e szent férfiút hazánkba, nemzetünkhöz vezérelte, másrészt pedig egész nyugodtsággal hitelt adhatunk az ő életírójának, aki azt állítja, hogy püspökségének idejében, 15—16 év alatt az egész csanádi (illetőleg akkor marosvári) egyházmegyét Krisztushoz szegődtette, a keresztény vallásra térítette.¹ Nem csoda, ha a lakosok Szent Gellértben szemlélvén és bámulván azt a nagy szeretetet, amely őt annyi fáradság elviselésére lelkesítette, maguk is elismerték annak a Jézus Krisztusnak istenségét, akinek ilyen szolgálai vannak, kivált ha Szent Gellért magánéletének szentségét is tekintetbe vették, amiről a következő fejezetben lesz szó.

¹ Nagy legenda XIX. fejt. *Batthyány*-nál i. m. 346. l.

HATODIK FEJEZET.

Szent Gellért magánélete püspöksége idejében, jellemzése és tisztelete a Boldogságos Szűz iránt.

SZENTÜNK életírója két helyt is felemlíti, hogy Gellért a benedekrendűek szerzetesruháját életének ötödik évétől fogva mindig viselte és sohasem változtatta meg.¹ Ha megtartotta a szerzetesélet külső jelvényét, még inkább igyekezett megtartani az azt jelentő önmegtagadást, világról való lemondást, szívbeli ájtatosságot stb., amelyek nélkül a külső jelvény egy irgalmas kiáltást sem ér. Nem változtatta meg a szerzetesruhát, nem változtatta meg a szerzetesi életmódot sem. Még életének utolsó évében is azzal mentegeti egyszer magát : hogy nem írhat többet, mert a siető idő a szent zsolozsma végzésére szólítja őt.² Másutt pedig azt írja : «Tisztelettel olvassuk és Krisztus társulatában gyakran énekeljük (psallimus) : Nem akarta az áldást, távozzék hát tőle». (108. zsoltár, 18. v.)³ Akkor is tehát közösen, mint a szerzetesek, szerzeteseivel és kanonokjaival együtt végezte az engedelmesség egyik leg szebb és némileg nehéz munkáját : a zsolozsmaimádkozást.

Ez pedig annál nagyobb dicséretére válik, mert amint művében egy helyt keservesen panasolja, püspöktársai

¹ *Balthyány* i. m. 341., 351. ll.

² *Deliberatio Balthyány-nál*, 297. l. (Jam hora cogit nos ad horas.)

³ *Deliberatio. Balthyány-nál* i. m. 79. l. In Christi societate frequenter psallimus.

már rendesen elhanyagolták e kötelesség nyilvános végzését.¹

Ezen szokása követelte azután azt, hogy határozott órarendet tartson. «Némely elodázhatatlan teendők várnak ránk»,² írja s félbeszakítja legkedvesebb foglalkozását is. A nappali zsolozsma első része után szeretett megjelenni a káptalanteremben s ott kanonokjaival tanácskozni vagy őket buzdítani. «A testvérek váraкоznak ránk»,³ írja és közibök megy, akár csak mint azt chartresi Szent Fulbert-ről olvassuk.⁴

Külső alakjáról semmit sem szólhatunk, mert nem maradt ránk még XIII—XIV. századból sem valami festmény vagy szobor, amely legalább azt mutatná, minőnek tartotta őt a hagyomány. Mindig a benedekrendűek egyszerű, fekete bő ruhájában járt. E felett télen durva juhbőrből készült felöltőt hordott, míg kortársai, saját magának bizonyossága szerint nyestbőrökkel ékítették ruháikat.⁵ Fejét csuklya fődte, vállait teveszőrből készült nagy gallér.

A püspöki méltóság nem tette őt kevélyé, elbizottá, s nem vonta be szemét hályoggal, hogy ne lássa az alázatosság erényének becsét és érdemét. Mint püspök is úgy viselte magát, mintha csak szerzetes lett volna Velencében vagy Bakonybélben. Nem szolgáltatatta magát, hanem inkább ő szolgált másoknak. Megtörtént például, hogy éjjel az ágyába egy mindenkitől elhagyott poklos beteget fektetett, maga pedig fejszét véve kezébe, a szomszéd szecsei vagy csücsködi⁶ erdőbe ment, ott tűzrevaló fát vágott s azt vállain haza is hozta, hogy szolgálín könnyítsen. Oly tett ez, mellyel egyszerre hármast koronát érdemelt a mennyben, mert egyszerre három, Istennek

¹ *Deiberatio. Batthyány-nál* i. m. 202. l.

² U. o. 67., 89. II.

³ U. o. 67. l.

⁴ *Migne* : *Patr. Ser. II.* 141. k. 265. l.

⁵ *Deiberatio* : *Batthyány-nál* i. m. 240. l.

⁶ Ezek feküdtek legközelebb Csanádhoz. Pusztá helyük ma is meg van.

kedves erényt gyakorolt vele : az alázatosságot, könyörületességet s az önsanyargatást.

Testének sanyargatását, amit ifjúkorában kezdett, férfi és aggkorában sem hagyta abba. Elhozta Velencéből a vasövet, amit ágyéka körül viselt ; elhozta azt a korbácsot, mellyel testét verte és szolgaságba vetette s a püspöki méltóság egyikét sem tétethette le vele. Kővették azok egész a sírjáig.¹

Való azonban az is, hogy szükség is volt ez eszközökre élte végéig, mert ellensége is, a hirtelen harag, élte végéig kísérte őt. Heves véralkatáról és az ezzel együtt járó csapongó képzeletéről bizonyosságot tesz fennlevő munkája is. Például egy helyt Platot, akit különben dicsér,² «stultissimus Philosophus»-nak mondja³ csak azért, mert Plato nézete ellenkezik az övével. Ha az indulat elragadja, nem tud magán uralkodni még írás közben sem. Például egyszer gonosz papok ellen kifakadva így ír : «Nincs már senki, aki, amint kell, az igazság társa akarna lenni, mert az Igazság szava szerint elterjedt a gonoszság és sokaknak szeretete megfagyott. Az igazság gyűlöli a hazugságot és büntet és kárhoztat minden világi törvényteleniséget s azért ellenséges lábon áll az egész világgal. Mert nem tekint a külszínre, nem a testre, nem a vérre, nem a világ kérelmére, nem a kor vágyaira, nem a sötétség fejedelmeinek akaratára ; mert hiszen ez nem az igazság dolga, hanem a gonoszságé, amely azokban uralkodik, akik a bűnök szállóhelyei, a halottak sírjai s különösen azoknak, akik úgy látszik, hogy a papsághoz tartoznak, pedig a fajtalan és mindenféle bectelenített nők társaságából valók s inkább hivatalviselésben, mint hivatásuk teendőiben gyakorolják magukat ; buja személyekkel összeköttetésben, de az isteni lelkektől elmetszelve vannak».⁴ Csapongó képzele-

¹ *Batthyány* i. m. 335., 355. ll.

² *Deliberatio* stb. *Batthyány*-nál i. m. 80—81. ll.

³ *Ú.* o. 169. l.

⁴ *Deliberatio* stb. *Batthyány*-nál i. m. 266—267. l.

tére nézve pedig itt csak annyit említünk föl, hogy fennlevő művének nyolc fejezetében csak egyhelyt tartja magát a tárgyhoz, másutt pedig, még ha az ellenkezőt igéri is, 4—5-félc kitérést tesz. Csakhogy az alázatosság és önsanyargatás eme fegyvereivel lévén felfegyverkezve Szent Gellért, e hevedesség, ez ellenség nem csatavesztésre, hanem folytonos és többszörös diadalra nyújtott Szentünknek alkalmat. Gyönyörű jelenetet jegyzett föl erre vonatkozólag az életíró a mi épülésünkre.

Egyszer Szent Gellértet kocsisa ügyetlenségéből kifordította a kocsiból s ő ennek következtében megsérült. Haragja első fellobbbanásában megparancsolta, hogy a hanyag kocsist korbácsolják meg. A szolgák ismerve az ő könyörületes szívét, de meg azt is tudva, hogy ezt csak haragjában mondta, elhalasztották egy kissé a parancsolat teljesítését s mikor eljött az idő, hogy Szent Gellértnek újra ki kellett kocsiznia, az út mellé egy karóhoz kötözték a kocsist, meztelen hátát pedig valami állat vérével bekenték, hogy úgy lássék, mintha valóban megkorbácsolták volna.

Szent Gellért amint az úton ment, meglátta a régi kocsisát s nem véve észre a csalást, azt gondolta, hogy a büntetést valóban végrehajtották rajta. Megemlékezve kegyetlenségére, azonnal megállíttatja kocsiját, leugrik arról, a megkötözött kocsishoz rohan: kezét, lábát, a köteleket és a karót csókolgatja, ajándékokat ígér a kocsisnak, csak bocsánatot és kegyelmet nyerjen tőle. Az életíró szemtanuja lévén e jelenetnek, megjegyzi, hogy ezt a nagy alázatosságot látva, minden ember arra gondolt, hogy Szent Gellért az a kisdéd, akit Krisztus az alázatosság utánzása végett tanítványai elé állított.¹

Embertársaival szemben azonban nemcsak a megbocsátást gyakorolta, hanem az alamizsnálkodást is. A rendes szegényeken kívül, akiket csaknem napról-napra táplált, nagy gondja volt, mint említők, a szegény iskolás-gyermekekre, akiket maga költségén tartott; aztán az

¹ Nagy legenda XIV. feje. *Balthyány*-nál i. m. 335—336. II.

utasokra és zarándokokra, akiket mindig nagy szívelességgel fogadott; sőt annyira gondja volt rájuk, hogy tanácsára a király még külföldön is, Ravennában külön monostort építtetett s annak bizonyára nagy ajándékokat küldött, hogy a Rómába zarándokló magyarokat lakással és étellel lássák el.¹

E ravennai monostor építtetésével kapcsolatban áll Szent Gellért olaszországi útja. Sajnos, hogy Szent István azon oklevele, mely erről említést tesz, eredetiben nem maradt fenn s így ez útjának éve biztosan meg nem határozható. De mivel Szent Gellért püspöksége első éveiben egyházmegyéjét el nem hagyhatta, bizonyára 1035—37. évekre kell tennünk ez utazást.² Nagy és kiváló jelentőségű lehetett amaz ügy, melynek érdekében Szent Gellért e hosszú és veszélyes utat elvállalta és szeretett híveit annyi időre magára hagyta; de hiába kutatunk utána a mult idők homályában, nem nyerünk semmi fölvilágosítást, micsoda ügy, micsoda követség lehetett az, mely Szent Gellértnek alkalmat nyújtott, hogy szülőföldjét még egyszer láthassa. Az bizonyos, hogy ekkor Rómában is járt s ott a többi közt az apostoli Szentszéktől kedves műve, a Boldogságos Szűz csanádi egyháza számára némi kiváltságot nyert és kieszközölte abbeli szándékának, hogy ő emez egyházban temetessék el, megerősítését.³ Ravennában pedig az ő tanácsára építtetett monostor templomát

¹ *Fejér*: Cod. Dip. 331—2. II. A levél mai alakja hamis, de tartalma részben való. V. ö. *Szentpétery Imre*: Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. Budapest, 1923. 5. I.

² *Horváth M.* szavaiból (A kereszténység első százada Magyarországon, 278—279. II.) az következnék, hogy Szent Gellért még 1030 előtt járt volna újra Olaszországban. Ez lehetetlen, mert Szentünk ez alkalommal templomot is szentelt föl (*Fejér* f. i. h.); már pedig ezt püspökké szentelése előtt (1030.) nem tehette.

³ A nagy legenda csak Szent Gellért temetkezőhelyének megerősítéséről szól. (*Ballhyány*-nál i. m. 354. I.) De nem hihető, hogy az apostoli szék csak ezért külön oklevelet adott volna ki, hanem ez bizonyára csak úgy mellékkörülménykép volt bevéve a Bold. Szűz csanádi apátságának kiváltságlevelébe.

szentelte föl Vasas Szent Péter tiszteletére.¹ Fennlevő művében homályosan arra is céloz, hogy akkor körülbelül Velencébe és Veronába is elment,² de határozott adat nincs reá.

Az egész dologból kitűnik az, hogy apostoli királyunk Szent Gellértet élete utolsó éveiben is szerette, tanácsait figyelembe vette és nagyjelentőségű ügyekben is bizalmára méltatta. Ennélfogva Szentünk püspöki működése idejében újra közreműködött az országos dolgok elintézésében.

Szent Gellért jellemének legkiválóbb vonását teszi az ő tudományszeretete. Nagy mulasztást követnénk el, ha ezt itt is külön föl nem emlitenők. Elmondottuk feljebb iskoláztatását, foglalkozását a szentírás-magyarázattal, előszeretét a szentatyák, különösen Szent Jeromos iránt, valamint azt, mikép szentelte magát Bakonybélben különféle, theologiai szakba vágó művek írására. Olvasni, könyveket írni, az ismeretek terén mindinkább előrehaladni, ez volt az ő időtöltése, amelyben legnagyobb örömet lelte. Nem tudja másképp említeni a tudományokat, hogy valami kedves jelzöt ne tegyen melléjük: «Szép tudományok».³ «Tiszteletreméltó tudományok».⁴ Fáj neki, hogy az ő korában oly kevesen foglalkoznak azok ápolásával: «Fájdalom, feledésnek adták a szerföltött boldogító tudományokat (beatissima studia)».⁵

Ahhoz a tudományághoz, amelyet ifjúságában kezdett művelni, hű maradt élte fogytáig. A Szentírás egyes részeinek magyarázata, még pedig, ha utolsó művéből az előbbiekre is szabad következtetni, mysticus értelemben való fejtegetése volt legkedvesebb foglalkozása. Csak élte végén hallunk egy munkájáról, amely némileg az ágazatos hittan (dogmatica) körébe vág.⁶ Ehhez mérve azután leginkább a Szentírást magyarázó könyveket (commentarii,

¹ *Fejér* : Cod. Dip. I. 331. l.

² *Deliberatio stb. Balthyány-nál* i. m. 99. l.

³ U. o. 156. l. ⁴ U. o. 152. l. ⁵ U. o. 68. l.

⁶ *Deliberatio stb. Balthyány-nál* i. m. 296. l.

olvasgatta, de azonkívül a görög és latin bölcsészeti műveket is, pl. Plato, Zeno munkáit, a történeti, természetrajzi munkákat, pl. Pliniusét,¹ szintén örömmel tanulmányozta, ha hozzájuk jutott. A mysticus irányú könyvek, mint Ál-Areopagita Dénes művei, Euchérius : «Formulae spirituales» természetesen nem kerülhették ki figyelmét.²

Ha Olaszországban marad, nagy hasznát veszi Szentünk a kiválasztott tudományszak művelésében annak, hogy görögül is tudott. Olaszország déli részén az ő idejében még görög monostorok, püspökségek és érsekségek voltak³ s azokkal a latin szertartású katolikusok szíves, jóviszonyban voltak. A velenceiek még a konstantinápolyi udvarral is barátságot tartottak. Volt tehát alkalma Szent Gellértnek, hogy megtanuljon görögül. Hogy pedig ez alkalmat csakugyan fölhasználta, arról fennlevő művéből győződünk meg. Ebben ugyanis oly sűrűen, oly előszeretettel használja a görög szavakat (például : anagoge, cauma = aestus, cataclismus = diluvium, Delta = littera, Hieromistae, Hemispherion, monas = unitas, piri flegentonta = ignis fluvius, syromastis = pugio, theorantes = contemplantes, theoricae = contemplationes, theophaniae dictorum = revelatio divina, theosophi, thearchia, therapeuta),⁴ hogy ezt csak görög nyelvben jártas ember teheti. Tudja azonkívül, hogy diplois kettős öltözetet jelent,⁵ tudja, hogy a három ifjú énekének görög neve tetradecima (= 40 áldás).⁶ Tudja, hogy a görögök Uriel nevű angyalt tisztelnek a latin szert. katolikusok által tisztelt Mihály, Gábor és Ráfáelen kívül.⁷ Érdeklődik a görög viszonyok iránt ; tudja, hogy köztük sok eretnek, sok manichaeus van.⁸ Mindennek oka kikutathatlan lenne,

¹ De liberatio stb. *Balthyány*-nál i. m. 84., 96. 174. II.

² U. o. 89., 63. II.

³ *Migne* : Patr. Ser. II. 141. kötet. 423. II.

⁴ *Deliberatio* stb. *Balthyány*-nál i. m. 224., 189., 23., 44., 227., 241., 4., 243., 134., 43., 143., 236., 183., 124., 28., 42., 43., 67., 250. II.

⁵ U. o. 230. I. ⁶ U. o. 10. I. ⁷ U. o. 233. I.

⁸ U. o. 99., 227. II.

ha el nem fogadjuk azt az egyszerű megfejtést, hogy Szent Gellért jártas volt a görög nyelvben.

E jártassága bizonyára utat és módot nyújtott volna Szentünknek a görög szentatyák műveinek tanulmányozására, de élte delén eltávozván Olaszországból, megszakadt a görög szerzetesekkel való összeköttetése s ennél fogva többé görög könyvekhez nem juthatott. Hazánkban leginkább vallon-olasz és német származású papokkal jött érintkezésbe s ha ezek révén megismerkedett egy-két külföldi tudóssal, azok többnyire német-, olasz-, franciaországiak voltak, ahol csupán a latin volt a tudomány nyelve. Az ő idejéből fenmaradt történeti emlékek csekély számából természetszerűleg következik, hogy Szentünk összeköttetéseit a korabeli tudósokkal vajmi kevésbé ismerjük. Mindössze három férfit tudunk megnevezni fenlevő munkájának nyomán, akiknek egyik vagy másik munkáját megküldötte s ezek : Richárd apát, Isingrin monostori tanító és András pap.¹ Kettő közülök német vagy francia származás. Bár csak arra volna valami jel, melyik működött közülök Magyarországon !

Szentünk tudányszeretetére jellemzőbb adatot alig hozhatnánk föl, mint azt, hogy a püspöki méltósággal járó sok gond és fáradság sem tétették le vele az író tollat, azok sem vették ki kezéből a könyveket. Mivel most már nappal nem szakíthatott magának elég időt, éjjeli nyugalmát áldozta föl az írásra és olvasásra. Sokszor éjfélig is elolvasott vagy írt.² Hogy pedig idejéből egy percet se veszítsen el, mit tett ? Ő, mint az eddigiekből is kiténik, sokat utazott ; majd egyházmegyéjét látogatta meg, majd a királyhoz sietett. De ilyen alkalmakkal sohasem lóháton utazott, mint azt akkoriban még a főpapok is szokták, hanem kisebb szerű szekeret csináltatott magának s azon járt. Útközben aztán elővette már elkészített műveit s azokat újra

¹ Deliberatio stb. *Balthyáhy*-nál i. m.

² Nagy legenda XIV. és XVI. fej. *Balthyáhy*-nál i. m. 334., 338. II.

átolvasgatta s javítgatta. Gyorsan, de pongyolán dolgozott. Egy-egy nap, ha alkalmas tárgya volt, 4—5 ívrét alakú pergamenlevelet is teleírt.¹ De a kidolgozásra kevés gondot fordított. Rendszeres felosztást, válogatott szavakat nem ismert, jobban mondva az ilyenekkel nem sokat törődött. «Nem követtük — írja egy helyt — a zajgó szónokokat és követelő szónoklat-tanárokat, akik csak a szavak szépségét vadásszák s nem a hittitkok erejét.»² Mindent magasabb szempontból tekintve, mindent fensőbb dolgokra vonatkoztatva, a nyelv sokszor nem képes neki elégséges kifejezéseket adni s ő könnyen túltette magát annak szabályain. Legtöbb helyt oly fellengzően s oly dagályosan ír, hogy nála a jelzőkben alap- és középfok nincs, hanem csak felső- és túlzófok. (Például maga a Három ifjú éneke a következő neveken fordul elő : «Carmen mysteriale, triumphatorium, carmen immortalissimum, classicum spirituale, melodema divinissimum»,³ vagy pl. neki nem elég az «optimus», nála még van «superoptimus»; valamint van supersapiens, superdurabilis, superscire, superhabitare, superinvisibilitas;⁴ az apostolok jelzője nála legalább is divinissimus.)⁵ Ehhez járul még az is, hogy sokszor használ idegenszerű, úgy látszik, olaszos szavakat; a jó latin szavakat sokszor egész más értelemben veszi, mint a classicus nyelv; az előljáró és kötőszókat fölcseréli. Ebből aztán az származott, hogy Szent Gellért nyelvezete a maga nemében páratlan sajátos; ezzel, a különösségeket tekintve, a külföldi egykorú irodalomban csak András soractei szerzetes,⁶ a magyarban a XVI. századbeli Szerémi, jobban mondva Kamoncz György nyelvezete hasonlítható össze.⁷

¹ V. ö. *Deliberatio*, *Batthyány*-nál i. m. 1—33., 23. II.

² *Deliberatio* stb. *Batthyány*-nál i. m. 226. I.

³ U. o. 75., 59., 60., 78., 16. II.

⁴ U. o. 26., 78., 55., 27., 247., 60., 281. II.

⁵ U. o. 27., 35., 192. II.

⁶ L. *Migne* : *Patr. Ser. II.* 139. k. 1—50. II.

⁷ L. alább : Szent Gellért művei. I. fejt.

Ernyedetlen szorgalmának és nagy tudományszereté-
tének tulajdonítható az, hogy Szentünk a számtalan aka-
dály és nehézség mellett is számos ismeretekre tett szert.
A keresztény katolikus vallás legkisebb, legutolsó tételét,
ágazatát is tudta; de ezenkívül ismerte a keresztény egyház
első századainak történetét; a perzsa és egyiptomi kirá-
lyokat; ismerte a görög bölcseseknek nemcsak neveit,
hanem rendszereiket is; ismerte a latin szónoklattan-írókat.
Jártas volt, még pedig igen alaposan a csillagászatban,
persze azt az álláspontot foglalva el, amelyen az előtte
és az ő korában élő csillagászok állottak.¹ Elmondhatjuk
tehát róla, hogy a maga korában igen tudós férfiú volt.

Ha pedig valaki ezt a fentebbiek után sem akarja el-
ismerni,² senkinek sem szerez vele nagyobb örömet, mint
épen Szent Gellértnek, aki igazi tudós létére vajmi keveset
tartott tudományára. «Mindezekre áttértünk, amennyire
erőnktől telt, habár közepszerű elméjük, a beszédben
ügyetlenek, tudományra nézve csekélyek vagyunk.»³ «Mivel
pedig soknak megfajtására szólítottál föl, habár erre az én
csekélységemnek elméje, jobban mondva, alig valamit érő
elmebeli ernyője elégtelen» stb.⁴ Ezen nyilatkozatai eléggé
tanúsítják, hogy maga is jól ismerte és még jobban saj-
nálta tudományának korlátoltságát, aminek különben ő
legkevésbé volt az oka.

El nem mulaszthatjuk fölemlíteni azt, hogy Szentünk
az ő számos építkezései által nagy befolyást gyakorolt
egyházmegyéje polgárosodására. Jóformán akkor kezdett
itt e vidéken az ipar a családi kör szűk köréből kilépni.
A Dunántúlról, esetleg külföldről Csanádra hozott s itt
letelepedett építőmesterek, kézművesek, művészek voltak
itt első úttörői az iparnak, művészetnek, akár mint Valter
mester és társa a tudományoknak. Az egyes egyházakhoz

¹ Deliberatio stb., *Batthyány-nál* i. m. 15—20., 96., 79—81.,
137., 145. ll.

² Mint pl. *Ompolyi Mátrai Ernő*: Figyelő. 1878. IV. köt.

³ Deliberatio stb., *Batthyány-nál* i. m. 226. l.

⁴ U. o. 250. l.

rendelt s a földműveléssel már a szerzet szabályainál fogva is foglalkozó szerzetesek pedig megtanították a népet a földművelésre, a gyümölcsstenyészésre stb. kivált, ha másutt is úgy, mint Csanád környékén : Tömpösön (Makó mellett), Kemecsen, Pordányban, Oroszlánoson, Kanizsán, Szőregen monostorok keletkeztek. Legalább is az ő példájuk adta az első lökést arra, hogy a vad lovak legelője aranykalásszal ékes rónasággá váljék.

Még egy nevezetes, nemzetünket közelről érdeklő és szent Gellért itéletének élességét s józangondolkozását előtűntető eseményt jegyzett föl róla életírója. Régi jóbarátjával, Valter mesterrel együtt utazott a királyhoz, hogy kegyelmet nyerjen egy nemes származású hívének. Akkor is vitt magával könyvet, hogy az utazás idejét hasznosan tölthesse. Útközben egy erdős, sertésstenyészésre alkalmas vidéken fekvő faluban pihenés végett megszálltak. Este nyugalomra térve, a püspök elővette könyvét és ágyon fekvé sokáig olvasott. Éjfél tájban egyszerre kövek zörgése, súrlódása hallatszik. A püspök, aki még kézimalmot nem látott, csodálkozik, mi lehet ez ? De mielőtt megkérdezhetné volna Valtertől, az az asszony, aki a malmot forgatta, dalolni kezdett. Felhangzott a szívet-lelket hódító magyar dal, amelyben nemzetünk örömét és bűját zengette és zengi a honalapítástól kezdve mostanáig. A püspököt is, aki eddig ilyen közelről aligha hallott magyar dalt, egészen lebilincseli ez, úgy hogy nem tudja csodálkozását magába fojtani, hanem megszólítja Valtert : «Valter ! Hallod-e a magyarok dalát, mily édesen hangzik !» Oly különös volt ez előttük, a monostorban élők előtt, hogy nevettek rajta, nem gúnyból, hanem a szokatlanság miatt. A püspökön azonban újra erőt akar venni a rideg tudós, visszaviszi szemeit az elhagyott betűsorokra, hogy sóvár lelkét új meg új ismeretekkel töltse be, de a dal még erősebben, még kedvesebben hangzik s meghódítja magának még a komoly idegen lelkét és figyelmét is. Leteszi a könyvet a püspök s mosolyogva kérdi Valtertől : «Valter ! Mondd meg nekem, miféle dal ez ? amely hangzásával engem az olvasás abban-

hagyására kényszerít». «Egy énekvers változata ez», magyarázza a dolgot Valter. «Az az asszony, aki énekel, ennek a polgárnak,¹ akinél szállva vagyunk, a szolgálója. Az asszony ez időben örli urának búzáját; mert e vidéken másféle malmot nem lehet találni.» Kíváncsian kérdé a püspök, hogy milyen az a malom és mesterségesen forog-e vagy csak kézi erővel? «Mesterséggel is — feleli Valter — kézi erővel is. Nem igavonó állat húzza, hanem maga az ember kezével forgatja.» «Csodálandó dolog — mondja végre a püspök — hogy mint táplálja magát az emberi nem. Ha mesterség nem segítené az embert, a fáradságot ki bírná elviselni? Boldog ez az asszony, aki más szolgálatában is oly édesdeden, zúgolódás nélkül végzi köteles szolgálatát.» S reggel az asszonyt gazdagon megajándékozta.² Ez volt a magyar dalnak talán első, de dicső győzedelme.

Már e kis történet is mutatja s az alább leírt 1043-iki esemény pedig kétségtelenné teszi azt, hogy Szent Gellért nem tudott magyarul, legalább is nem tudott úgy, hogy nyilvánosan szónokolni képeslett volna nemzetünk nyelvén.³

¹ «Hospes»-nek mondja a nagy legenda. Ez pedig akkor körülbelül azt jelentette, amit a mai polgár.

² Nagy legenda XV. fejt. *Balthyány*-nál i. m. 338—339. II.

³ Csupa lelkesedésből édes magyar nyelvünk és Szent Gellért iránt több hazai írónk, nevezetesen: *Balthyány* (i. m. XI—XIII. II.) *Novák* (Magyar Sion: III. k. 562. I.) és *Orlovay* (Történelmi Adattár 1873. évfolyam 167. I.) azt vitatják, hogy Szentünk a magyar nyelvben jártas volt. Hivatkoznak e tekintetben Szent Gellért fennlevő művére, amelynek nyelvezetében szerintök sok hungarismus fordul elő, úgy hogy az olvasó azt vélné, mintha a latin szöveg a magyar eredetinek betűszerint való fordítása volna. E jószándékú igyekezetet nem kárhoztatjuk ugyan, de érvük helyes voltát lehetetlen elismernünk. Olyan emberről, aki csak meglelt korában jött a magyar nép közé és azután is latinul tanított, latin műveket olvasott, lehetetlen elhinni, hogy úgy elfelejtett volna latinul s úgy megtanult volna magyarul, hogy többé ne tudott volna gondolkozni sem másképp, mint magyarul s ennél fogva hungarismus nélkül már írni sem tudott volna. Szent Gellért stílusa olyan sajátos, olyan ingadozó, hogy abban lehetne bátran keresni germanismust vagy szlavismust is. A felhozott példák nem is válnak be hungarismussá. Pl. «A collo suo dependere» nem az, mert a magyar nem azt mondja az alkal-

Voltak,¹ tán vannak és lesznek is, akik ezt neki hibául róják föl, de azok nem veszik tekintetbe a nehézségeket, amelyek e tekintetben Szent Gellért elé gördültek. Ő legalább is 35 éves volt, mikor hazánkba érkezett. Szent István s az udvarában levő papok tudtak latinul, égető szükség tehát nem volt a magyar nyelv megtanulására. Szent Imrét is latinul tanította, mert akkor az volt a tudomány nyelve. Legnagyobb baj volt azonban az, hogy püspöki működésének megkezdése 15 évig késett. E 15 év alatt pedig hányszor eltűnt szívéből a remény, hogy valaha csakugyan megkapja püspökségét! Bakonybélben pedig csak latin könyveivel és latinul értő szerzetes társaival társalgott hosszú hét esztendeig; nem csoda, ha itt elefejtette azt is, amit Szent István udvarában tanult. Ötvenéves volt legalább is, midőn tulajdonképen a magyar nép közé került s nyelvtan hiányában, úgy látszik, nem volt képes annyira elsajátítani hazai nyelvünket, hogy a szószéken is magyarul szólhatott volna. Különben pedig nemzetünk iránt tanúsított szeretete s azon tette, hogy magyar papokat neveltetett, azokat a többieknél jobban kedvelte és pártfogolta, kiengesztelheti irányában azokat is, akik ezt neki, az ősz püspöknek, hibául róják föl.

E fejezetben utolsó pontnak hagytuk szent Gellért lelkének legszebb ékkövét: tiszteletét a Boldogságos Szűzanya iránt. Utoljára hagytuk, hogy jobban méltányolhassuk.

Szent Gellértnek a Boldogságos Szűz tiszteletének elő-

matlan kérelmezőről, «nyakán függ», hanem a «nyakán ül.» — (L. *Balhyány* i. m. XIII. és 263. l.) «Hoc pro parvo reliquimus.» (U. o. XII. és 5. ll.) szintén nem hungarismus, mert ilyen kifejezést, «ezt kevésnek hagytam», csak a múlt században lehetett magyarosnak tartani. A többi példák is ezekhez hasonlóak. Csak az egy «ad illos nescire» felelne meg némileg a magyar «ahhoz nem tudni» kifejezésnek (u. o. XIII. és 265. ll.), de itt is a valamihez tudást vagy értést a magyar valami tárgyra vonatkoztatja, míg Szent Gellért személyre.

¹ Pl. *Virág Benedek*. (Magyar Századok. I. 82. l.)

mozdítása körül halhatatlan érdemei vannak. A magyar nemzet, ha egyebet nem is köszönhetne Szentünknek, mint azt, hogy kebelében meggyökerezettette a Boldogságos Szűz iránt való tiszteletet, már ezért is örök hálára volna kötelezve iránta. Hát ha még azt is meggondoljuk, — pedig emellett nagyon sok bizonyíték szól — mily nagy része volt abban, hogy első apostoli királyunk, Szent István, az egek királynéasszonyát választotta ki hazánk védőasszonyául ! lehet-e áldás és tisztelet nélkül említenünk Szent Gellért nevét ?

A hitetlen, aki vakcsillagnak nézi a földet, vakesetnek az összes eseményeket, sohasem képes megtalálni a történet dolgok valódi okát. Átláthatatlan zürzavar lesz előtte — a fölhalmozott történeti adatok serege. Sohasem lesz képes megfejtetni csak hazánknak ezredéves fennállását sem ; sohasem lesz képes megmagyarázni, hogy nem omlott össze annyi ellenség csapása alatt, hogy tudott kiépülni azon iszonyú sebekből, amelyeket épen szíven, a magyar Alföldön ejtett a török és tatár dúló keze. Ennek csak egy helyes és érthető magyarázata van : Magyarország védőasszonya vigyázott neki ajánlott népére.

A világtörténelem egyik legnagyobb buvára, egyik lángész, *Bossuet* az emberiség történetéből azt olvasta ki, hogy csak egy-egy igaz ember ájtatos imádsága is számot tesz a családok és nemzetek történetében s az isteni Gondviselés utáiban ; hát még mennyit érhet, mennyit kell érnie Boldogasszonyunk közbenjárásának, esedezésének az Istennél.

Csak egyre akarjuk itt különösen fölhívni szives olvasóink figyelmét, annál is inkább, mert ezt történetíróink mindeddig említetlenül hagyták. Hazánk és nemzetünk két legnagyobb térítő apostola volt Szent Adalbert és Szent Gellért. S még mielőtt a magyar nép vérébe oltatott volna a Boldogságos Szűz szeretete, már a Boldogságos Szűz anyai gondjaiba vette a magyar nemzetet, mert e két férfiút, e két vértanú apostolt ő könyörögte ki az égtől a magyar nép számára. Szent Adalbert ugyanis az ő közben-

járására szabadult meg a haláltól,¹ Szent Gellért pedig az ő közbenjárására született.²

Szent Gellért gyermekkorától fogva a legnagyobb kegyelettel viseltetett a Szűzanya iránt. Mikor Jeruzsálembbe akar menni, az életíró, aki az ő benső érzelmeit nagyon jól ismerte, azon ijesztést adja Razin apát ajkaira : ne menjen Jeruzsálembbe, mert ott fülehallatára szidalmazták a zsidók az Isten anyját, a mi nagy fájdalmára leszen szívének.³ Mikor a magyar nép és király előtt először megszólal, a Boldogságos Szűz dicséretét hangoztatja.⁴ Elvonul a világtól monostorba, hét esztendeig onnan ki nem mozdul, ügylátszik magán kívül semmivel sem foglalkozik ; de mégis később azt halljuk, hogy ott Bakonybélben «Szent Gellért köve» nevű kőszálon egy kápolna áll a boldogságos szűz Mária tiszteletére,⁵ mi bizonyosan vagy Szent Gellért kezeinek műve, vagy legalább is az ő tiszteletének a Boldogságos Szűz iránt emléke. Mikor pedig püspökké lesz, akkor épen nem elégszik meg szóval, hanem tettekben is nyilvánítja a legszentebb Szűz iránt keblében élő tiszteletet és szeretetet.

Mihelyt ideje engedte, azon helynek közvetlen szomszédságában, ahol hívei a szent keresztségben újjá születtek, Keresztelő Szent János temploma mellett, körülbelül ott, ahol most a ráctemplom áll, a Boldogságos Szűz tiszteletére szép egyházat épített. Elmegy a királyhoz és királynéhoz gyűjtögetni, adományt kérni, hogy ez egyház díszesebb legyen s csakugyan a királytól 500 márka aranyat és ezüstöt, 10 vég bársonyt és 40 vég posztót, a királynétól pedig négy vég bársonyt és négy vég gyolcsot kapott az egyházépítésére s földiszítésére.⁶ Hogy ez egyházban sohasem szün-

¹ Acta Sanctorum Ungariae. I. k. 211. l.

² Nagy legenda I. fej. *Balhyány*-nál i. m. 302. l.

³ Nagy legenda V. fej. *Balhyány*-nál i. m. 309. l.

⁴ U. o. 316. l.

⁵ Árpádkori új okmánytár. I. 272. l.

⁶ Nagy legenda XVI. fej. *Balhyány*-nál i. m. 340. l. Mily érdekes műveltségtörténeti adatokat szolgáltat ez által az életírat!

jék meg az Istenanya dicsérete, melléje monostort épített és oda benedekrendű szerzeteseket hozat. Ennek vezetésére megnyerte a fiatalabbik Mór szerzetest apátul. Így gondoskodott, hogy folytonosan zengjék ott Istennek és az Istenanyának dicséretét.¹ Még holta után is a Boldogságos Szűz védő karja alatt akar nyugodni. Elrendeli azért, hogy holtteste ebben az egyházban temetessék el s hogy e rendelete valamikép meg ne másíttassék, ebbeli szándékát az apostoli Szentszék által is megerősítteti.²

Ugyanezen tisztelet és kegyelet lelkesíté őt arra is, hogy a székesegyházban külön oltárt emeljen a Boldogságos Szűzanya tiszteletére. Ez elé pedig ezüstműből készült, lábakon álló tömjénezőt tett, két élemedett korú embert pedig arra rendelt, hogy azok a tömjénezőbe folyton égő szentet és tömjént rakjanak s így a tömjénillat ott sohase hiányozzék. Ez oltár előtt szokta azután a püspök a kegyelet és hála adóját mindennap, mikor csak székhelyén tartózkodott, leróni. Minden reggel és este a hajnali és esteli zsolozsma-imádság elvégzése után körmenetben járult a Szűzanya emez oltára elé; szombaton pedig, amely már akkor is ki volt választva a Boldogságos Szűz részére, ez oltár elé vonulva, ott kilenc szakaszból álló zsolozsma-imádságot végzett s ebben önté ki a szívében lakozó kegyelet és hálaérzet árját. E napon több alamizsnát

¹ V. ö. Nagy legenda XVI. és XXI. fej. *Balhyány*-nál i. m. 340. és 352. l. *Henszlmann Imre* a csanádi ásatásokat leírván, meg-
tévedt abban, hogy Keresztelő Szent János templomát egynek vette
a Bold. Szűz később épült egyházával (Archaeologiai Közlemények.
VIII. köt. 13. l.), holott a nagy legenda világosan mondja, hogy a
Bold. Szűz egyháza «in contiguo Ecclesie s. Johannis Baptiste» «Ke-
resztelő Szent János templomának tőszomszédságában» állott. (Nagy
legenda XIX. fej. *Balhyány*-nál i. m. 336. l.) *Ortway Tivadar*, aki
szokása szerint nagy pontossággal sorolja föl az írók e tárgyban föl-
merült nézeteit és tévedéseit, *Henszlmann* állításait cáfolván, nagy
buzgóságában az ellenkező tévedésbe esett s tagadta, hogy Csanádon
valóban létezett apátság a Bold. Szűz tiszteletére. (Történelmi Adat-
tár 1873. évf. 106. l.) Pedig ennek létezését két oklevél is bizonyítja.
(*Fejér* : Cod. Dip. X. 2., 821. l. és u. o. X. 8., 435. l.)

² Nagy legenda XXI. fej. *Balhyány*-nál i. m. 354. l.

is osztott ki a szegények között, mint máskor. Nem csoda aztán, hogy ily nagy szeretet és kegyelet lakozván szívében az «irgalmasságnak szent anyja» iránt, valahányszor egyik-másik bűnös szolgát vezettek hozzá s az a Boldogságos Szűz nevében kért tőle bocsánatot, alig csendült meg fülében Mária drága neve, azonnal könnyekre fakadt a nagy szeretettől és örömtől s nemcsak megbocsátott, hanem, mintha ő lett volna a hibás, ő kért bocsánatot szolgájától.¹

De vajjon eme, a Boldogságos Szűz iránt való lángoló tiszteletérzet maradhatott-e hatás nélkül azokra, akikkel Szent Gellért érintkezett? Nem. Mert, amint a forrás kitör a föld mélyéből, amint a tűz egészen átmelegíti a beléttett vasat, ép úgy kitört a Szent Gellért szívében lakó mély és tüzes érzelem is bensejéből, átáradt az mások keblébe is s azokat szintén áthatotta. Nem mondjuk, hogy Szent István nem tisztelte volna mindjárt kezdettől fogva a Szűzanyát, hisz első egyházait, mint pl. a székesfehérvárit, veszprémvölgyit az ő tiszteletére emelteté; az országgyűléseket Nagyboldogasszony napján tartatá; de a történeti igazság megsértése nélkül mondhatjuk, hogy Szent István királyunkban is Szent Gellért példája, amit 7—8 évig folyton szeme előtt látott, gyökereztetten meg annyira ezt a tiszteletet. Szent Gellért példájának látása tette benne oly lángolóvá, oly naggyá és erőssé ezt a szeretetet és bizalmat a Boldogságos Szűz iránt, hogy országát, népét az ő védelmébe ajánlja s hogy az ő életírója 1030-iki nagy szorongattatásának előadásakor, mikor ugyanis Konrád, a hatalmas német császár, haddal támadta meg apostoli királyunkat, eme szavakat adhatta az ő ajkaira: «Ha úgy tetszik neked, Asszonyom, hogy a te örökséged elpusztíttassék és a kereszténység új ültetvénye elenyéssék, az ne az én hanyagságomnak, hanem a te akaratod intézkedésének tulajdoníttassék. Ha a pástyor hibás, szenvedje ő, amit megérdemel, de kiméld az ártatlan juhokat».²

¹ Nagy legenda XIV. fej. *Batthyány*-nál i. m. 332—333. ll.

² Hist. Hung. Fontes Dom. I. 24. l.

Tekintve már most egyenként és összesen Szent Gellért tetteit és szavait, a történeti igazság megsértése nélkül mondhatjuk, hogy Szent Gellért tanította a magyar népet az Istenanyát annyira tisztelni, hogy valamint egykor a zsidó nép Istennek nevét sohasem vette ajkaira, hanem ahelyett csak «Úr»-t mondott, ép úgy a magyarok is a Boldogságos Szűz nevét soha ki ne ejtsék, hanem csak «Boldogasszony»-nak, «Asszonyunk»-nak, azaz úrnőnek nevezék.¹ Ezáltal Szent Gellértnek nagy része volt abban, hogy Szent István Magyarországot még életében «a Boldogságos családjának» nevezhesse el² s amint már említők, a Boldogságos Szűzet válassza ki hazánk védőasszonyául.

Mindent összevéve, Szent Gellért magánélete a keresztény tökéletesség példaképe volt. Mindamellett, hogy a Szentírás szavai szerint az ő minden ékessége belül volt, szíve-lelke legszebb erényei csak titokban virágoztak, mégis ez a benső életszentség annyira előmlött külső alakján is, hogy mindazon püspökök, apátok, nemesek stb., akik őt a királyi udvarban látták, ájtatosságának az Úr egyházában tanui voltak, csodálattal teltek el s dicsőítették az Istent, aki ily apostolt adott a magyar nemzetnek.³ Nem útmutató volt ő hívei előtt, amely míg másokat hazájuk felé igazít, maga egy helyben marad, hanem valóságos kalauz és vezér, aki mindig előttük járt a keresztény tökéletesség, erények és jócselekedetek útján, azon úton, mely az örök hazába vezet.

¹ Hogy e szó «asszony» a régi magyar nyelvben annyit tett, mint a mai úrnő vagy királynő, azt napnál fényesebben igazolja két helynév. Nagybánya régi neve latinul: «Rivulus dominarum», magyarul: Asszonypataka. Biharmegyében egy falu régi neve: «Forum Regine», magyarul ma is: Asszonyvására. Az «asszony» szó első esetében a «domina»-nak, második esetben a «regina»-nak fordítása. Lásd: *Bunyitay V.*: A váradi püspökség története. III. k. 190. l.

² Nagy legenda XIII. fejt. *Batthyány*-nál i. m. 333. l.

³ U. o. XVI. fejt. *Batthyány*-nál i. m. 340. l.

HETEDIK FEJEZET.

Szent Gellért utolsó életévei és halála.

FZERHARMINCNYOLC augusztus hó elején szomorú útra indult Szent Gellért. A magyar nép apostola, Szent István, hívta még egyszer össze augusztus 15-re országának főpapjait és nagyjait, de most már nem azért, hogy Székesfehérvárt velök együtt ünnepelje a magyarok Nagyasszonyának mennybevitele napját, hanem azért, hogy tőlük búcsút vegyen. Végig nézte Szent Gellért is, mint költözött el Isten e hű szolgálja az örökvalóságba, látta a szentnek halálát, ahol nem a haldoklót kellett vigasztalni a környezőknek, hanem megfordítva, a könnybe és gyászbamerült környülállókát az örvendező, jutalmát venni siető haldoklónak. Végig nézte, könnyezve kísérte ő is azt a gyászos temetést, ahol nem egy család, nem egy város, hanem egy egész nemzet sírt s azután visszaindult egyházmegyéjébe s folytatta apostoli működését. De a folytonos munka sem volt képes elfelejtetni vele szíve bánatát és balsejtelmeit.

Nem szükséges részletesen előadnunk itt, mi történt hazánkban Szent István halála után. Eléggé ismeretes, hogy Szent István Pétert, unokaöccsét rendelte utódává és az ő kedvéért a magyar főurak Péternek mindnyájan hűséget esküdtek. De első királyunk választása nem volt szerencsés. Péter király kényúr volt a szó szoros értelmében : a szerencsében gögös és kegyetlen ; a szerencsétlenségben gyáva. A németek és a vallon-olaszok dédelgetése,

az ő és udvari tiszteinek bujasága, amit a magyar nemzet egy királyában sem tűrt meg : utáltta tették őt a magyarok előtt

Szent Gellért is rövid időn belátta, hogy csalatkozott Péterben. Ha tekintetbe vesszük, hogy az új király szintén velencei származású volt, Urseolo Ottó dogénak és Szent István testvérének, Ilonának fia,¹ korántsem csodálkoznánk rajta, ha Szent Gellért Péternek legbuzgóbb pártbívei közé tartozott volna. De nem volt az. Jelleme, életiránya egész más vala, hogy sem a politika szövevényes hálóiba nagyon mélyen behatoljon s így rajta az előszereket, vagy gyűlölet erőt vehessen. Tettei, műve egyaránt azt bizonyítják, hogy Péter kormányzatával nem volt megelégedve. Péter ugyanis nem nagy kegyeletet tanúsított azon katolikus egyház iránt, amelyen Szent Gellért szíve-lelke egész hevével csüggött. Nevezetesen, bizonyára azon ürügy alatt, hogy szerfölött sok javak vannak az egyház kezében (a holt kéz elmélete!), azok egy részét visszavette és a püspököktől is adót szedtetett. Kiténik ez Szent Gellért következő szavaiból : «Más korban hallatlan eretnokség : visszavenni a megholtak lelkéért keresztény szokás szerint adott alamizsnát. Ne gondold, kedves testvér, hogy ez kisebb üldözés és eretnokség a régieknél. Hitemre és igazán vallom meg, hogy erővel kényszerítettek némelyeket túrhetetlen hazugságokat mondani Isten papjai ellen. Mindnyájan egy szájjal tagadják a test föltámadását, pedig ennél soha semmiféle gonoszság nincs nagyobb a világon. Megtiltják már azt is, hogy szóljunk és püspököknek neveztetünk, adó alá vetettek bennünket, akikre Isten az egész világot bízta».²

¹ *Podhráczky I.* hiteles kútfőkre alapított bizonyítása szerint. Századok, 1869. 145—149. II.

² *Deliberatio stb.*, *Batthyány*-nál 99. E sorokat Szent Gellért 1046-ban írta. Vonatkozhatnának tehát azok nagyon szorosan véve Abára is. De mivel utána az következők : «Mert némelyeknek a szándéka, ha csak nem csalódom, az, hogy az egyházi hatalom és méltóság az udvari emberek (methodianistae) segítségével meggyöngyögtessék»,

Továbbá Péter, a külföldi származású, a külföldiektől körülvevett király behozta nálunk is az investitúrát. Ennek következtében csakhamar olyanok is foglalták el a püspöki székeket, akik nem viselték magukat méltóságuknak megfelelő módon. Erre is utal Szentünk: «Ha vannak hamis próféták a földön, azok, bármennyit beszéljenek is, több rútot dolgot nem beszélhetnek, mint azok, akik alig tanul-ták meg a zsoltárokat, máris püspöki székeket ragadtak magukhoz. Különben szóljon Németország és Magyar-or-szág ne hallgasson».¹ Azután nem csoda, ha a külföldi papság közt annyira eláradt bűnök és hibák rövid időn hazánk papsága közt is, amelyre Szent István apostoli királyunk oly örökös szemekkel vigyázott, elharapódzni kezdettek. «Krisztus némely (tehát nálunk még csak kez-dődött a baj, különben is Szent Gellértnél mindig le kell számítani egy kis nagyítást) papjai mikép élnek? A foly-tonos vadászatok, pörlekedések, erőszakoskodások, mu-latótársak, megszegései még az isteni törvénynek is és az ágyasok serege eléggé beszélnek.»²

Péter magaviseletével pedig olyan szigorú erkölcsbíró-nak és oly szentéletű férfiúnak, mint Gellért, épen nem lehetett kibékülnie. S azért nagyon valószínű, hogy Péterre vonatkoznak az utolsó ítélet leírásában közbe-szótt szavai: «Látni fogják (az igazak) Istennek igaz és rettenetes ítéletét mindazok fölött, akik életüket és csele-kedeteiket istentelenül használták, kik a szegényeket el-nyomták, kik hatalmasok voltak a gonoszságban, kik az oklatan állatok és a kevélykedő ördögök állhatatlanságát

nem hihető. Csak Péternek, mint külföldinek, lehettek oly emberei és tiszteli, kik még az elméleti politikához is értettek. Azonkívül az egyházjavarok illetén megnyirbálása külföldi utánzás. Ugyanilyen hírt hallunk ez időtájban Franciaországból. (*Migne: Patr. Ser. II. 139. k. 440. l.*) Már pedig ilyen utánzás inkább hihető az idegen udvari tiszteket tartó Péterről, mint a tősgyökeres magyar s latinul nem tudó Abáról.

¹ Deliberatio stb. *Balhyány*-nál i. m. 126. l.

² Deliberatio, *Balhyány*-nál i. m. 126. l.

és szilajságát utánozták, kik nem akartak Isten szolgálatában maradni, megszűnni a vélektől és nagygyá lenni az Isten iránt való hitben és a jócselekedetben».¹ De még inkább a következők: «Tulajdonképen senkisem mondható királynak, hacsak nem Isten szolgája ő maga is. A király szíve — mondja az Irás — Isten kezében, t. i. Isten szolgájának, aki az erények és nem a bűnök, az örök élet és nem a pokol, Isten dicsérete és nem a kor magasztalása után vágyódik. Akik csak azért uralkodnak, hogy király legyen a nevük s a népet fölfalják, adókat szedjenek és a világ kívánsága szerint mindent hiú dicsőségre fordítsanak, nem királyok, hanem néptiprók . . . De az, aki a nép bűnei miatt uralkodóvá teszi a képmutatót, megtűri *jelenleg* is az ilyenek hatalmaskodását, amint megtűrt egykor igen sok gonoszt és az isteni Fölséggel ellenkezőt».² Ezeket ugyan Péter király második uralkodása idejében írta, de ha arra nézve igazak voltak, akkor az elsöre még inkább.

Az itt vázolt szomorú állapotok természetesen politikai viszályokat idéztek elő. Az előbbiek is nagy veszéllyel fenyegették az új kereszténységet Magyarországon, de az utóbbiak még inkább. S hogy a keresztény vallás csakugyan nagy veszedelembe jut, s nagy lázadás lesz ellene, s abban ő vértanu-halállal muland ki, azt Szent Gellért előre megmondotta. 1041-ben ugyanis³ egy nap visszavonult szobájába; megparancsolta, hogy három napig senki hozzá be ne lépjen, még házikáplánjai, szerzetesei sem és ételt ne vigyenek neki. Három nap múlva csendesén kijött szobájából, hallgatva ment a Boldogságos Szűz egyházába, s ott előre kijelölt sírjához érve, befödött fővel sokáig sírt: nem a maga sorsa, hanem a magyar nép

¹ Deliberatio, *Batthyány*-nál i. m. 103. l.

² U. o. 265. l.

³ Az életíró egy helyt világosan mondja, hogy «egy lustrum végződtevel, a másiknak kezdetén» következett a megjósolt pogány-lázadás. (Nagy legenda XIX. fej. *Batthyány*-nál 346. l.) A lustrum öt év és szept. 1-én kezdődik. Ekkép 1046. szept. 24-től visszafelé számítva, a jövendölés 1041 szept. hó előtt történt.

fölött. Onnan a székesegyházba ment s ott a káptalan termébe, ahol a kanonokok összegyűlni szoktak, vonult. Itt leülván, kedves papjai előtt kiönté szíve bánatát. Szólott nekik a világ folyásáról, a politikai viszonyokról, amelyekről akkoriban papjai nem igen voltak értesülve s többek közt ezeket is mondá : «Papok és világiak egyaránt kiszakítják és kioldják majd Magyarországot a kereszténység igájából és az én fáradságomat és prédikációmát megvetik, s Isten ígét nem fogadják be. A papság megvetés tárgya lesz, a szerzetesek cifra ruhákba öltöznek s különféle gyülekezetekben fognak időzni, elhagyják a pusztákat, a remete-életben nem telik kedvök. Sokan hiú dicsőségvágyból az emberek dicséreteit fogják hajhászni és állhatatlanságuk meg gőgösségük miatt közmondássá és nevetség tárgyává lesznek a népnél». Megjövendölé egyúttal azt is, hogy majd a nagy lázadáskor ő vértanúságot fog szenvedni.¹ Így készíté ő elő papjait a bekövetkezendő üldözésekre és szenvedésekre s így erősíté meg őket a hitben és egyházi fegyelem szeretetében, hogy azután őket az üldözések meg ne tántorítsák, a rosszak példái el ne csábítsák.

Két évvel utóbb, 1043-ban,² ennél még nevezetesebb

¹ Nagy legenda XVII—XVIII. fejf. *Balthyány*-nál i. m. 342., 343., 345. ll.

² Sokan azt tartják, hogy e jövőndölés is 1041-ben történt (pl. *Katona* i. m. I. k. 623. l.), mások, hogy 1042-ben (pl. *Szabó Károly* i. m. 78. l.). *Katona* azért tévedt, mert Aba Sámuelnek Csanádon történt koronázását a beiktató koronázásnak vette. *Szabó K.* pedig azért, mert a jóslat eme szavait : «*Ecce anno futuro tercio excitabitur in te gladius ultionis*» így fordította le : «Ime a jövőndő harmad évben föl kel ellened a bosszú kardja», holott azok így fordítandók le : «Ime a jövőndő évben harmadszor támad föl a bosszúállás kardja». Később különben maga *Szabó K.* is 1043-ra tette a jövőndölést, csak hogy ekkor meg egynek vette a két külön, 1041-iki és 1043-iki, jóslatokat. V. ö. *Történelmi Adattár*. 1873. évfolyam 162—164. ll. 1042 tavaszán még nem volt annyira megerősödve Aba Sámuel uralma, hogy józan ésszel az itt leírt kegyetlenségre vetemedhetett volna. De meg a magyar urak akkor még meg sem unhatták, mert csak kevéssel előbb kezdett uralkodni.

s az ő bámulandó erkölcsi bátorságát bizonyító jövőndölést tett Szent Gellért a Pétert elűző Aba király sorsáról. A politikai pártoskodások ez időben annyira eláradtak hazánkban, hogy egyik összeesküvés a másikat érte. Aba Sámuel kezéhez kerítvén a királyi hatalmat, szintén kegyetlenkedni kezdett; s nevezetesen 1043 nagybőjtjében több tanácsosát és pedig a legtiszteltebbeket nyársra huzatta és agyonverette, mint az okatlan állatokat; még pedig, ha a krónikásoknak hitelt adunk, azért, mert ellene összeesküdtek, ő pedig ezt megtudva, tanácskozássra hívta össze őket; amint aztán egy házban összegyűltek, rájuk küldte a katonáit s minden kihallgatás nélkül leölette őket.¹

Nemsokára ezután Aba Sámuel Csanádra jött, hogy husvét ünnepét ott tartsa meg.² Akkoriban királyaink minden nagyobb ünnep alkalmával valamely apátsági vagy püspöki egyházat látogattak meg, hogy az istenítisztelet ott fényesebb legyen s maguk is ájtatosabban szenteljék meg hitünknek titkait.³ Ilyenkor, mielőtt az ünnepies szentmise kezdődött volna, azon egyházmegyének püspöke, amelynek területén tartózkodott, papjaival együtt a király szállására ment, rátette a király fejére a koronát, s aztán a néppel együtt a templomba kísérte.⁴

¹ Hist. Hung. Fontes Dom. II. 81., 149. II.

² A krónikások szerint a nagybőjtjé vérengzés is Csanádon történt. (U. o. 81., 149. II.) Ámde a krónikások forrása, ahonnan az erre vonatkozó adatokat vették: Szent Gellért nagy legendája ezt nem mondja. Sőt ennek elbeszéléséből épen az tűnik ki, hogy Aba Sámuel csak a kegyetlen tett elkövetése után jött Csanádra. (Nagy legenda XVII. fej. *Batthyány*-nál i. m. 343—344. II.)

³ Hist. Hung. Fontes Dom. II. k. 169., 191., 199. *Fejer*: Cod. Dip. I. 482., II. 148. II. Ez eredetileg német szokás. Szent Henrik kiválólal gyakorolta. (*Migne*: Patr. Ser. II. 140. k. 96., 98., 99. stb. II.) Szent István bizonyára őt utánozta e szokás behozatala által; Aba pedig, mint volt nádor, az udvari szabályokat megtanulta és megtartotta.

⁴ Hogy ez Szent Gellért korában divatozott és így majd minden nagyobb ünnep alkalmával megkoronázták a királyokat, részletesen kimutatja: *Batthyány* i. m. LXII—LXIV. Tört. Adattár Csanád-egyházmegye multjához. III. 1873. 165.

Aba Sámuel is elküldötte a vele levő püspököket és főurakat Szent Gellért után husvét napján, de Szent Gellért határozottan kijelentette, hogy nem fogja őt megkoronázni s a székesegyházba kísérni. Aba Sámuel tudhatta nagyon jól a vonakodás okát; tudhatta, hogy neki az egyház akkori fegyelme szerint a nyilvános és botrányos vérengzésért előbb nyilvános vezeklést kellene tartania, a poenitentiartartás szentségét fölvennie, s csak azután jelenhetett meg koronázottan az Úr templomában. De nem akarta hibáját elismerni. Azonkívül félt a szégyentől, ha a templomban ily nagy ünnepnapon meg nem jelenik; félt, hogy tekintélye csökkenni fog. Fölszólította tehát az udvarban jelenlevő püspököket, hogy tegyék fejére a koronát. A többi püspökökben hiányzott Szent Gellért bátorsága; lehet, hogy a pártszenvedélytől elvakítva, nem is tartották igazságtalanságnak Aba Sámuel kegyetlenkedését s ennél fogva engedtek a fölszólításnak, megkoronázták őt. Erre aztán Aba a püspökök, papok és nép kíséretében nagy fénnel a székesegyházba vonult.

Amint ezt Szent Gellért, ki bizonyára a templomban volt, meglátja, fehér egyházi ruhába öltözve, Szentlélekkel elteltén rögtön a szószékre lép, s ott rettenthetetlen bátorsággal, mint aminővel egykor Szent Ambrus Theodosius elé állott, így szól a királyhoz: «A szent negyvennap böjt arra van rendelve, hogy annak megtartása által a bűnösök bocsánatot, az igazak jutalmat nyerjenek. Te pedig, ó király, beszennyezted azt gyilkos kardoddal s elraboltad tőlem az atya nevet, mert hiszen ma legkedvesebb gyermekeim hiányzanak: nem érdemelsz tehát semmi bocsánatot. Mivel pedig kész vagyok meghalni Krisztusért, megjelentem neked a jövődöt: Ime a jövő évben harmadszor támad fel ellened a bosszúállás kardja; s elveszi tőled az országot, amit hamissággal szerzettél».

Képzelnéni, mily elszörnyedés lepte meg azokat, akik e latinul mondott szavakat értették. Voltak többen a király tisztei és barátai között, akik már jártasok voltak ama kor hivatalos nyelvében: a latinban, de maga Sámuel

nem. Tolmácsnak kellett volna e szavakat a király számára magyarra lefordítania. Egyszerű mód kínálkozott tehát arra, hogy Aba Sámuel elől e kemény szavakat eltitkolják, s egyszersmind Szent Gellértet is megmentse a király haragjától. Intenek is mindjárt a tolmácsnak, hogy e szavakat hagyja el. A tolmács különben is reszket a félelemtől, tehát hallgat. Csakhogy Szent Gellért rögtön észreveszi habozását; teljes erejéből, egész tekintélyével rákiált tehát: «Föld az Istent, tiszteld a királyt, de az atyai szavakat mondd meg». Erre a tolmács az egész beszédet elmondá a királynak.¹

¹ Nagy legenda XVIII. fejr. *Batthyány*-nál i. m. 344—345. II. Ezen világos, történeti adat kétségbevonhatatlanul bizonyítja azt, amit már fentebb említettünk, hogy Szent Gellért nem tudott magyarul, legalább tökéletesen nem. Képtelen és Szent Gellért jellemével, életszentségével teljesen összeegyeztethetetlen dolog, hogy ő egy másik, egészen véve ártatlan embert kényszerítsen olyan szavak lefordítására, amelyeknek elmondása nemcsak Szent Gellértnek, hanem a tolmácsnak is életébe kerülhetett, ha — s ez a fő — maga is tudott, — legalább úgy ahogy — magyarul. Egyetlen kibúvó volna ezen adat megdöntésére, ha kétségbevonhatónak az életíró jólétesültségét. Csakhogy az a bökkenő, hogy az életíró hitelessége éppen e helyt áll legszilárdabb alapon. Ezt bizonyítja senki másnak, mint éppen Szent Gellértnek fennlevő műve. Ebben ugyanis a fent előadott beszédre és eseményre oly világos utalásokat tesz, mintha csak az életíró e művet is felhasználta volna. Például püspöktársainak engedékenységet a következő szavakkal korholja: «Szörnyűség! A mi látóink (egyházi tanítóink) nem oda künn kiáltanak, hanem magukban morognak; parancsolat és kérdés nélkül még pisszenni sem mernek, ne hogy megsértsék a királyi füleket. Azt mondják: hogy beszéljünk, ha az a királynak visszatetszik? Haragra gerjed, dühösséggel fegyverkezik föl és mi szavainkat harsogtassuk? Inkább színlelt kacajt csálnak ajkaikra, mintsem megjelentsék Isten erős ígését». (Deliberatio stb. *Batthyány*-nál i. m. 36. l.) Azokról, akik a tolmácsot el akarták hallgattatni, később így nyilatkozik: «Nincs esztelenebb dolog, mint az ördögöt elébe tenni Istennek, a földi dolgokat a lelkieknek, a királyi kalapot kézben hordozni, Krisztus szavait pedig lábbal tiporni. Szörnyűség! Gyakran látunk ilyeneket. Istent féljétek — mondja a Szentírás — a királyt tiszteljétek. Isten féelme és a király tisztelete közt nem kis különbség van. Ellenkezőleg, a királyt félik, aki halála után féregnek és rothadásnak nevezhető, a vezért mérték nélkül tisztelik az isteni rendellett szemben». (U. o. 262. l.) Ott pedig

De mi történt? Épen nem következett be az, amittől a király tisztjei Szentünket és a tolmácsot féltették. Aba Sámuel nem merte haragját éreztetni Szent Gellérttel. Érezte szavainak igazságát; de meg Szentünk sokkal nagyobb tekintélyben és tiszteletben állott az egész országban, hogy sem őt bántalmazhatta volna anélkül, hogy alattvalóinak gyűlöletét még inkább magára vonja. Hogy Szent Gellért elérte-e tulajdonképpen való célját: bűnbánatra és elégtételre kényszerítette-e a királyt, az nincs följegyezve, (az, hogy később holttestén a sebek begyógyulva találtattak,¹ ha igaz, erre mutat), de az nagyon is világosan föl van jegyezve, hogy jóslata szóról-szóra beteljesedett. 1042-ben először jött haddal Henrik császár Aba Sámuel ellen. 1043-ban másodszor; 1044-ben a szent Gellértől megjelölt évben harmadszor, s akkor őt Ménfőnél június 4-én legyőzte, megfutamította, az országot Péter királynak visszaadta. Aba Sámuel a Tisza felé futott s ott megöletett.²

Péter király a multon semmit sem okult; az ország függetlenségét eljátszotta, a kegyetlenkedést újra kezdte, három, nagy tiszteletben álló hazafit megöletett, másokat megvakíttatott. Ezáltal pedig csak siettette Szent Gellért első jóslatának teljesedését, mert a magyarok elhatározták, hogy inkább elvesznek, mintsem ily király kormánya alatt éljenek. Szent Gellértet némelyek arról vádolják, hogy nagyon szított Péter királyhoz, mint földijéhez. E vád alaptalanságát már fentebb kimutattuk, de semmi sem cáfolja meg azt jobban, mint Szent Gellértnek későbbi

ahol azt írja: «Az üstökös csillag, amely fényes küllőket bocsát ki magából, a harcost jelenti az egyházban, aki *semmitféle emberlől sem reszket az igazság miatt*, hanem bátran előszedve Isten tüzes ígéit, *megjövendőli Isten ellenségeinek büntetésüket és kárhozalukat*» (u. o. 165. l.), kit mást rajzol, kit mást igazol, mint önnönmagát? Ahol ennyire egyezik a későbbi tudósítás magának a főszereplőnek szavaival, ott lehetetlen a hitelességet megtagadnunk.

¹ Hist. Hung. Fontes Dom. II. k. 82., 151. ll.

² Katona i. m. I. k. 632., 652., 654. ll.

magaviselete. Nevezetesen lehetetlen, hogy Szent Gellértnek mint püspöknek éppen semmi tudomása sem lett volna arról, hogy az ország nagyjai az ő székhelyén, Csanádon titkon gyűlést tartanak s ott elhatározták, hogy az árpád-házi hercegeket, Vászoly herceg fiait, Endrét és Leventét, hazánkba hívják s királlyá teszik. Maguk az összeesküvők sem jöttek volna éppen Csanádra, ha tudták, hogy Szent Gellért Péter királynak oly nagy pártolója. Viszont azonban ebből nem következik, hogy ő lett volna a Vászolyfiak fő szószólója. A keresztény elvek tiltották, hogy ő is a lázadás fegyveréhez nyuljon. Legfeljebb ő is belátta, hogy Péter királynak nincs maradása Magyarhonban s talán attól félt, hogy az idegenek gyűlölete oly mélyen fészkel magát a magyar nép szívébe, hogy midőn az kitör, az idegenek uralmával együtt azok vallását is, ez pedig a keresztény vallás volt, elveti magától, amint az részben már így is bekövetkezett, pedig Péter még elég idejekorán elvesztette királyságát. Ennélfogva Szentünk csak a kedélyek csillapítására szorítkozott, s türelemmel várta a népek sorsát vezérlő Isten rendelkezését.

Baljóslatulag kezdődött az 1046-ik év. Titkos híradók jártak Magyarország és Oroszország között, az elkeseredett nép közt izgatók sürögtek-forogtak, hogy a lázadás általános legyen s egyszerre történjék. Amint aztán július vagy augusztus hóban Endre és Levente az ország határát átlépték, egyszerre az egész országban föltámadt a nép s legyilkolta a német és vallón-olasz tisztviselőket. Ez volt a jeladás egyszersmind a keresztény vallás ellen való lázadásra is. Egy Vata nevű magyar főúr volt az első, aki elvetette a keresztény vallást, s őseinek pogány vallását vette fel. Lenyírta fejét pogány szokás szerint, csak három varkocsot hagyván meg; áldozott a bálványoknak, fehér lovat ölt le a magyarok Istenének tiszteletére s ilyen áldozati lóhúst evett.¹

¹ Az életirő bűnül rója föl neki, hogy lóhúst evett. Ez magában véve nem bűn, csak ha áldozati húskép ette. Nagy legenda XIX. fejr. *Batthyány*-nál i. m. 347. l.

Példáját ezren és ezren követték s az idegenekkel együtt a keresztény vallást is meggyűlölvén, roppant számmal Endréhez és Leventéhez mentek, akik épen Pesthez érkeztek s nagy lármával, ördögi dühvel követelték a hercegektől, hogy engedjék meg nekik pogány szokás szerint élni, a püspököket, papokat legyilkolni, a templomokat lerombolni, a keresztény vallást elvetni, a bálványokat tisztelni. Endre roppant zavarba jött. Testvére, Levente, pogány volt, attól nem várhatott ezek ellen támogatást vagy segílyt; a keresztény főurak és főpapok Dunántúl voltak; az összegyűltek pedig nyíltan kijelentették, hogy ha ezt meg nem engedi, nem harcolnak Péter király ellen. Endre tehát elég gyáván engedett a pogánnyá lett magyarok követelésének. Azoknak csak ez kellett; rögtön gyors híradókat küldtek mindenfelé, akik ezt kiáltották a népnek: «Endre és Levente rendelete: Meg kell ölni a püspököket, a papokkal, szerzetesekkel és keresztényekkel együtt, vesszen el emlékezetük örökre. Le kell szűrni a tizedszedőt, el kell törölni a tizedet és föl kell venni atyáink vallását».¹ S amit így kihirdettek, azt tetteleg is siettek érvényesíteni; ölték, gyilkolták a papokat és keresztényeket, pusztították a templomokat. Péter királyt, amint tudjuk, elfogták és megvakították. (Vászoly megvakíttatása!) Hol volt legnagyobb az üldözés a keresztények ellen, mikor nyerték el legtöbben a vértanúság koronáját? egész biztosan nem tudható, hanem azt hisszük, nem csalódunk, ha azt mondjuk, hogy ott és akkor, a hol és mikor Szent Gellért rég megjövendőlt vértanuhalálát lelte. Lássuk, miképen történt ez.

Az ország püspökei, köztük Szent Gellért is, a király koronáztatáshelyére, Székesfehérvárra siettek. Mivel pedig Endre akkoriban még nem érkezett oda, négyen, ú m. Szent Gellért, Beszter, Bód és Beneta,² elhatározták, hogy eléje

¹ Hist. Hung. Fontes Dom. II. k. 155. l.

² «Bestridus, Budi et Beneta» írja a nagy legenda XIX. fejj. *Batthyány*-nál i. m. 348. Az első régebbi kéziratok Bestricus-nak is

mennek és üdvözölni fogják őt. Remélték talán azt is, hogy ha megjelennek, a hercegtől védelmet nyerhetnek a veszélyeztetett kereszténység számára. Hozzájuk szegődött Szolnok nevű ispán és számos keresztény nép, amely szintén látni és tisztelni óhajtott a jövőbeli királyt. A mai székesfehérvár-budai úton haladva, estére a Tétény és Törökbalint közt eső mai diósi pusztához értek. Akkoriban és még később is e hely, melynek neve «Gyog» és «Dyod»-nak van írva,¹ falu volt s temploma is volt szent Szabina tiszteletére.² Reggel, mielőtt a király elé indultak volna, szentmisét akartak hallgatni. A nagy tisztelet, mely Szent Gellértet környezte, készítette a többi püspököt, hogy a szentmise bemutatását neki engedjék át.

1046. szeptember 24-ike volt. Ünnepies hangulatban, félelem és remény között jelent meg a keresztény sereg, mert hisz annak mondható, az istenitiszteleten. Szent Gellért, mielőtt a szentmise bemutatásához fogott volna, kifordul a néphez és szép, megható beszédet tart neki a katolikus hitről és annak jutalmáról, az örök boldogságról. Beszédében mindinkább elérzékenyül s végre könnyekre fakadva, így szól hozzájuk: «Testvéreim és püspöktársaim s ti hívek mindnyájan, akik itt vagytok, tudjátok meg, hogy mi ma a vértanúság koronájával a véget nem érő örömekre, Jézus Krisztushoz fogunk jutni. Tudtotokra adom

írják s ennél fogva az hihető, hogy az ő neve van megörökítve a duna menti Beszter-Bösztör egykori községnevében és a régi Nána-Beszter nemzetségnévében. (*Kardcsanyi*: Magyar Nemzetségek. III. 183.) A másik néha Buldus, néha Buldi-nak is van írva. (*Balhyány*-nál i. m. 348. l. jegyz. Hist. Hung. Fontes Dom. II. k. 157. l.) Mivel pedig a Névtelen jegyző a Csongrád mellett eső bódi révet régiesen «Beuldu»-nek írja (u. o. 43. l.), azt hisszük a nagy legenda Buldu- vagy Buldi-ja is Bód-nak irandó. Beneta Benedeknek szlávós kicsinyítője. A magyarok később a még rövidebb Bene vagy a németes Bence alakot használták.

¹ *Zichy* cs. okmánytára 76., 84. II. Hist. Hung. Fontes Dom. II. k. 156. l., *Balhyány*-nál i. m. 348. l.

² 1418-ban is meg volt. Lásd *Csánki*: Magyarország tört. földrajza a Hunyadiak korában. I. 27. l.

ugyanis nektek az isteni titkot, amely az éjjel nekem kijelentetett : Láttam a mi Urunkat Jézus Krisztust, az ő legszentebb anyjának Szűz Máriának ölében ülve, amint bennünket magához hívott s kezével az ő testének és vérének szentségét nyujtotta nekünk. Mikor pedig Beneta püspök járult hozzá, akkor visszavonta Jézus Krisztus a szentséget, ő tehát ma nem részesül velünk a vértanúságban».¹

Szent Gellért életszentsége sokkal ismeretesebb volt a keresztények előtt, hogy sem az ő szavaiban kételkedhetek volna. De azért nem ijedtek meg, sőt örvendeztek, hogy íme előttük áll a vértanúság koronája s előttük áll az örök boldogság ; a keresztény hit szemével nézték ők e földi életet, amelyet úgyis előbb-utóbb itt kell hagynunk s azt is nagyon jól tudták, hogy ha életüket adják Krisztusért, akkor megleglik azt az örök életet, amelyet az Üdvözítő szerzett jó híveinek. Egy sem esett tehát kétségbe, egy sem fordult vissza Székesfehérvár felé, hogy életét megmentse, hanem mind készséggel engedelmeskedtek Szent Gellért felszólításának, meggyónták bűneiket, aztán pedig misét hallgatván, buzgó imádságba mélyedtek s biztosak lévén, hogy a vértanúság által elnyerik az örök életet, örvendezve vették magukhoz az Úr Jézus Krisztus szent testét, még egyszer szívökbe fogadva a kenyér színe alatt elrejtvezve azt, akit nemsokára színről-szinre látandók valának.

Igy elkészülve, 8—9 óra tájon elindultak a Duna felé, a pesti révhez. Szent Gellért erejét nem annyira a kor, (körülbelül 66 éves volt), mint inkább Istenért tett roppant fáradalmai s testének folytonos sanyargatásai egészen fölémésztvén, nem tudott a többiekkel gyalog menni, hanem kocsira ült s úgy sietett az utolsó küzdelem elé. A pesti rév, amelyhez igyekeztek, a budapest-belvárosi templom és a mai Rudas-fürdő közt volt. Ehhez az út Diódról a Gelérthegy és a Sashegy (régén Sasad) közt levő horpadáson és a mai Tabán városrészen keresztül vezetett. De erre

¹ Nagy legenda XIX. fej. *Balthyány*-nál i. m. 348—349. II.

jöttek azok is, akik a mai Óbudáról (akkor még csak Budáról) Fehérvár felé igyekeztek.¹

Amint tehát a keresztény csapat a mai kis Gellérthegyhez ért, egyszerre, úgy látszik lesből, rájuk rohannak a pogányok. Közáport zúditanak a keresztényekre. Rövid, de egyenetlen harc fejlődik ki a keresztények és a pogányok között. A harc vége természetesen a keresztények szétverése volt s aztán megkezdődött a mészárlás. Ezrével hulltak el a keresztények, számukat csak a jó Isten tudja, nevük pedig csak az élet könyvében van följegyezve.² Bód püspök mindjárt az első közáporban halálát lelte, Beszter is oly súlyos sebeket kapott, hogy azokban harmadnapra meghalt. Szolnok ispán lovastul a Dunába ugratott s úgy látzott, megmenekül, mert Murtemér nevű keresztfia csónakba ülven, megmentésére sietett. Föl is vette már csónakjába Szolnok ispánt, de vesztére; mert a parton álló pogányok ezt látván, roppant dühvel kiáltoztak rája, halállal fenyegetvén őt magát is, ha Szolnokot meg nem öli; Murtemér pedig elég gyáva volt, hogy e fenyegetésre azok parancsát teljesítse s keresztatyját, Szolnok ispánt ott a csónakban megölje.³ A küzdelem és kegyetlenkedés tetőpontját azonban Szent Gellért meggyilkolásában érte el.

Szent Gellért, amint a köveket maga felé repülni látta, mindjárt letérdelt kocsijában s mint egykor Szent István, Krisztus első vértanuja,⁴ ő is így imádkozott: «Uram Jézus

¹ A régi útírányt pontosan megállapította *Némethy Lajos*: *Archaeologiai Értesítő*. 1889. 207.

² Ezt világosan mondja a nagy legenda XX. fej. *Batthyány*-nál i. m. 351. l. Ez mutatja egyszersmind, hogy némi harc és küzdelem is volt a keresztények és pogányok között.

³ *Hist. Hung. Fontes Dom.* II. k. 157. l.

⁴ Eredeti, hogy a nagy legenda szerzője, mikor a Szentírásnak szent Istvánról szóló szavait Szentünkre alkalmazza, leírja hűségesen azt is: «positis in terra genibus» «a földre térdelvén», (XX. fej. *Batthyány*-nál i. m. 350. l.) s nem veszi észre, hogy pár sorral feljebb levő előadása szerint Szent Gellért kocsin volt s így a földre nem térdelhetett. A legendának későbbi átdolgozói mind észreveszik e hibát s vagy kihagyják, vagy kijavítják e részletet.

Krisztus ne tulajdonítsd ezt nekik vétkül, mert nem tudják, mit cselekesznek. Így imádkozván, folytonosan keresztet vetett az őt kövezőkre s így áldást hintett rájuk. Régi hagyomány szerint Isten védelmezvén az ő szentét, a ráhajított kövek nem is érték őt.¹ Látván a pogányok, hogy Szent Gellért keresztet vet rájuk, ahelyett, hogy védelmezné magát, még inkább dühbe jöttek. Odarohannak kocsijához, felborítják azt, megragadják Szent Gellértet, rákötozik egy kétkerekű talyigára s szörnyű láрма közt a hegy tetejére vonszolják. A hegynek a Dunára néző oldala ma is meredek, pedig az idő vasfoga meg az emberi kéz már sokat rontott rajta. E meredek szélére állítják a talyigát s a csőcselék nép gúnyja és hahotája közt lelökik a mélységbe. Egyik hegyes szikláról a másikra esik a talyigával Szent Gellért s össze-vissza törve-zúzva hull le a magasból a Duna partjára. Odalenn más pogányok várják s mivel még piheg, még van benne valami élet, lándzsával szúrják át mellét, majd megragadják s a fejét egy sziklához csapják ; Szent Gellért koponyája összetörik, agyveleje széjjel hull, kifutó vére pirosra festi a hideg követ ; lelke pedig fölszáll az örök Bíró elé, hogy ott elvegye érdemeinek jutalmát s a vértanúság koszorúját.

Endre herceg már későn érkezett a nagy vérrengzés megakadályozására. Beneta püspököt ugyan megmentette, de Szent Gellértet és Bődöt halva, Besztert félholtan találta. Szent Gellért jövendölése most is beteljesedett. A kereszténység új ültetvényét vértanuk vére öntözte meg s ez, az isteni Gondviselés végtelen jóságából, egyrészt a vértanuknak nagyobb boldogságot szerzett, másrészt pedig azt közölte, hogy az új ültetvény, a keresztény vallás, még jobban meggyökeredzett s hazánk az égben újabb pártfogókat nyert.²

¹ Acta Sanctorum mensis Septembris. VI. k. 725. l., *Balthyány* i. m. 366. l.

² Nagy legenda XX. fej. *Balthyány*-nál i. m. 349—350. ll.

NYOLCADIK FEJEZET.

Szent Gellért eltemettetése, holttestének átvitele
Csanádra. Ereklýéinek története. Visszapillantás.

VÉRENGZŐ pogányok egy része, mint a pusztító fergeteg, tovább vonult a mészárlás helyéről, más része megrettenve saját tettének borzasztóságától, elcsendesült; okulva talán egy-szersmind egyik társuk szomorú sorsán is, aki régi hagyomány szerint, amint a véres tett elkövetése után lakomához ültek, dicsekedve vont a társolyából Szent Gellért haját s ily szavak közt mutogattá társainak: «Ez annak a borotvált képű idegennek haja, aki bennünket ősi hitünkben ki akart forgatni»; de rögtön őrzöngés fogta elő és saját testét marcangolva mult ki.¹ Mint mikor a vihar kitombolta magát, úgy most is megint csendesség és nyugalom lön. Ennélfogva a megmaradt és a másik oldalon, Pesten lakó keresztények minden aggodalom nélkül hozzáláthattak ahhoz, hogy megadják Krisztus vértanúinak a hozzájuk illő végtisztességet.

Szent Gellért teste vértanúsága napján, 1046. szept. 24-én ott feküdt azon szikla mellett, amelyen koponyáját összetörték. Az egykorúak kegyelele és szeretete észrevette azt is, hogy az Úr Jézus különös gondot viselt vértanújának földi maradványaira, mert teste, bárha sáros, mocsáros

¹ Acta SS. mensis. Septembr. VI. k. 727. I.

helyen feküdt, mégis mocsoktalanul maradt.¹ Másnap aztán érte jöttek a keresztények, papok és világiak egyaránt ; jöttek a betegek, különféle nyavalyákkal látogatottak, érintették testét, csókolgatták egy edénybe összegyűjtött vérét s mindnyájan meggyógyultak. Aztán tisztelettel hajóra tették a drága holttestet és átszállították a Dunán. Mivel pedig az ország akkori zavaros viszonyai között tovább vinni nem lehetett, a pesti templom alsó kápolnájában ugyanazon ruhában, amelyben vértanuságot szenvedett, nagy sírás és zokogás közt eltemették. Szent Gellért óhajta részben így is teljesedett, mert a pesti templom is a Bold. Szűz tiszteletére volt szentelve. Ott nyugodott tehát holtteste a «kegyes és irgalmas Szűz» szemei előtt.²

¹ *Batthyány* i. m. 367. I.

² Mint az eddigiekből kitűnik, mi határozottan azon meggyőződésben vagyunk, hogy Szent Gellért ereklyéi először a balparti Pest templomában, mely a mai budapest-belvárosi templom helyén állott, voltak elhelyezve. Ez állításunk miatt összeütközésbe jövünk hazai történetíróink jórészével, akik azt vitatják, hogy Szentünk testét először a mai budavári Mátyás-templomban (amely szintén a Bold. Szűz tiszteletére volt emelve) temették el. Ez írók élén legújabbban *Németky Lajos* (i. A budavári főtemplom története 5. és köv. II. és Religio 1886. II. félév 194. I.) és *Ortvaý Tivadár* (Történelmi Adattár 1873. évf. 193—196. II. és Archaeologiai Értesítő 1874. évf. 287—292. II.) állanak. Lapokra terjedő jegyzetet kellene írunk, ha az erre vonatkozó irodalmi vitát részletesen ismertetni akarnók. De minek ? Az igazságot úgy is csak akkor találhatjuk meg, ha visszamegyünk a forrásokig. Lássuk tehát, mit mondanak azok ? A nagy legenda, az erre nézve legilletékesebb forrás, világosan mondja kétszer is, hogy Szent Gellértet : «in Ecclesia beate Virginis in Pest» «Pesten a Bold. Szűz egyházában» temették el. (Nagy legenda XX. és XXI. feje. *Batthyány*-nál i. m. 352., 353. II.) Ha az okleveleket megkérdezzük ennek a Pestnek fekvéséről, először azt találjuk ugyan, hogy körülbelül két századdal Szentünk vértanusága után a Duna mellett két Pest létezett : Nagy- és Kis-Pest. (*Fejér* : Cod. Dip. IX. 7., 657. I.) Ezek közül Kis-Pest a szent Gellért-hegy alján, a mai Tabán vagy Rácváros helyén (u. o. IV. 160. I.), a másik, amint *Rogeri*us előadásából világosan kitűnik, a Duna balpartján, a mai Budapest-Belváros helyén (Siralmas ének. Ford. *Szabó K.*) feküdt. De szerencsére nem hagynak bennünket kétségben aziránt, hogy a kettő közül melyik régibb. Máskor ugyanis az oklevelek a Duna balpartján

Alig koronáztatott meg I. Endre királlyá, alig tért némileg vissza a megzavart nyugalom, máris következett a német császárnak hazánk ellen intézett, kettős hadjárata. E miatt Szent Gellért teste a remélnél tán több ideig a pesti templomban maradt. De ez ideiglenes nyugvóhelye sem maradt csodatétel és áldás nélkül, mert Isten szentének közbenjárására sok kérést meghallgatott és az ő ereklýéinek közvetítésével segedelmet nyújtott ott is, ahol emberi erő már nem segíthetett. Hitelre méltó följegyzés szerint Pesten négy csoda történt Szentünk koporsójánál. Mikor áthozták a Dunán, egy jámbor keresztény pár összezugorodott kis gyermekét vitte hívő bizodalommal Szent

eső Nagy-Pestet határozottan «Ó-Pest»-nek írják. Pl. IV. Béla király egyik 1259-iki oklevele azt mondja: «A Bold. Szűz nyulakszigeti monostorának adományoztuk a Dunántúl (Budáról v. Székesfehérvárról tekintve) Ó-Pest helységhez közel eső Oszlár és Süly falukat». (*Fejér*: Cod. Dip. IV. 2. 488. l.) Minthogy pedig Szent Gellért életírójának idejében még csak egy Pest létezett (különben különbséget tett volna a kettő közt), következik, hogy ez a dunabalparti Pest volt, amelyet épen azért később Ó-Pestnek neveznek. Ennek plébánia-temploma a nagy legenda állításával megegyezőleg a Bold. Szűz tiszteletére volt szentelve. Az okiratos adat erre nézve csak a XV. századból származik ugyan, de az mindegy, mert a templom nem változtatta védőszentjét. Maga a pesti plébánia híres és gazdag java-dalom volt már a XIII—XIV. századokban. (Monumenta Vaticana Hungariae. S. I. T. I. 24., 409. II.) Kis-Pest templomának védőszentje Szent Gellért volt. Már ez maga is mutatja a hely későbbi keletkezését. — Budavárról az eddigiek után szó sem lehet, mert hiszen azt sohasem nevezték egyszerűen Pestnek, hanem legfeljebb Pesti-Újhegy városának, majd aztán Budavárnak. (L. Hist. Hung. Fontes Dom. II. k. 282—3. II.) Maga Budavár csak a tatárjárás után (u. o. 282. l.), a budavári Bold. Szűz budavári temploma, pedig mint oklevelekből tudjuk, 1255—69. közt épült. (*Fejér*: Cod. Dip. IV. 2., 322., 455. «in ecclesia s. Mariae in Monte Pestiensis construenda» 1258. ok évéi szavai és IV. 3., 498. II.) Hogy e templom csak átépítettett volna, azt az időzett oklevelek megcáfolják, mert nem újból épültnek, «hanem nemrég épültnek» (nem denuo, hanem noviter fabricata) mondják. Szent István templomépítését hogyan lehet, mint néme-lyek teszik, Budavárra vonatkoztatni, nem értjük. Hisz Szent István, ha a krónikásoknak hitt adnánk, a káptalan számára akart volna építeni templomot s következőleg Ó-Budán.

Gellért testéhez s amint a gyermek a vértanu testét megcsókolja, rögtön megnyeri tagjainak épségét. Egy német hajadon leány szemét már majd elborítá a hályog ; ez is odajárul Szent Gellértnek holttestéhez, érinti kezével annak szemeit s aztán a maga szemeihez viszi kezét s szembetegsége megszűnik, a hályog eltűnik. Egy hajós, amint evezett, véletlenül összetörte ujjait ; nagy jajgatással és zokogással fut Szent Gellért testéhez, hogy a kegyetlen fájdalomban enyhülést nyerhessen s ime sebei behegednek. A negyedik eset, melyet számunkra a történeti emlékek följegyeztek, egy vak leányról szól, akit fitestvérei vezettek a szentnek testéhez ; ez is csak érintette Szent Gellért ereklyéit és rögtön visszakapta szemevilágát.¹

Vége 1053-ban vége lőn a háborúknak s hosszabb béke áldása következett hazánkra. Mindjárt ez első alkalmat felhasználták Szent Gellért tisztelői, hogy végakarátát teljesítsék s oda temessék őt, ahol maga akart nyugodni. Erre először is a király engedélye kellett. Amint ma mondanók, küldöttséget szerveznek tehát a csanádiak. Ennek élén állottak Szent Gellért utóda : Mór püspök és Fülöp, a Boldogságos Szűz monostorának apátja ; tagjai voltak a csanádegyházmegyei nemesek, még pedig szép számmal. Mór, mint említők, Szent Gellért idejében jött Csanádra és a tőle alapított Mária-monostor vezetését vállalta magára. Szent Gellért halála után 1046-ban választották őt püspökül s így természetesen különbözik attól az idősebb Mór szerzetestől, akit már 1036-ban pécsi püspökké nevezett ki Szent István királyunk. Amint aztán a püspök és társai a király beleegyezését és engedélyét megnyerték, — ami nem lehetett valami nagyon nehéz — Pestre mennek és megteszik az intézkedéseket, hogy a szentnek hamvait sírjából kiemeljék s Csanádra szállíthassák. Elmennek az ő vértanúságának helyére is, meglelik és nagy örömmel elviszik azt a követ a Duna partjáról,

¹ A nagy legendához fűzött későbbi, de hiteles följegyzések alapján XXII. fejr. *Balthyány*-nál i. m. 355—356. ll.

amelyen koponyáját összetörték s amelyről a ki-kiáradt Duna hét évig sem volt képes lemosni a vért. Aztán fölnyitották a sírját és örömmel tapasztalák, hogy Isten nem engedé rothadásba menni azt a testet, amely Isten országáért annyit fáradozott s a mennyországért annyi sanyargatást szenvedett. Oly ép, oly fehér volt Szent Gellért teste, mintha csak abban a pillanatban halt volna meg s koporsója körül halottszag helyett csodálatos, kedves illat terjedt. A vakok, sánták s egyéb betegek ott várták sírja felnyitását, hogy érdemei és közbenjárása által gyógyulást nyerjenek. Most tehát odarohantak Szent Gellért testéhez s amint azt és ruháját érintették, kívánságuk beteljesedett. Annyi volt a tisztelkedő és gyógyulást kereső népsokaság, hogy nappal a templomból, amely természetesen csak kisterjedelmű volt, ki nem vihatték tiszteletök tárgyát. Éjjel indultak el tehát a kedves teherrel s hogy Szent Gellért még az úton is áldást osszon, egy összezsugorodott kezű asszony sietett koporsójához s amint testét érintette, az elszáradt kéz kiegyenesedett. A kocsit húzó lovakat az egész úton nem látták enni vagy inni, hanem vígan haladtak előre, mintha semmi terhet sem vinnének.

Minél közelebb ért a testet hozó küldöttség Csanádhoz, annál nagyobb lett a kísérek sokasága. Mindenfelől tódult a nép a csanádi egyházmegyéből a menet elé, hogy láthassák és kísérhessék annak az apostolnak testét, aki őket a hitre térítette s e hit igazságát vérével pecsételte meg. A küldöttség útját egyenes irányban vette, körülbelül Csongrád felé s a bódi révnél átmenvén a Tiszán a mai Hódmezővásárhely irányában vonult Csanád felé. Így aztán egész Csanád elé érkeztek, csupán a Maroson kellett átmenniök. Akkoriban még nagyobb folyókon sehöl sem voltak hidak, hanem csak hajók és kompok. Egy nagyobbyszerű hajóra ráteszik a kocsit a testtel együtt s evezőikhez kapnak, hogy a hajót áthajtsák. De minden erőfeszítésök hiába való, a hajó nem mozdul ; neki áll az egész sokaság, próbálja a hajót a parttól elmozdítani ; de hiába, a hajó nem

mozdul. Mintha csak azt akarná megmutatni az ég Ura, hogy nem kell akkor semmi erőszak, mikor Szent Gellért hívei közé, székhelyére akar sietni s nekik Istentől még holta után is kegyelmeket óhajt kieszközölni. Mikor látják, hogy emberi erővel semmire sem mehetnek, elvetik az evezőt s a hajó oly gyorsan vágja át a Marost, hogy evezővel oly gyorsan sohasem lehetett volna áthajtani.¹

A Maroson átmenvén, annak partján ott várakozott már Fülöp apát, aki egy kissé hamarabb hajózott át Csanádra; ott voltak a kanonokok és szerzetesek is mindnyájan papi ruhákba felöltözve. A hajóról levén a testet, ravatalra tették, amely a mai szentmihálylovához hasonló lehetett. Aztán nagy tisztesség közt vitték a Boldogságos Szűz temploma felé. De mielőtt oda bevitték volna, a kanonokok megállítják a menetet s követelik, hogy a test Szent György templomába vitessék, mert Szent Gellértet, mint megyéspüspököt, a székesegyházban kell eltemetni. S valóban, ismerve a középkor mély vallásosságát, a szentek ereklyéi iránt tanúsított nagy tiszteletét, óhajtását, hogy templomában minél nevezetesebb szent földi maradványait látogathassa, épen nem csodálkozunk ezen, amilyen hirtelen jött, olyan erélyes követelésen. Hiába hivatkozik Fülöp apát Szent Gellért rendelkezésére és óhajtására, hiába hivatkozik arra, hogy Szent Gellért e rendelkezését az apostoli szék is megerősítette. A kanonokok addig sürgetik kívánságuk teljesítését, míg Fülöp apát az Istenre és Szent Gelléltre bízta a kérdés eldöntését; beleegyezett abba, hogy kísérlet tétessék arra nézve, hol

¹ Temesvári *Pelbárt* a *hagyomány* után (ut fertur) említi, hogy mikor a hajót nagyhiába megindítani igyekeztek, egy révész az evező és hajóoldal közé tette három ujját s rögtön elvesztette. Erre eldobta az evezőt és szidni kezdte Szent Gellértet. Erre e szózat hallatszott: «Míg Mór nem jön, nem megyek». Mikor pedig Mór a hajóba lépett, az mindjárt minden evezés nélkül átment a Maroson. Amint ezt a révész látta, bűnbánatra gerjedve, odafutott Szent Gellért testéhez s az ő érdemeiért ujjait visszanyerte. (*Balthyány* i. m. 367—368. II.) Temesvári ezeket, mint gyermek, Csanádon hallhatta, de egykorú adat nincs róluk.

akar maga Szent Gellért eltemettetni. Az ő korabelieket jellemző rendületlen bizodalommal és hittel, amelynél fogva kétes dologban mindjárt Istentől várták az igazságot, elhatározták, hogy elviszik mind a két templomba s ahol letehetik, ott fogják eltemetni. Vállaikra veszik tehát a kanonokok a ravatalt és viszik először a Szent György templomba. De amint oda érnek, nem képesek letenni; semmikép sem engedte Szent Gellért, hogy őt ott letegyék. Nem tehették le, mert a Mindenható azt akarta, hogy tiszteletben tartsák az ő vértanujának rendelkezését, amit az ő földi helytartója is jóváhagyott. Megfordulnak tehát a Boldogságos Szűz temploma felé s eleinte a vivők úgy érezték, mintha nem annyira ők vinnék a koporsót, mint inkább csak követnék azt s akaratlanul mennének oda, ahova a koporsó a testtel tart. Amint pedig beértek a Boldogságos Szűz templomába, egyszerre oly súllyal nehezkedett rájuk, mint mondták, a koporsó, hogy azonnal le kellett tenniök, mert ekkora terhet tovább vinni nem bírták s ha az úton történt volna ez velök, kénytelenek lettek volna azt otthagyni.

Itt letéve, egyelőre a nyílt koporsóban hagyták Szent Gellért ereklyéit, hogy hívei láthassák lelkiatyjok épségben maradt testét és dicsőítsék Istent az ő közbenjárására tett jótéteményekért és csodatételekért. Egy csoda névszerint is föl van jegyezve, amely még akkor történt Szent Gellért közbenjárására, amikor teste még az ideiglenes ravatalon feküdt. Ugyanis egy Péter nevű pap addig félszemű volt és most Szent Gellértet segítségül híván, másik szeme világát is visszanyerte.¹ Nem csoda aztán, ha a nép ezeket látva, mindig ott tolongott a koporsó körül s a templom kicsinysége miatt egy pár hétig a szerzetesek nem végezhatték ott a zsolozsmát. Hogy tehát a testet minden akadály nélkül eltemethessék, a püspök és az apát cselhez folyamodtak. Nagy vendégséget rendeztek

¹ A nagy legendához csatolt hiteles följegyzések *Batthyány*-nál i. m. 356. l.

a nép számára s midőn a nép a lakomához ült, a templom kiüresedett; összejöttek a püspök, apát és szerzetesek, bezárták a templom ajtait, lezárták a koporsót és kellő tisztelettel és becsülettel elhelyezték azt egy e célra előre elkészült nagy kőkoporsóban. A kőkoporsó fedelét is rátevén, erre rárakták Szent Gellért egyéb ereklyéit: a csuklyás *szerzelesruhát*, amelyben halált szenvedett, *teveszőrből készült palástjával együtt*, a *követ*, melyen fejét összetörték, az *övel* és az *oslort*, melyekkel testét sanyargatá.¹

E helyen nyugodott aztán Szent Gellért teste legalább is a tatárjárásig. Az, amit némelyik későbbi, avatatlan író Szent Gellért újabb felemeltetéséről beszél,² nem valódi történet, hanem csak a későbbi általános szabályokból levont, anachronistikus következtetés. Mivel az ő korokban nem történt szentté avatás az apostoli szentszék közbejöttével nélkül, azt hitték, hogy azelőtt sem volt az szokásban és ennél fogva Szent Gellért legendájához hozzátoldották azt is, miként iktatta az apostoli szék Szent Gellértet a szentek sorába. Holott ez valóságban nem történt meg, mert mint tudjuk, a szentté avatást csak egy századdal később, 1163-ban, tartotta fenn egyedül magának az apostoli szék, addig pedig a püspökök is gyakorolták az úgynevezett népies szentté avatást.³ Szent Gellért ilyen népies szentté avatásban részesült; a nép őt már

¹ Nagy legenda XXI. feje. *Batthyány*-nál i. m. 352—355. II. Megjegyezzük, hogy Szent Gellért teste átvitelének éve biztosan meg nem határozható. A nagy legenda csak annyit mond, hogy hét év múlva történt vértanúsága után. Ha ezt betűről-betűre vesszük, az átvitel 1053-ban történt. De van egy régi naptár, mely ez esemény napját február 24-ikére teszi. (*Koller Hist. Eppatus Quinque-Ecclesiensis*. I. k. 391. l.) Ez valószínűtlen ugyan, mert ilyen időtájban az utak nem alkalmasak szekereken nagyobb utazásokat tenni, de ha csakugyan igaz volna, Szent Gellért átvitele idejének 1054. február 24-ikét kell tartanunk.

² *Acta Sanctorum mensis Septembris*. VI. köt. 724., I. *Batthyány* i. m. 358. l., *Hist. Hung. Fontes Dom.* IV. k. 209. l.

³ Lásd bővebben a kútfőbiralatokban.

Csanádra hozatalakor valóságos szentnek tisztelte s az ő szent voltáról soha senki sem kételkedett, mert hiszen vértanúságot szenvedett és Krisztus mondotta : «Aki lelkét adja érettem, megtalálja azt».¹

A magyar népet élő hite és Szent Gellért iránt való mély tisztelete később is többször készítette, hogy bajaiban, betegségeiben Szent Gellértet válassza szószólóul Isten színe előtt. S hogy az ő szószólása mily hatalmas volt, azt Isten csodatételekkel később is bizonyította. A későbbi időkben őt, az ő esedezésére művelt csoda emlékeztetét tartotta fenn a már többször említett hiteles följegyzés. Ami épületes tanulságunkra mi is ide iktatjuk azokat hazai nyelvünkön. Nem sokkal később Szent Gellért ereklyéinek elhelyezése után Becs ispánnét, aki egykor Ajtony felesége volt, utóbb pedig Szent Gellért által megkereszteltetvén, Becs ispán neje lőn, igen nagy mértékű hideglelés lepte meg. Elment Szent Gellért sírjához és a szokásos följajánlás után megcsókolta a Szentnek teveszörpalástját és elhagyta őt a makacs betegség. Egy kígyótól megmárt gyermeket már földagadt, nagy fájdalomtól kínzott testtel vittek szülei Szentünk sírjához s amint oda

¹ 1868-ban Németcsanádon, mikor a régi, kis, kath. templomot lerombolták, találtak egy nagy kőkoporsót vagy szárkofágot. Ennek hossza két méter és 11 ½ centiméter, szélessége 83 cm., magassága 51 ½ cm. és így épen alkalmas volt arra, hogy egy másik kisebbszertű fakoporsót befogadjon. Négyszögletes és elől a közepén bizánci alakú, egyenlő ágú kereszt van ráfaragva s egyéb semmi. Nézhetné az ember oltárnak is. A kiásáskor kettétörött ; különben egy pár darab csonton kívül semmi sem volt benne. *Henszlmann I.* azt vitatja, hogy e kőkoporsóban helyezték el először Szent Gellért ereklyéit. (Archaeologiai Közlemények, VIII. k. 31—34. ll.) Sajnos, érvei nem elég erősek. Az, hogy bizánci kereszt van rajta és hogy fölötte boltív emelkedett, nagyon keveset bizonyít. Legnagyobb bökkenő az, hogy Szentünk testét először nem Keresztelő Szent János templomában temették el, amelynek helyén a kőkoporsót találták, hanem a Bold. Szűz mellette levő egyházában. Ha tehát Szent Gellért ereklyéi e szárkofágban nyugodtak, az csak a tatárjárás után történhetett. Mint már fentebb is említők, *Henszlmann* egynek veszi a Keresztelő Szent János és a Bold. Szűz egyházakat : innen tévedése.

érték, a gyermek fájdalma megszűnt, a daganat elmúlt. Egy asszonyt, amint kendert szedett ki a vízből, megszállott a gonosz lélek (ilyesmi nem rég lévén megtörve az ördög hatalma, akkoriban többször megtörtént, amint a pogány országokban mai nap is megtörténik). De mindjárt reggel Szent Gellért sírjához sietett s az ő érdemeért a gonosz lélektől megszabadult. Egy székesegyházi kanonok makacs, majdnem gyógyíthatatlan betegségben, erős csúszban, szenvedett. De Szent Gellérthez folyamodván, három nap alatt e nagy bajából szerencsésen kiépült. Utolsó és nagyon nevezetes, Szent Gellért szószólására történt csodatétel volt a következő : Egy földművelőnek fejére álmában egy varangyos béka mászott s ennek következtében oly rettenetes nagy var és daganat támadt a fején,¹ hogy iszonyatos ábrázata miatt a szerzetesek nem engedték a templomba, mikor a földműves Szent Gellért sírjánál akart keresni segédelmet. A templomon kívül állt meg tehát, a népsokaság messze vonult tőle s távolról szemlélte, mi fog vele történni. A szerzetesek, hogy a szegény, nyomorult emberen segítsenek, egy rúdra felakaszták Szent Gellért palástját, azután kimenvén, feje fölé emelték azt és a varon keresztalakban végig-végig húzták. A földművelő bizalma nem csalatkozott, Isten nagy szentének érdemeért e rút var leesett a fejről a földre s ő meggyógyult. Ezenkívül még Szent Gellért más ereklyéivel is történtek jótétemények idők folyamában. Nevezetesen egy edényben összegyűjtött vérének érintésére sok beteg meggyógyult.²

Nem csoda ezek után, hogy Szent Gellért tisztelete a magyar nép közt mindinkább terjedt. Már szent László idejében ünnepet ült a magyar nép az ő tiszteletére. Szent

¹ IX. (szent) Leó pápát gyermekkorában épen ilyen szerencsétlenség érte. Feje, torka, melle iszonyatosan feldagadt ; két hónapig ágyban feküdt s nyolc napig már szólni sem tudott, míg végre Szent Benedek közbenjárására megszabadult. *Migne: Patr. Ser. II. 143. k. 470. l.*

² *Balthyány i. m. 356—357. II.*

László király a főpapok beleegyezésével elrendelte azt is, hogy a magyarok azon a napon, amelyen Szent Gellért vértanúságot szenvedett, böjtöljenek és az ő ünnepét úgy tartsák meg, mint Szent Istvánét és Szent Mártonét, t. i. vigiliával.¹ S e rendszabály megmaradt egész a szerencsétlen emlékü hitújításig. Az ünnepeken kívül templomok, oltárok emelésével mozdították elő a régi magyarok nagy vértanujok tiszteletét. Templomot építettek a Szent Gellért-hegy alatt, arra a helyre, ahol a fejét összetörték, még a tatárjárás előtt.² Hogy ez hol állott, arról Némethy Lajos az Archeologiai Értesítő 1889-iki évfolyamában értekezik. Oltárt emeltek tiszteletére abban a templomban, ahol teste ideiglenesen nyugodott, t. i. a Boldogságos Szűz pesti templomában.³ Csanádon magán a XIV. században külön apátság hirdeté dicsőségét.⁴ Alig volt székesegyház vagy nagyobbserű monostor, hol az ő tiszteletére oltár ne emeltetett volna. Például fölhozhatjuk a nagyvárad székesegyházat. Bakonybélben, az ő kedves pihenőhelyén külön kápolnát építettek emlékére kis haranggal s annak húzására szolgát rendeltek.⁵ Legújában is Szent Gellért székhelyén, Nemetcsanádon *Bonnaz Sándor* csanádi püspök csinos, félig-meddig átmeneti izlésben készült templomot emeltetett az ő tiszteletére; valósítva ezáltal boldogult elődjének, *Csajághy Sándor*-nak szép tervét, aki e célból egyházmegyéjében társulatot szervezett és gyűjtéseket rendezett. A budapest-ferencvárosi templomban pedig, amely Szent Gellért vértanúsága helyével, a Szent Gellért-heggyel szemben áll, *Ipolyi Arnold* volt nagyvárad püspök, minden szép és jónak előmozdítója, egy művészi üveg-

¹ Corpus iuris Hung. Decr. s. Ladisl. Lib. I. cc. XXXVII. és XXXVIII.

² *Fejér*: Cod. Dip. IV. 1., 60. l.

³ *Salamon F.*: Budapest története. II. 589. l. Pontosabban megjelöli *Némethy Lajos*: Archeologiai Értesítő. 1889. 207—9.

⁴ Schematismus Cleri dioec. Csanad. 1880. 39. l. *Fejér*: Cod. Dip. XI. 5., 372. l.

⁵ *Wenzel*: Árpádkori Okmánytár. VII. 336.

festménnyel állított emléket Csanád első püspökének és Szent Imre herceg nevelőjének. A kép alatt emez, épen odaillő felirat olvasható :

Ó, Szent Gellért püspök
Itt a Kelenfölddel szemben
Hol a szent hegy áll,
Mely nevét tőled vette,
Midőn hitet és tudományt hirdetve
Véreddel áztattad a magyar földet,
Hogy áldd meg az országot és népet
Könyörögve szenteli e képet néked

Ipolyi Arnold püspök.

Meg is áldja Szent Gellért a hozzá folyamodó magyar népet. A mohácsi vész előtt való századokban a pestis, döghalál ellen hívták őt hű magyarjai segítségül. Hányszor járt közbe értük Szent Gellért, hányon segített közülök, nincs följegyezve a krónikákba, de le volt olvasható ama szép festményekről, ama sok szép ajándékokról, amelyekkel a kigyógyultak hálájukat lerovandók, Szent Gellértnek budai templomát fölékesítették.

Szent Gellért ereklyéinek történetére alig egy pár fénysugárt tudtunk összeszedni a multak tengeréből. Nagy veszedelem fenyegette az ereklyéket a tatárjáráskor, midőn a többi közt Csanádot is elpusztíták a tatárok. Szerencsére e vad nép úgy rohant végig hazánkon, mint a rohanó fergeteg s nem volt ideje, hogy minden legkisebbet is elpusztítson; Szent Gellért kőkoporsója is kikerülte figyelmüket; a szent ereklyék mind megmaradtak. A templom azonban, melyben az ereklyék nyugodtak, természetesen nagy sérüléseket szenvedett, mert, ha egyebet nem tettek vele, felégették. Ez alkalmat szolgáltatott Csanád püspökeinek arra, hogy Szent Gellért tiszteletére külön apátsági egyházat építsenek és Szent Gellért ereklyéit oda átvigyék. Itt aztán az ereklyéket egy oltár alá rejtették, a véres követ pedig az oltárra helyezték. Ilyen állapotban találta Szent Gellért ereklyéit a bécsi «Képes

Krónika» szerzője a XIV. század első felében, amint azt a Szent Gellért vértanúságának leírása után megjegyzi.¹

Épen ez időtájban arról is értesülünk, hogy a csehek 1304-ben Szent Gellért ereklyéiből két, tekintélyes nagy csontot hoztak magukkal Magyarországból s azt Prágában helyezték el.² Az évszám megadja ennek a sovány adatnak bővebb magyarázatát. Tudjuk, hogy épen ez évben jött hazánkba az öreg Vencel cseh király pusztítva, dühöngve, hogy a magyarok nem becsülik az ő kedves fiát. Vagy ő vagy a vele levő cseh papok egyike rávetette szemét Budán a Szent Gellért-hegyaljai egyházban elhelyezett ereklyékre s azokat a csehek csakugyan magukkal vitték. A tiszteleten és kegyeleten kívül ösztönül szolgált nekik erre az is, hogy az ereklyék bizonyára aranyba-
ezüstbe voltak foglalva s így értékesek is valának.

Kevéssel ezután Szent Gellért Csanádon maradt ereklyéi még szebben helyeztettek el. Az Erzsébet nevű magyar királynék egyik legnagyobbika, aki csak azért is méltó minden magyar tiszteletére, mert Nagy Lajos királyunkat szülte, nehéz betegségbe esvén, Szent Gellérthez folyamodott és midőn ennek érdemeiért fölgyógyult, háladatosságból elhatározá, hogy sírját ékeesebbé teszi. Először is tehát Szent Gellért egyházát a régi tudósítás szerint kitágította, vagyis az akkori divatozó csücsíves stílusban átalakíttatta, aztán pedig belsejét felékesítteté, sok, szép és értékes egyházi öltözetekkel és kelyhekkal ajándékozta meg. Az egyház közepén gyönyörű márványoltárt emeltetett, amelynek aljában koporsó volt Szent Gellért egyes ereklyéinek befogadására. Végre pedig a nagyobb ereklyék számára egy egész arany és ezüst ereklyetartószekekrényt készíttetett. Nemcsak nagyértékű volt e szekevény, hanem egyszersmind bámulandó művészettel is készült. Oly királynéről, mint Erzsébet, Károly király özvegye, mást nem is gondolhatunk s az akkori ötvös-

¹ Hist. Hung. Fontes Dom. II. k. 157. l.

² Acta SS. mensis Sept. VI. k. 722. l.

művészet oly magas fokon állott, hogy annak alkotásait maig bámuljuk. Ha fogalmat akarunk róla szerezn, a maig fennmaradt zárai Szent Simeon ereklyetartót vehetjük irányadoul, amely csak 20 évvel később készült és szintén magyar királyné, Nagy Lajos királyunk neje, készítette. A négy angyaltól tartott 6 láb 1 hüvelyk hosszú, 4 láb 1 hüvelyk széles, 2½ láb magas szekrény egész ezüst s minden oldalon rakva van művészi domború művekkel.¹ Ehhez hasonló lehetett Szent Gellért ereklyetartószekrénye is. Azt biztosan tudjuk, hogy mindkettőn egyforma címer volt, t. i. Magyarország és az Anjouk címere egy pajzsban egyesítve, fölötte koronával, amelyből szájában patkót tartó struccfő emelkedik. Szent Gellért vértanúságára emlékeztetőleg az ő szekrényén levő címet pálmák s nem stilizált növények vették körül.²

Mikor ez elkészült, az ájtatos királyné úgy rendelkezett, hogy Szent Gellért nagyobb csontjai némely más szentek ereklyéivel együtt az arany-ezüst ereklyetartószekrénybe tétessenek. Kisebb csontjait pedig többi ereklyéivel, ú. m. csuklyás szerzetesruhájával, a vasövével, ostorával együtt a márványoltár alatt levő sírba tétette.³ A palástja és a véres kő hova lett? arról a tudósítás hallgat; el nem veszett, csak valamelyik templomnak, pl. a budai Szent Gellért-egyháznak odaajándékozták.

Másfél századig így nyugodtak Szent Gellért ereklyéi, környezve a nép folytonos tiszteletétől. Eközben azonban egy részöket megint elajándékozták. A Velence mellett eső Murano város lakosai kaptak egy-két részt belőlük. 1889. június 24-én délután voltam Muranóban a Szent Donát-egyházban. E templom (rubrikailag véve) baloldali első mellékoltára felett van egy négyszögű, egyszerű koporsó, elől üvegtáblával van fedve. E koporsóban vannak Szent Gellért összes ereklyéi, kivéve a fejét, amely a

¹ Archaeologiai Értesítő. 1886. évf. 70—74. II.

² Wion i. m. 21. I.

³ Balhyány i. m. 358—359. II.

plébános állítása szerint Magyarországon maradt. Egész vörös, új miseruhába van öltöztetve. Meggyujtanak mindig két gyertyát, mikor megmutatják. Sansovino 1485-ben írt munkájában már felemlíti, hogy Muranóban vannak. Wion 1593-ban kereste az átszállításról szóló iratokat, de a kanonokok állítása szerint azok, noha megvoltak, némelyek gondatlansága miatt elvesztek. Wion, *Attestationes* 6. és 10. ll. Mi jögon kérték azokat, ki s miért ajándékozta nekik? mind olyan kérdések, amelyekre történeti adataink nem felelnek. Az azonban bizonyos, hogy a muranóiak nagy becsületben tarták ez ereklyéket. Székesegyházukban helyezték el és annak papsága több századon külön zsolozsmát végzett azok tiszteletére.¹ Csanádon maradt ereklyéi körül csak annyi változás történt, hogy őrizőik 1493-ban megváltoztak. A csanádi püspökök a török pusztítás következtében mindinkább szegényedvén, hogy egyházi és hazafiúi kötelességeiknek eleget tehesenek, megkérték a pápát, hogy a csanádi Szent Gellért-apátság javait csatolja a püspökséghez s az apátsági monostort és egyházat vegye el a benedekrendűektől, s bízsa a koldulásból és alamizsnálkodásból élő ferencrendűekre. A pápa teljesíté a kérelmet s ezentúl Szent Gellért ereklyéinek őrizete a ferencrendűeket illette.²

¹ *Mabillon* és *Buccelin* tudósítása (*Annales Benedictinorum* és *Menologium Benedictinum* után felemlítve *Czinár*-nál: *Monasterologia R. Hung.* I. 352. l. és *Acta Sanctorum Ungariae.* II. k. 234. l.) Ők az eseményt 1400-ra teszik. Honnan tudják ezt? nem említik.

² Az erről szóló pápai levélben: «*Monasterium s. Bernardi Chanadiensis, ordinis s. Benedicti*» olvasható. (*Series Episcoporum Chanadiensium.* 115. l.) De ez hibás másolat «*Monasterium s. Gerardi Chanadiensis*» helyett. A *Bernardus* és *Gerardus* neveket könnyen összetéveszthették. Történelmi emlékeink soha és sehol sem említenek «csanádi Szent Bernát-apátság»-ot; pedig, ha sok jószága volt, akkor a pápai tizedszedők jegyzékében bizonyára meg lenne említve. De nincs, csak a Szent Gellért-apátság. A pesti ferencrendűek reménykedése, hogy Szent Gellért ereklyéinek egy részét megkaphatják, csak azon alapult, hogy Csanádon az ő rendtársaik őrei annak az egyháznak, amelyben Szent Gellért ereklyéi tiszteltettek. Ez pedig a Szent Gellért-apátság egyháza volt. S hogy ez

Ezen változást a pesti ferencrendűek, akiknek Szent Péter tiszteletére emelt kolostora, akkoriban jóformán első volt az országban, föl akarták használni arra, hogy ők is kapjanak egy részt Szent Gellért ereklyéiből s azt egyházukban köztiszteletre kitegyék. Tervük kivitelében hatalmas pártfogóra találtak. II. Ulászló királyunk neje, Kendali Anna (1502—1506.), akinek vallásos érzületét máshonnan is ismerjük,¹ drága, 219 márkát nyomó, ezüst ereklyetartót ajándékozott nekik, amelybe az ereklyéket majd elhelyezzék.²

A királyné közbejött halála megakasztotta a ferencrendűek szándékának kivitelét sok időre. Addig-addig halasztgatták a valósítást, míg vére lehetetlenné lett.

1514 júniusban írtozatos, pusztító fergetegként jelent meg Csanád előtt Dózsa kereszteshada. Az apátfalvi véres diadal után még nagyobb dühre lobbanva fogták ostrom alá Csanád várát. Nem kímélték már most az egyház és a papok jószágát sem, mert Csáky Miklós, a csanádi püspök fegyverrel ment ellenük. A kereszteshad eszes vezére nem akarja rendes ostrommal vesztegetni idejét, hanem az erdőnek állítja a tömérdek munkáskezet s a jobbadán faházakból álló várost körül rakatja fával, rózsével, szalmával, hogy azt meggyújtván, az-irtozatos tűz és hőség elpusztítsa, megégesse a várost, várat és az ostromlottakat.³ — Most aztán elhomályosul a kép. A történetírók mind elnémulnak. Csak az utolsó jelenetet jegyzik föl: a menekülő püspököt a dühöngő nép elfogta s nyársba húzta.⁴ A többit elképzelhetjük.

A roppant zűrzavarban, rombolásban mi történt Szent

érvünk ellen kifogást ne lehessen tenni, fölemlítjük, hogy a ferencrendűeknek Csanádon csak egy kolostoruk volt. (*Historia Provinciae Hungariae ordinis minorum s. Franc. strict. observ.* 1759. 29. I.)

¹ Századok, 1877. évf. 827. I.

² Monumenta Vaticana ser. II. tom. I. 365. I. V. ö. Acta Sanctorum Hungariae. II. k. 235—237. II.

³ Márki: Dózsa György és forradalma. 121. I.

⁴ U. o. 122—124. I.

Gellért ereklyéivel ? Eltűntek. Tizenkét év múlva illetékes férfi (a pápai követ) adja tudtunkra a szomorú hírt, hogy Magyarországon senki sem tudja, merre vannak Szent Gellért ereklyéi.¹ Az általános pusztításkor széjjelszórhaták a keresztesek vagy pedig valamely jámbor szerzetes úgy elrejtette, hogy később senki sem akadt rá. Századok tisztelete tárgyát a vak szenvedély egy nap alatt megsemmisítette ; Szent Gellért ereklyéi úgy jártak, mint egy fél-századdal később Szent László földi maradványainak egy része.

A pesti szekrény ezután hiába várta Szentünk ereklyéit. Meg sem áldották ; sőt már nem is volt egy darabban, mert a szerzetesek félve a Pest alatt táborozó keresztesektől, több darabra törték az értékes tárgyat. Így könnyebben elrejtették a keresztesek szemei elől. Azoktól csakugyan megőrizték. De jöttek nemsokára olyanok, akik elől el nem rejtették, de nem is akarták. 1526-ban a törökök részéről indítandó hadjárat végenyészettel fenyegetvén hazánkat, VII. Kelemen pápa megengedte, hogy az egyházak kevésbbé-szükséges kincsei összeszedessenek és pénzzé veretvén, a védelmezés költségeinek fedezésére fordíttassanak. — Az ez ügyben kiküldött királyi biztosok, Maczedoniai László pécsi prépost és Bornemisza Péter eljöttek a pesti Szent Péter-kolostorba is. Nem találtak itt semmi értékesebbet s egyszersmind kevésbbé szükségést, mint Szent Gellért ereklyetartóját. Lefoglalták tehát ezt még április 14-ike előtt ; a pápai követ maga küldte azután a pénzverőházba s a pénzt Tomori Pál érseknek akarta küldeni. Hogy a ferencrendűek magukat minden szemrehányástól és keresettől megmentsék, pápai levelet kértek, amely föloldozza őket az ereklyetartóról való számadás alól. Burgio Antal a pápai követ hathatósan pártolta kérésüket,² de hogy csakugyan megnyerték-e ? arra nincs adat. Nem is volt rá nagy szükség ; soha senki sem kereste raj-

¹ Monumenta Vaticana Ser. II., I. k. 365. 1.

² Monum. Vatic. Ser. II., I. köt. 365. 1.

tuk. Másrészt II. Lajos királynak 1526. június 21-én kelt levelében megigérte a ferencrendűeknek, hogy majd a pozsonyi harmincadból helyre pótolja azt, amit tőlük elvett ;¹ de tudjuk, mi történt vele a mohácsi mezőn !

A külföldre került ereklyerészek kikerülték az enyészetet. A Muranóban Szent Donát egyházában elhelyezett ereklyék ott tiszteltettek körülbelül 1590-ig. Ekkor azonban egyszerre ketten is óhajtották volna maguk számára megnyerni, azokat Velencébe átszállítani. A hatalmas és gazdag Sagredo patriciuscsalád és a velencei Szent György-monostor apátja. Az első azt tartotta magáról, hogy Szent Gellért az ő családjának tagja volt ; a másik a monostor multját kutatva s hihetőleg az ezidőtájt Szent Gellért életéhez adatokat gyűjtő Wion Arnoldtól figyelmeztetve, ekkor tudta meg, hogy Szent Gellért volt az ő monostorának harmadik apátja. Mind a Sagredo-család, mind az apát Grimani Antal torcellói püspökhöz fordultak, mert Murano az ő egyházmegyéjéhez tartozott, kérvén őt, hogy Szent Gellért ereklyéit kegyeskedjék nekik átengedni. A püspök úgy elégitette ki őket, hogy a Sagredo-családnak átadta Szent Gellértnek egyik ágyékcsontját, a többi ereklyerészeket pedig 1593. aug. 9-én kivétette a kis ólom-szekerényből s megengedte a velencei nagyobb Szent György-monostor apátjának, Mihálynak, hogy azokat tisztelettel teljesen átvigye a monostor egyházába.² Megvannak-e még ott most is ? Nagyobb darab most nincs ott. 1889. június 24-én hiába kerestem.

¹ Acta. SS. Ungariae. II. k. 235—237. II.

² Az erről szóló, bennünket közelről érdeklő oklevél világosan mondja, hogy Szent Gellért ereklyéinek csak egy része volt Muranóban : «Reliquias nonnullas s. Gerardi capsula plumbea inclusas extrahi fecit». Ennélfogva téves mindazok állítása, akik Szent Gellért egész testének Muranóba való átviteléről beszélnek. Az oklevelet Flamini Kornél : Ecclesiae Venetae. 1749. vol. 8. pag. 86. után közli Városhy Gyula «Kutassuk föl Szent Gellért ereklyéit» c. nagybecsű értekezésében. (Religio 1886. évf. II. félév. 186. l.) Szívesen bevalljuk, hogy fenti előadásunk az itt hangyaszorgalommal összehordott adatoknak alapján készült.

A Sagredo-család a kapott ereklyét az általa épített velencei Szentháromság-egyházban a Szent Gellért tiszteletére emelt oltáron helyezte el. Itt volt körülbelül az egész 1740-ig.¹ Később azonban egy enciklopédikus munkában azt olvassuk, hogy a Sagredo-család a S. Francesco alla Vigna-egyház egyik kápolnáját (balról a harmadikat) választotta ki temetkezőhelyül. Itt tették nyugalomra a család két legkiválóbb tagját: Sagredo Miklós doget és Sagredo Alvise velencei patriarchát. A kápolna oltára Szent Gellért tiszteletére van szentelve és afelett Szentünknek Comminelli Antaltól 1743-ban készített szobra áll. Ugyanezen tudósítás mondja, hogy az ő idejében (1844.) ott tisztelték Szent Gellért egyik ereklyéjét, del di lui femore, ami bizonyosan egy a latin tudósítás coxájával, vagyis ágyékcsontijával.² Ott van most is. Megnéztem 1889. jún. 23-án. Úgy kellett tehát történnie, hogy az ereklyét 1740 után a Szentháromság-egyházból átvitték a Szent Ferenc-egyház kápolnájába. Egy mult századi tudósítás arról is beszél, hogy Szent Gellért némely ereklyéi Bolognában a ferencrendűek templomában vannak.³ Eszerint a megmaradt ereklyék három városban: Velencében, Bolognában és Prágában voltak szétszórva.

Biztos forrásból értesültünk végre arról, hogy legújabbban Szentünk ereklyéinek némely részecskéi újra visszakerültek hazánkba. 1865-ben Trevisanato kardinális és velencei pátriárka egy velencei kanonok által elküldötte hazánk akkori primásának «partem inferiorem femoris s. Gerardi» azaz Szent Gellért ágyékcsontijának egyik részét, vagyis egy részt abból, ami a S. Francesco alla Vigna-egyházban volt elhelyezve. A hitelesítő okirat 1865. július 25-én kelt. Ugyanekkor *Simor János*, akkqr még győri püspök is kapott egy részt Szent Gellért ereklyéiből, ame-

¹ Flamini i. m. IV. vol. 356. l. után *Városgy* i. c. Religio. 1886. II. félév. 186. l.

² V. ö. *Városgy* becses cikkét Religio. 1886. II. félév. 186—187. II.

³ Acta Sanctorum mensis Septembris. VI. k. 722. l.

lyek most Győrben vannak. Mindkettő külön ereklyetartóban volt elhelyezve. Simor hercegprimás később szülővárosa, Székesfehérvár székesegyházának és a budapesti papnevelőház kápolnájának juttatott a birtokában levő ereklyékből.

*

Visszapillantásképp még egy pár szót akarunk hozzátenni az elmondottákhoz.

Nemzetünk hittérítői között, amint minden nagyítás nélkül mondhatjuk, egyik legkiválóbb volt Szent Gellért. Nem ő hintette el hazánkban a keresztény hit első magvait, de nagyban, sőt tán a lehető legnagyobb mértékben közreműködött arra, hogy az elhintett mag gyökeret verjen a keresztény hit fája századokig fennálljon. Ha egyebet sem tett volna Szent Gellért, mint azt, hogy jórészen hozzájárult ahhoz, hogy Magyarországról ezt mondhassa el a régi ének :

«Virágos kert vala híres Pannonia,
Mely kertet öntöze a szép Szűz Mária» ;

ha semmit sem tett volna, csak azt, hogy a magyar népet megerősítette Védőasszonyának tiszteletében, már akkor is az ő érdeme szavakkal ki sem fejezhető.

De azonkívül ő nevelte a magyar ifjúság legszebb lilomát, Szent Imre herceget ; ő térítette meg a Tisza-Marosmentén sűrűn lakó magyarságot ! Letett legforróbb vágyáról, a Szentföldnek látogatásáról, feláldozta égő kívánságát s a magyar nép javára szentelte életét. S mintha mindez nem lett volna még elég, odaadta e nép üdvéért magát, életét és véré, engesztelő áldozatul az Istennek. Vérével öntözte a magyar földet, csak hogy ott meggyökerezzen, megerősödjék a katolikus hitnek szép virága, hogy mint másutt, a vértanuk vérével öntözött föld annál bővebben teremjen szenteket, e hitben üdvözült magyar lelkeket. Lehet a magyar népnek valaha eléggé e nagy vértanu iránt köteles háláját leróni ?

Azért az ő neve és tisztelete össze van nőve a magyar nép szívével, össze van nőve még a föld rögével is. Hisz pl. Szent Gellért egykori egyházmegyéjére nézve sokáig — századokig — elmondhatta a magyar azt a rettentő szót : «Szerte nézett s nem lelé honját a hazában», mert ott valóban «más faj állott a kihunyt helyére». Ámde az új faj ajakán is áldva hangzik Szent Gellért neve, székhelyén templom emelkedik tiszteletére. Vagy pedig : Hiába nevezte el az országunk szívében emelkedő hegyet a beköltözött német nép Kreenfeldnek, utóbb Blocksbergnek, a magyar nép nyelvén mindig élt és él annak igazi neve : *Szent Gellért-hegye*. Ó bár az Alfa és Omega — kezdet és vég — az Úr Jézus Krisztus engedné, hogy a Szent Gellért által hirdetett és vérével megpecsételt hit is oly szilárdul, kiürthatatlanul maradna a magyar nép szívében s azt semmi zivatar ki ne téphetné !

JEGYZETEK SZENT GELLÉRT ÉLETÉHEZ.

I. Szent Gellért nevéről.

 ZENT GELLÉRT nevét *Temesvári Pelbárt* a latin «Gerardus» névalakból kiindulva így fejti meg : Gerar (görög szó) = szent és dos = ajándék ; úgy hogy szerinte e szó annyit tesz, mint : szent ajándék. (*Batthyány* i. m. 362. l.) Ezt elfogadja *Batthyány* is, hozzáadva még azt a véleményt, hogy a velenceiek idővel a görög «gerar» szót olaszra (sacredo) változtatták s így a «Gerardus»-ból Sagredo lett. (*Batthyány* i. m. 362. l. o. jegyzet.) Ez pedig éppen egy híres, nemes, velencei patricius-család vezetéknéve. Már pedig *Sansovino Ferenc*, XV. századbéli olasz író és a muranói egyház breviariumi szakaszai szerint Szent Gellért éppen e Sagredo-családtól származott. (*Batthyány* i. m. VII. l. c. jegyz. Bollandisták : *Acta sanctorum mensis septembris*. VI. k. 726. l.)

Tehát két vélemény áll előttünk : egyik Szentünk keresztnévére, másik vezetéknévére vonatkozik. Vegyük ezeket röviden bírálat alá.

Temesvári Pelbárt véleménye Szent Gellért keresztnévéről nagyon szép, de el nem fogadható. Mert, eltekintve attól, hogy a «Gerardus» szónak utolsó «dos» szótagja semmikép sem egy a görög «δωρον» vagy a latin «dos» szóval, ki nem menthető figyelmegtlenység volna tekinteten kívül hagyni azt, hogy Szent Gellért egykorú életírója az

ő nevét nem «Gerardus»-nak, hanem mindig «Gerhardus»-nak írja, s így ebből elhagyva a latinositó «us» végződést, Szent Gellért eredeti neve «Gerhard» volt. Ez pedig el nem tagadható rokonságban áll a : Gebhard, Gotthard, Eckhard, Bernhard, Gunthard stb. nevekkel, amelyek mind germán származásúak. Tehát Gerhard is germán és nem görög név. Hiszen az első férfi is, aki e néven a szentek sorába jutott, Szent Gellért touli püspök, lotharingiai és így germán származású volt. S hogy épen ilyen germán név divatozott Velencében, azon nem fog csodálkozni senki, aki tudja, hogy Olaszország északi részén egymást váltották fel a germán származású herul, góth és longobárd népek s akkor pedig, midőn Szentünk született, majd egész Olaszország a német császárok (a három Ottó) hatalma alatt állott s a német uralom virágzása tetőpontját érte.

Temesvári Pelbárt véleménye ekkép esik s ennél fogva megdől *Batthyány*-nak erre alapított nézete is, mely szerint «Gerardus»-ból lett később Sagredo. Gradisca mellett van egy Sagredo nevű kisebb hely, bizonyára innen kapta az a patriciuscsalád vezetéknévét. Ezzel azonban még nem volna megdőntve az a nézet, hogy Szent Gellért a Sagredo-családból származik, csak elveszíti egyik bizonyítékát. A másik bizonyíték pedig, amelyre e nézet támaszkodik, nagyon gyenge, mert három-négyszáz évvel később élő írók oklevelek megszólaltatása nélkül szűkölködő állítása történeti valóságnak el nem fogadható. *Wion Arnold*-nak lett volna alkalma egyedül e nézetet bizonyossá tenni, de ő azt elmulasztván, aligha lehet valaha e mulasztást pótolni.

Szent Gellért nevével összefüggő, érdekes kérdés még az is, a régi magyarok miként ejtették ki Szentünknek «Gerhard» nevét?

Mint hogy az idegen nevek kiejtésére nézve a magyar egyrészt a vallon-olasz, illetőleg ó-francia nyelvű mesterek, másrészt pedig a németek után indult, annál fogva biztosra vehetjük, hogy «Gerhard» kimondásában először is

a vallon-olasz alakot használta. Ezek pedig «Gerald»-ra és «Girald»-ra változtatták a «Gerhard» nevet (Zichy-cs. okmánytára. I. 568. l. *Katona* : Historia Critica. I. k. 337. l.) Magát Szent Gellértet is «beatus Geraldus»-nak írja egy (Avignonban, tehát francia hatás alatt kelt) 1345-iki pápai oklevél. (*Theiner* : Monum. Hung. s. illustr. I. k. 890. l.) Ezen alakot fenntartotta egy sárosszegyei falu, melynek ma is «Gerált» a neve.

Természetesen ez nem volt egészen magyaros alak, mert a magyar a magas és mély magánhangzókat egy szóban nem tűri, hanem a második hangnak illeszkednie kellett, azaz magashangúvá válnia. Azért a Gerált alak csak Sárosszegyében tótok és németek ajkán tartotta fenn magát. A színmagyar vidéken a Gerhard név másik alakulása is a *h* elhagyásával indult meg. Amint Bernhard-ból lett először Bernárd vagy Sieghard-ból Zsigárd, úgy lett Gerhard-ból Gerárd. A XIV. században az illeszkedés törvénye szerint ebből Gerérd-nek, Gerért-nek kellett alakulnia. Ámde a magyar nehezen mond ki egymásután két *r* hangot s mindig, ha az első *r* hang után mássalhangzó következik, akkor a második *r* hang *l*-re változik, mint pl. *barbier*-ből lesz *borbély*, *Barbara*-ból *Borbála*. Ha pedig az első *r* után magánhangzó következik és így az első *r* két magánhangzó közé kerül, akkor az első *r* hang változik át *ly* majd *ll* hangra, mint például a régi *firer* (*vierer*) szóból is előbb *fillyér* azután *fillér* lett. Épen így Gerérd vagy Gerért-ből is lett először *Gelyérd*, *Gelyért* végül pedig *Gellért*. *Girót*, *Gyirót* nevek, amelyekkel eddig a *Gellért* nevet egybevetették nem a *Gerhard*, hanem a *Gerhold* germán névből keletkeztek.

11. Szent Gellért életének időrendi kérdéseiről.

SZENT GELLÉRT születése évét s egész életének chronológiáját csak halála évétől visszafelé állapíthatjuk meg, s így is csak körülbelül. Célszerűnek véltük az ő élete történetére vonatkozó időrendi kérdések együttes tárgyalását; így sokkal világosabb lesz érvelésünk és számításunk. Szent Gellért meghalt 1046. szeptember 24-én. A nagy legenda és a pozsonyi kis krónika halála évét 1047-re teszik ugyan (*Batthyány* i. m. 35. l. és *Mátyás Flórián*: *Historiae Hungariae Fontes Domestici*. III. k. 208. l.), de ez el nem fogadható, mert a teljesen egykorú Hermannus Contractus, úgyszintén az altaichi évkönyvek és Hersfeldi Lambert bizonyossága szerint 1046-ban történt az a lázadás, melyben Szentünk vértanúságot szenvedett. (*Katona*: *Historia Critica*. I. 688. l.) Halála napját az úgynevezett pozsonyi kalendárium hibásan teszi július 26-ára (*Koller*: *Historia episcopatus Quinqueecclesiensis*. I. 395. l.), mert hiszen megvan Szent László törvénykönyvében, hogy a régi magyarok Szent Gellért ünnepét Szent Máté és Szent Mihály napjai közt ülték meg (*Corpus iuris Hungarici*. Dec.-s. Ladislai Liber I. c. XXXVIII.) s eme egész a XI. századból származó adat teljesen bizonyossá teszi azt a másik régi hagyományt, mely szerint Szent Gellért szeptember 24-én szenvedett vértanúságot. Hogy most, a csanádi egyházmegyét kivéve, mindenütt szeptember 25-én ünnepeljük Szent Gellért vértanúságát, annak az az oka, hogy a Boldogságos Szűznek «de Mercedes»

(«a rabok kiváltásáról» nevezett) ünnepe szintén e napra esik s ennél fogva Szent Gellért ünnepe 25-ére tétetett át.

Megállapítván ekkép Szent Gellért halála évét és napját, ettől visszafelé kell számítanunk, hogy megtudjuk születése évét s élete nevezetesebb mozzanatainak idejét.

Az első kérdés, mikor lett ő püspök? A nagy legenda egyenesen nem mondja meg ezt, de eléggé elárulja, hogy jóval hamarabb Szent István halála événél. Mert a legenda elbeszélése szerint a csanádi egyházmegye lakosainak megtérítése, legalább is száz egyház felépítése, 30 magyar ifjú kiképzése stb., még mind Szent István életében történt. Ugyancsak a legenda beszéli azt is, hogy Szent Gellért Szent István királyunktól 1000 márkát eszközölt ki a csanádi Szent György-egyház építésére, 500 márkát pedig a csanádi Szűz Mária-egyház építésére s megjegyzi, hogy a király ez akkoriban roppant értékű pénzmennyiséget még életében lefizette az utolsó dénárig, tehát nem egyszerre, hanem hosszabb idő alatt. S ha ehhez még hozzávesszük, hogy Szent Gellért 1038 előtt már mint püspök Olaszországban járt, ami az akkori közlekedésvizonyok közt egy évet is megkövetelt, bátran mondhatjuk, hogy mindez egy-két év alatt meg nem történhetett, s ennél fogva egészen elvetendő azok véleménye, akik Szent Gellért püspökségének kezdetét 1035-re teszik. (Pl. Pray : Specimen Hierarchiae Hungaricae. II. k. 278. l., *Lányi* : Magyar egyháztörténelem. I. k. 313. l., *Cherrier* : A magyar egyház története. 35. l. Csak a főbb írókat idézzük, az őket követők műveit felsorolni fölösleges, mert hisz újat úgy sem mondanak.) Ugyanez okból tarthatatlan Katona véleménye is, aki 1033-ra teszi a csanádi püspökség keletkezését. (I. m. I. k. 417. l.) Ama nagy műnek, a csanádi egyházmegye lakosai megtérítésének, plébániák és iskolák létesítésének végbevitelére bizonyára szükséges volt 7—8 esztendő s ennél fogva Szent Gellért tettleg 1030-ban foglalta el püspöki székét. Ezzel a dolog természetéből s a nagy legenda hallgatag bizonyítékából vont nézetünkkel egészen megegyezik

a pozsonyi kisebb krónika, amely Szent Gellért püspökké fölszenteltetését az 1030-ik évhez jegyzi föl. (Hist. Hung. Fontes Domest. III. k. 208. l.) Már pedig ez a kisebb krónika hibáz ugyan, de rendesen csak egy-két évet, pl. Szent István halálát 1037-re, Szent Lászlóét 1097-re teszi, 1038 és 1095 helyett. Ez azonban még nem nagy különbség s így Szent Gellértre vonatkozó adata elfogadható.

Ez időponttól visszafelé számítva, Szent Gellért hét egész évig, azaz 1023—1030-ig a bakonybéli monostorban élt. Ez előtt pedig Szent Imre herceg nevelője volt. Sajnos, a legenda nem mondja meg határozottan, hány évig tartózkodott a királyi udvarban? Csak úgy általában jegyzi meg, hogy «sok ideig» (multis diebus). De hát mennyi ideig? Ha tekintetbe vesszük azt, hogy a nagy legenda mindjárt azután beszéli el, hogy Szent Gellért a bakonybéli monostorban hét évig, Bolognában pedig azelőtt öt évig tartózkodott, de mindkét alkalommal kiteszi az évek számát s nem hangsúlyozza oly erősen azt «multis diebus» (sok ideig), mást nem gondolhatunk, minthogy e «multis diebus» kifejezés alatt a nagy legenda hét évnél is többet, legalább nyolc évet értett. Ha pedig ez áll, akkor Szent Gellért 1015-ben, május havában ért hazánkba.

Ez a második sarkpontja a Szent Gellértre vonatkozó chronologiai számításnak s azért el nem mulaszthatjuk, hogy minden e számítást igazoló mellékkörülményt föl ne említsünk. E számítás ugyanis teljesen összevág azon adattal, mely szerint Szent Gellért a királyi udvarban Szent Imre herceg nevelője volt. Szent Imre, tudjuk, 1007-ben született, 1028-ban házasságot kötött, 1031-ben meghalt. Ha tehát Szent Gellért 1015-ben jött hazánkba, épen a legalkalmasabb időben érkezett, hogy Szent Imre nevelését átvegye, mert ez akkor épen nyolcéves volt. A nagy legenda tanúsága szerint aztán tanította Szent Gellért Szent Imre herceget egész addig, míg látta, hogy ez «növekszik az erényekben s Krisztus segítségével az emberi nem ellenségét férfiasan győzi le», tehát nem egész addig, míg Szent Imre házasságra lépett, hanem csak úgy 16 éves

koráig, amikor már magára hagyhatta ; ami megint megfelel az 1023-ik évnek.

A másik figyelemreméltó mellékkörülmény, amely a mi állításunkat nagyban támogatja, az, *hogy a nagy legenda tudósítása szerint szent Gellért Zarából husvét után elindulva, kereszt feltalálása napján érkezett meg Pécsre.* (Batthyány i. m. 310, 313. ll.) Szent Gellért nem egyedül, hanem több kísérvével utazott, könyveiket s az élelmi-szereket szamarakon szállították. Egész kis vándorcsoport volt tehát ez, amely akkor hazánkba indult s az nem mehetett sebesebben, mint ahogy a hosszú útra induló karavánok. Ezeknek egynapi útja, amint ki van számítva, legfeljebb öt mérföld, rossz utakon még kevesebb. (Századok 1881. évf. 3—12. ll.) Megjegyzi a legenda azt is, hogy e vándorcsoport először északnak tartott, aztán keletnek fordult s úgy érkezett meg Pécsre ; ez mutatja, hogy Zarából a mai Károlyváros irányában jöttek az Ozalytól délre eső Novigrádig s e tájon fordultak keletnek. Így számítva az út nagyságát, Pécs Zarától 55—60 mérföldre esik. Ennyi út megtételére az akkori viszonyok között, egy napra 3 mérföldet számítva s föltéve, hogy mindig utaztak, nagy kanyarulatokat nem tettek, 12 nap kívántatott, sőt mivel közben két vasárnapot is tartottak, 14 nap is szükséges volt. Meg van ekkép határozva az utazás idejének határpontja (május 3.) és hogy hány napig tartott (12 vagy 14 nap). Még az indulás napját kell megkeresnünk. A nagy legenda azt mondja, hogy a nagybőjt napjainak elmúltával ([transactis diebus quadragesime] Batthyány i. m. 309. l.) hajóra szálltak, Zarába vitorláztak, ott élelmiszereket, teherhordó szamarakat vettek, vezetőt fogadtak s úgy indultak meg. A nagybőjt napjai husvétal érnek véget ; akkor még husvétnak mindahárom napját megülték s ennél fogva csak husvétszerdán szálltak hajóra Szent Gellért és kísérvői. A Póla mellett eső Szent András-szigettől Zaráig bizonyára eltartott a hajózás 2—3 napig. Zarába érvén, míg a hosszú útra való készülődéseket megtették, szintén beletelt vagy két nap. Ekkor már elkövetkezett

fehérvasárnap; ezen napon nem indulhattak, így tehát tulajdonképp csak fehérvasárnap után való hétfőt lehet fölvennünk az elindulás napjának.

Lássuk már most, melyik év az, melyben az utazás kezdő- és határpontja, úgyszintén annak ideje összevágna. 1028-ban (néhányek ez évre teszik Szent Gellért hazánkba jövetelét) husvét április 14-ére esett, fehérvasárnap hétfője április 22-ére, ettől május 3-áig csak 11 nap van, ami nem elég. 1022-ben (Katona s az őt követők serege ez évre teszik szent Gellért hazánkba jövetelét) husvét március 25-re esett, fehérvasárnap hétfője április 2-ára, ettől május 3-ig 30 nap telt el, a mi tulságos sok. 1021-ben husvét április 2-re esett, fehérvasárnap hétfője 10-ére, megint 22 nap jutna az utazásra, ami ismét sok. 1020-ban csak nyolc nap jutott volna az utazásra, 1019-ben 26, 1018-ban 18, 1017-ben csak négy, 1016-ban 23. Abban az évben pedig, melyet mi Szent Gellért hazánkba jövetelének tartunk, 1015-ben husvét április 10-ére esett, fehérvasárnap után való hétfő április 18-ára. E közt és május 3-ika közt, a két közbeeső vasárnapkal együtt, éppen 14 nap telt el, ami fentebbi számításunkkal éppen egybevág.

1015-nél azért sem lehet későbbre tenni Szent Gellért hazánkba érkezését, mert a nagy legendában a pécsi püspök Szent István királyunkat Szent Gellért hazánkba érkeztekor fiatalkorban levőnek mondja (in iuvenili etate constitutus, *Batthyány* i. m. 319. l.). E kifejezés a nagy legenda régiségét bizonyítja egyrészt, de másrészt a mi nézetünket is. A régiek ugyanis körülbelül 10 éves koráig csak parvulus-nak (kisdéd) nevezték az embert, aztán 10—13 éves koráig mindig csak puer (gyermek) névvel illették, pl. magát Szent István királyunkat 17—18 éves korában (Hist. Hung. Fontes Domest. I. k. 170, 171. ll.) s csak azután nyerte a iuvenis (fiatal) nevet. 1015-ben még nevezhette Mór püspök Szent István királyunkat fiatalkorban levőnek, mert akkor még csak 40 éves volt (*Mátyás Flórián* kimutatta, hogy ő 975-ben született. Hist. Hung. Fontes Domestici. IV. k. 291—296. ll.), de 1022-ben, mikor

már az 50 év felé közeledett, bajosan ; 1028-ban, mikor már 53 éves volt, semmiesetre sem.

1015 előtt Szent Gellért legalább két évig apát volt a velencei Szent György-monostorban. Tehát körülbelül 1012—1015 februárig. Ezelőtt öt évig 1007—1012-ig a bolognai iskolában tanult, 1005—1006-ban pedig az említett monostornak perjele volt. Minthogy pedig 30 éves kora előtt aligha választhatták apátnak, de különben is a legenda szerint ekkor már a férfikorba lépett (*cumque venisset ad tempus provectionis aetatis*. *Batthyány* i. m. 304. l.), 1012-nél 30 évvel bizonyára előbbre kell tennünk az ő születési évét és így ha nem is egész biztonsággal, de azt hisszük eléggé alaposan be van bizonyítva, amit fentebb Szent Gellért életében állítottunk, hogy t. i. Szentünk 977—982 közt született. 977 előtt nem születethetett, mert csak 982-ben alapították azt a monostort, amelybe őt ötéves korában beadták.

Még egyszer összevonva röviden, amit eddig kifejtettünk, szent Gellért életének chronológiája ez: Született körülbelül 980 körül, perjellé lett 1005 körül, apáttá lett 1012 körül, hazánkba jött, hacsak minden jel nem csal, 1015-ben; Bakonybélbe vonult 1023-ban, püspökké lett 1030-ban, meghalt 1046. szeptember 24-én.

Sajátságos, hogy a régi történetírók Szent Gellért életmozzanatainak időrendi meghatározásában mindig két véglét között mozognak. Pl. *Stilling* szerint Szent Gellért 1008-ban jött Magyarországra (*Acta Sanctorum mensis Septembris*. VI. k. 715—720. ll.), *Koller József* szerint 996-ban (i. m. I. k. 104—5. ll.), ellenben *Wion Arnold* szerint 1028-ban (*Vita sancti Gerardi*. 4. l.) *Kalona* és az őt követő magyar írók szerint 1022-ben (*Kalona* i. m. I. k. 228. l. és másoknál). Mi az előadott bizonyítékok erejénél fogva az arany középutat követtük, Szent Gellért hazánkba érkezését 1015-re tevén. Érdekes lesz tudnunk, hogy régi történetíróink nagy nézeteltéréseinek mi lehet az oka? A mi számításunk helyes volta csak erősödni fog, ha az ő tévedésük forrását kikutatjuk. *Stilling* és *Koller* tévedését

az okozta, hogy ők Szent Gellért nagy legendáját csak *Wion* hibás kiadásából ismervén, azt valóságos koholmánynak tartották, hitelességét tagadták. *Wion* nem volt jártas a magyar történelemben, nem tudta, mikor halt meg Szent Imre herceg. *Katoná*-t pedig egyrészt *Wion* vitte tévedésbe, aki azt írja, hogy Szent Gellért 1021-ben még apát volt Velencében, másrészt pedig és legfőképen őt és a többieket is az hozta zavarba, hogy a nagy legenda szerint azon évben, mikor Szent Gellért hazánkba jött, Mór volt a pécsi püspök. Holott ők úgy voltak meggyőződve, hogy 1015-ben nem Mór, hanem I. Bonipert ült Pécsnek püspöki székén. *Wion* állításával könnyen végezhetünk. Ő maga bevallja, hogy nem oklevelek, hanem csak hozzávetések alapján állapította meg a velencei Szent György-monostor apátjainak időrendes sorát (i. m. Annotationes 5. l.). Ennélfogva az ő hozzávetése más bizonyítékokkal szemben számba nem jöhet.

Katoná-nak s az őt követőknek állítása, hogy 1015-ben Bonipert volt a pécsi püspök, igaz, de csak annyit bizonyít, hogy Valternek 1086 táján élő tanítványa rosszul emlékezett a régi pécsi püspök nevére. Arra emlékezett, hogy az ő kora előtt sokáig (1036—1066.) Mór nevű ült a pécsi püspöki széken. Azt gondolta tehát, hogy 1015 táján is ez volt a pécsi püspök. Nem szükséges tehát egy kései író emlékezetének botlása miatt Bonipert halálát 1022-re tenni és utána Mór nevű, az 1036—66. években fáradozó püspökről különböző püspök létezését feltenni.

Ha az életíró e tévedését kiküszöböljük, nincs semmi akadály a annak, hogy Szent Gellértnek hazánkba érkezését 1015-re tegyük.

TARTALOM.

	Lap
<i>Első fejezet.</i> Szent Gellért életének fordulópontjáig	6
<i>Második fejezet.</i> Szent Gellért hazánkba jövétele	34
<i>Harmadik fejezet.</i> Szent Gellért Szent István udvarában és a bakonybéli monostorban	54
<i>Negyedik fejezet.</i> Marosvár meghódítása	66
<i>Ötödik fejezet.</i> Szent Gellért püspöki működése	82
<i>Hatodik fejezet.</i> Szent Gellért magánélete püspöksége idejében és tisztelete a Bold. Szűz iránt	102
<i>Hetedik fejezet.</i> Szent Gellért utolsó életévei és halála... ..	120
<i>Nyolcadik fejezet.</i> Szent Gellért eltemettetése, holttestének átvitele Csanádra. Ereklýéinek története. Visszapillantás....	135
Jegyzetek Szent Gellért életéhez	156

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ.

(Az arab számok a lap számát jelentik.)

- Aba Sámuel 125—128.
 Ademár krónikája 23.
 Ajándékadás 91.
 Ajtony 66—78.
 Ajtony-nemzettség 68.
 Alamizsna 17, 69, 117.
 Albert szalavári szerzetes 83.
 Altaichi évkönyvek 159.
 Altaichi monostor 62.
 Ál-Aeropagita Dénes 108.
 Állattenyésztés 69, 88, 112.
 Anasztáz apát 50—53, 55.
 András pap 109.
 Angelram apát 27.
 Anna királyné 150.
 Anzelm pécsváradi szerzetes 83.
 Aquileja 6, 35.
 Aquinói Szent Tamás 87.
 Arabok 7, 24.
 Aranybulla 54.
 Arezzói Guido 30.
 Asszony szó régi értelme 119.
 Asztrik apát, később érsek 49—50.
 Atilla 6.
 Bakony 63.
 Bakonybél 63—65.
 Batthyány Ignác 5.
 Becs ispán neje 143.
 Benedekrend 8, 26—27, 102.
 Benéta püspök 130—133.
 Bernvard hildesheimi püspök 4.
 Beszter püspök 130—133.
 Betlehemi monostor 19, 35—36.
 Bécsi Képes Krónika 146.
 Bérnálás 90.
 Bibor-bársonyszövetek 97.
 Boethius művei 30.
 Bold. Szűz egyháza és monostora Csanádon 86, 100, 116—117, 123, 140—141.
 Bolgárország 71.
 Bologna 152.
 Bolognai főiskola 28.
 Bonipert pécsi püspök 50—53.
 Bonnaz Sándor 145.
 Bóra vihar 38.
 Bornemissza Péter 151.
 Bossuet püspök 115.
 Bód püspök 130—133.
 Bódi rév 75, 139.
 Bójt Szent Gellért vértanúsága napján 5, 145.
 Bölcsészettan 15—16.
 Bórruhák 103.
 Buda 133, 137, 147.
 Budapest-ferencvárosi templom 145.
 Burchard wormszi püspök 27, 87, 89.
 Burgio Antal pápai követ 151.
 Candioni III. Péter doge 7.
 Candioni Vitalis doge 8.
 Centranigo Péter ellendoge 10.

Cilicium 14—20.
 Cinterem 79, 90.
 Coloprini- és Mauroceni-család 7.
 Comminelli Antal 153.
 Conuptyus 29.
 Concius pannonhalmi szerzetes 83.
 Csajághy Sándor püspök 145.
 Csáky Miklós püspök 150.
 Csanádi káptalan 98.
 Csanádi püspökség neve 98.
 Csanádi székesegyház 96.
 Csanád vezér 72—81.
 Csanád vezér álma 77.
 Csanád város 80, 85—88, 125, 150.
 Csillagászat 14, 30.
 Csodák Szent Gellért közbenjárására 136, 139, 141—144.
 Csücsködi erdő 103.
 Dalmácia 8.
 Dalmát városok 37.
 Damiáni Szent Péter 16.
 Diód (ma Diós-pusztá) 131.
 Dózsa kereszteshada 150.
 Dózsa kereszteseseinek pusztítása 150.
 Dráva folyó 48.
 Duna folyó 46, 56, 137—138.
 Dunántúl 70—71, 93.
 Egyházak építése 91.
 I. Endre király 137, 139.
 Erdőirtás 64.
 Erekljetartószekevények 147—148, 150—151.
 Erzsébet királyné 147.
 Esperesi kerületek 93—94.
 Esztergom 48, 54, 83.
 Eucherius 108.
 Faházak 88, 150.
 Farkas 64—65.
 Fából épült egyházak 81.
 Fehér ló áldozása 129.
 Fejlenyírás 129.
 Földmérés 30.
 Földmívelés 112.

S. Francesco della Vigna-egyház Velencében 153.
 Fülöp apát 138, 140.
 Fülöp pannonhalmi szerzetes 83.
 Gellért, Szent Gellért atyja 9—10, 24—25.
 Gerbert (II. Szilveszter) pápa 14, 23, 60.
 Gerhard név 9, 157.
 Gluber Rudolf krónikája 23.
 Goezchin iskolamester 15.
 Görög apát 79, 89.
 Görög császárság 7, 37, 74—75.
 Görög szavak Szent Gellért művében 108.
 Görög szerzetesek 79, 89.
 Gradisca 157.
 Gradonico János 8, 12.
 Grimani Antal püspök 152.
 Guarin cusani apát 12.
 Gyermekes följánlása monostoroknak 13.
 Gyöles 110.
 Gyónás 132.
 Gyula főúr 78.
 Hadi kiáltás 78.
 Hajózás a Dunán 56.
 Hajózás a tengeren 38.
 Harangod (ma Aranka) vize 76.
 Henrik császár 128.
 Henrik pannonhalmi szerzetes 83.
 Henrik tanító 98.
 Henszelmann Imre 87, 143.
 Hermannus Contractus 159.
 Herzfeldi Lambert 159.
 Hurter Frigyes 28.
 Idegenek gyűlölete 129—130.
 Idegen nevek kiejtése 157.
 Ilona Szent István nővére 121.
 Institutio morum 61.
 Investitura 122.
 Ipolyi Arnold 145—146.
 Isingrin monostori tanító 109.
 Iskola Csanádon 94.
 Iskolakönyvek 15—16.

Iskolák Szent Gellért korában 14—15.
 István pécsváradi szerzetes 83.
 XII. János pápa 22.
 János velencei diakonus 7, 16.
 Jeruzsálem 23, 35.
 Kanizsai monostor 112.
 Káptalan Csanádon 98—99.
 VII. Kelemen pápa 151.
 Kemecei monostor 112.
 Kereskedelmi út 41.
 Keresztelőmedence 87—88.
 Keresztelő Szent János-egyháza és monostora Csanádon 72, 86.
 Keresztshadjárat eszméje 23, 44.
 Kereszttség kiszolgáltatása 89—90.
 Keresztény vallás hatása 34—35.
 Kézi malom 112—113.
 Kézműipar 111.
 Kiválasztott püspök 57.
 Konrád német császár 74—75, 118.
 Konrád prépost 59.
 Konrád szalavári szerzetes 83.
 Koronázás ünnepalkalmával 125.
 Kökényér 75.
 Kököporsó Csanádon 143.
 Könyvek 32, 47.
 Krátó kalauz 47.
 Krátó zombori szerzetes 83.
 «Kyrie eleison» litánia 17.
 II. Lajos király 152.
 Lázadás a kath. vallás ellen 130.
 Lénárt pannonhalmi szerzetes 83.
 IX. Leó pápa 144.
 Levente herceg 129.
 Lóhúsevés 129.
 Macedoniai László pécsi prépost 151.
 Magyar dal 112—113.
 Maros folyó 69, 139—140.
 Marosvár 69, 75—76, 79.
 Marosvári püspökség 57, 98.

Matild I. Ottó leánya 94.
 Mauroceni János 8, 12—13, 22.
 Mária magyarok Védőasszonya 115.
 Másolás 18, 31.
 Mátyás Flórián 159.
 Megvendégelés 51.
 Menedékjog 100.
 Ménfő 128.
 Mihály apát 152.
 Monostori élet 14—18.
 Mór szerzetes 58.
 Mór szerzetes, később a csanádi Szűz Mária-monostor apátja, aztán csanádi püspök 65, 95, 117, 138.
 Murano 148.
 Murtemér 133.
 Nagyboldogasszony 54, 58, 59, 118.
 Nagyőrszi csata 76—78.
 Nevelés a XI. században 59—62.
 Németcsanád 145.
 Német császárság 7, 74—75.
 Némethy Lajos 136, 145.
 Névtelen jegyző 66—67.
 Névváltoztatás 22.
 Novigrád 47.
 Nyelvtan 14—15.
 Olasz nevek 157.
 Olaszország 7, 16, 32, 108.
 Oroszlános 75—77, 79—84.
 Ortvay Tivadar, 87, 113, 136.
 III. Ottó német császár 22, 60.
 Ozaly 47, 162.
 Ócsanád 85.
 Ötvösművészet 147—148.
 Palota fából 60.
 Pannonhalma 83.
 Pannonhalmi apátság 40.
 Paphiány 92.
 Papi székek 97.
 Papok romlottsága 104.
 Pécs 48.
 Pécsvárad 49, 83.
 Perjel 26.

Pest város 135, 138.
 Pesti egyház a Boldogságos Szűz
 tiszteletére 136—137, 145.
 Pesti ferencrendűek 150, 151, 152.
 Pesti rév 132.
 Péter félszemű pap 141.
 Péter király 120—123.
 Pluto 104, 108.
 Plébániák felállítása 92—93.
 Plinius 108.
 Poenitentiátartás 126.
 Pogányházadás 129—130.
 Polgár 113.
 Politikai állapotok 123—130.
 Pordányi monostor 112.
 Porphyrius Isagogéja 15.
 Prága 153.
 Prokuj, Szent István nagybátyja
 70.
 Ptolomeus-rendszer 30.
 Püspökök kinevezése 57.
 Püspökök megadóztatása 121.
 Quadrivium 14, 29, 31.
 Ravenna 41, 106.
 Rázin apát 39—45.
 Rév- (Török-) Kanizsa 75, 112.
 Richárd apát 109.
 Rinet, Szent Gellért testvére 11,
 23.
 Róbert francia király 60.
 Rogerius 136.
 Róma 106.
 Sagredo-család 152, 153, 156.
 Sagredo helység 157.
 Sansovino Ferenc 156.
 Simor János 153.
 Somogyi felkelők 70.
 Sószállítás 70.
 Stilting 164.
 Szalavári monostor 83.
 Szarvasborjú 64.
 Számítan 29.
 Szegényápolás 105.
 Szekéren utazás 84, 109, 132.
 Székesegyház Csanádon Szent
 György tiszteletére 96.

Székesfehérvár 49, 54—55.
 Székesfehérvári egyház 58.
 Szent Abbo fleuryi apát 31, 94.
 Szent Adalbert 23, 40—41, 49,
 115.
 Szent Ágoston 10.
 Szent Ambrus 126.
 Szent Ambrus-féle himnusz 17.
 Szent Andrászigeti monostor
 39.
 Szentatyák művei 18.
 Szent Benedek szabályai 13,
 17, 26, 39.
 Szent Donát-egyház Muranóban
 148.
 Szentföld 22, 35.
 Szentföldi zárandoklatok 23—
 25, 46.
 Szent Gellért a bolognai főisko-
 lán 28—31.
 — alázatossága 103.
 — apáti hivatala 32—33.
 — apátság Csanádon 145—146.
 — csapongó képzelete 104—105.
 — dagályos irálya 110.
 — éles ítéllete 113.
 — előszeretete a magyarok iránt
 94.
 — érdemei 154—155.
 — ereklyéinek története 141—
 153.
 — erényei 19—21, 119.
 — gyermekkori betegsége 11—
 13.
 — György neve 11.
 — halála 133—134.
 — halála éve és napja 159—
 160.
 — hazánkba jövetelének éve
 163—165.
 — hegye 134, 145, 155.
 — ifjúkora 18—20.
 — indulatossága 21, 104—105.
 — jóvendölései 124—125, 131—
 132.
 — könyörületessége 100.

Szent Gellért lemond az apátságról 36.
 — magánélete 102.
 — nevének megváltoztatása 22—25.
 — okossága 20.
 — önmegtagadásai 19, 65.
 — püspöki működése 88—101.
 — részvétele az országos ügyekben 62.
 — szerénysége 111.
 — szónoklatai 52—53, 59.
 — szülei 9—11.
 — születése 11.
 — születési éve 9, 164.
 — tisztelete a Bold. Szűz iránt 114—119.
 — tudományszeretete 107—111.
 — utazása 38—47.
 — toulai püspök 157.
 Szent Günter 58, 62.
 Szent György-monostor Velencében 8, 12—13, 152.
 Szent György vértanu 11, 13, 77, 79, 96.
 Szent Hilárius-monostor Velencében 8.
 Szent Imre herceg 59, 161.
 Szent Imre herceg nevelése 60—62.
 Szentírásstanulmányozás 18—19.
 Szent István király 46, 50, 51, 54—62, 69, 73—74, 82, 97, 145.
 Szent Jeromos 32, 35, 36.
 Szent László király 145, 151.
 Szent László törvénykönyve 159.
 Szent Márk egyháza Velencében 8, 11.
 Szent Márton püspök 76, 82, 145.
 Szent Proclus és Félix monostora Bolognában 28.
 Szent Simon ereklyetartója 148.
 Szentszék (apostoli) 106, 142.
 Szenttéavatás 142.

Szent Zachariás-monostor Velencében 8.
 Szerémi Kamonczai György 110.
 Szerzetesek érdemei 4, 13—14.
 Szigrid mainzi érsek 24.
 Szirdián szerzetes 28.
 Szolnok ispán 131, 133.
 Szónoklattan 15.
 Szőnyegek 91.
 Szőreg község 75.
 Szőregi monostor 112.
 Társ a szerzeteseknél 42.
 Tázló zabori szerzetes 83.
 Temesvári Pelbárt 140, 156.
 Temetkezés 78—79.
 Templomfölszerelés 97.
 Templomfölszentelés 84.
 Térítés műve 89—92.
 Tétlenség kerülése 19.
 Thangmár XI. századbeli író 4.
 Titkos híradók 129.
 Tisza folyó 69, 73, 79.
 Tisztelgés a királynál 55, 56, 82, 99.
 Tized 83, 130.
 Többnejűség 72.
 Tömjenező (álló) 117.
 Tömpösi monostor 112.
 Trevisanto kardinális 153.
 Trivium 14.
 II. Ulászló király 150.
 Ulrik bakonybéli szerzetes 83.
 Urseolo I. Péter doge 8, 12.
 — II. Péter doge 38.
 — II. Péter leányai 8.
 — II. Péter fia 22.
 — Ottó doge 121.
 Ursus Johanna 8.
 Utazás a XI. században 47—49.
 Ünnepek megtartása 125.
 Űstökös csillag jelentősége 128.
 Valter szerzetes, tanító 83, 94—95, 112—113.
 Vasas Szent Péter monostora Ravennában 107.
 Vata pogány főúr 129.

II. Vazul, a bolgárölő 68, 71.
Vámszedés 70.
Vászoly herceg 129.
Vászoly-fiak 129.
Velence 7, 9, 23, 107, 153, 157.
Vencel cseh király 147.
Vendégség 79, 84, 141—142.
Vendégszeretet 10, 39, 46, 49, 51.
Verona 107.
Verőce 48.
Vértanuk vére 134.
Vértés-hegység 63.

Viddin 74.
Vilmos angoulemi gróf 24.
Vilmos apát 27—28, 32.
Wion Arnold 48, 149, 152, 164.
Zarándoklás 22.
Zarándokló szerzetesek 43.
Zára 47.
Zárai kereskedők 37—38.
Zene 29—30.
Zeno 108.
Zobori monostor 83.
Zsolozsmavégzés 16—17, 102.

A

Szent-István-Társulat

sorozatos

könyvujdonságai:

SZENT ISTVÁN KÖNYVEK:

- 22. sz. Dr. BALOGH ALBIN: Művelődés Magyarország földjén a magyar honfoglalás előtt.
- 23. sz. Dr. MARCZELL MIHÁLY: A katolikus nevelés szelleme.
- 24—25. sz. Dr. MOTZ ATANÁZ: A német irodalom története.
- 26. sz. Dr. BABURA LÁSZLÓ: Szent Ambrus élete.
- 27. sz. Dr. MÁRKI SÁNDOR: II. Rákóczi Ferenc élete.
- 28. sz. Dr. KISS ALBIN: A magyar társadalomtan története.
- 29. sz. Dr. SZABÓ ZOLTÁN: A növények életmódja.
- 30. sz. Dr. WESZELSZKY GYULA: A rádium és az atomelmélet.
- 31. sz. BALANYI GYÖRGY: Assisi szent Ferenc élete.

Az egyes kötetek alapára 5 korona.

SZENTEK ORSZÁGA SOROZAT:

- 6. STOLZ A.: Magyarországi szent Erzsébet élete. Alapár 1-50 kor.
- 7. REGNIER: Szent Márton élete. Alapár 1-50 kor.
- 8. Dr. KARÁCSONYI J.: Szent Gellért csanádi püspök és vértanu élete. Alapár 6 kor.
- 9. Dr. BABURA L.: Szent Ambrus élete. Alapár 4 kor.
- 10. LACZIKA F.: Bold. Vianney János arsi plébános élete. 1786—1859. Alapár 6 kor.
- 11. BALANYI GY.: Assisi szent Ferenc élete. Alapár 4 kor.

Kaphatók a Szent-István-Társulat könyvkereskedéseiben: Bpest, Szeged, Pécs, Cegléd, Balassagyarmat, valamint minden más könyvkereskedésben